

T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ABD
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI

SERBEST CUMHURİYET FIRKASI İSTANBUL TEŞKİLATI VE
AZINLIKLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İLKNUR KOÇ

VAN-2018

T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ABD
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI

SERBEST CUMHURİYET FIRKASI İSTANBUL TEŞKİLATI VE
AZINLIKLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İLKNUR KOÇ

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Mehmet PINAR

**Bu çalışma VAN YYÜ Bilimsel Araştırma Projeleri Başkanlığı tarafından SYL-
2017-5933 No'lu proje olarak desteklenmiştir.**

VAN-2018

T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

TEZ KABUL VE ONAY SAYFASI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu çalışma, jürimiz tarafındanTarih.....
ANABİLİM DALI Türkiye Cumhuriyeti Tarihi..... BİLİM DALI'nda TEZLİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan (Danışman) : Doç. Dr. Mehmet Pınar.....

İmza:

ÜYE : Dr. Öğrt. Üyesi Güneş Şahin.....

İmza:

ÜYE : Dr. Öğrt. Üyesi Mehmet Özalper.....

İmza:

ÜYE :

İmza:

ONAY: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

04.09.2018
Doç. Dr. Bekir KOÇAK
Sos. Bil. Enst. Müd.
B. Koçak
Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN SAYFASI

Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;**

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

İlknur KOÇ

04.09.2018

Yüksek Lisans Tezi

İlknur KOÇ

YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EYLÜL 2018

**SERBEST CUMHURİYET FIRKASI İSTANBUL TEŞKİLATI VE
AZINLIKLAR**

ÖZET

Çalışmada, Türk siyasetinde önemli bir dönüm noktası olan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın (SCF) kuruluşu, seçimler, fırkanın İstanbul teşkilatı ve Gayrimüslimlerle ilişkisi incelenmiştir. Ayrıca SCF'nin İstanbul'daki teşkilatlanmasına ve İstanbul'daki Gayrimüslimlerin siyasetteki rolünün önemine değinilmiştir. SCF tek fırkalı dönemde kurulan ikinci muhalefet fırkasıdır. Gazi Mustafa Kemal'in teşviki ve desteğiyle Fethi (Okyar) Bey tarafından İstanbul merkez olmak üzere kurulmuştur. 1930'lar Türkiye'sinin sosyal-ekonomik zorlukları arasında özellikle kıyı kentlerinde yoğun bir ilgiyle karşılanmıştır. Fethi Bey'in Ege gezisi bu ilgiyi doruğa çıkarmıştır. SCF'nin İstanbul teşkilatında Fethi Bey ve Süreyya Paşa etkin rol oynamıştır. İstanbul'un hemen hemen her ilçesinde teşkilat kurmuşlardır. Yoğun ilgiyle karşılaşan SCF'nin İstanbul teşkilatına her meslekten insanların üye olduğu görülmüştü. Faaliyet gösterdiği kısa süre içerisinde bir kez belediye seçimlerine katılan fırka, umulanın ötesinde başarı elde etmiştir. Başarı kazandığı şehirlerden biri de İstanbul olmuştur. SCF'nin Türk siyasal yaşamına getirdiği bir diğer yenilik de Gayrimüslimlere seçilme hakkı tanıyarak adaylarından bazılarını Rum, Ermeni, Yahudi Gayrimüslimlerden seçmesidir. SCF İstanbul'da Gayrimüslimlerden 13 aday göstermiştir. 117 kişilik İstanbul aday listesinde 6 Rum, 4 Ermeni ve 3 Yahudi vardı. Gayrimüslimlerin seçime aday olarak katılmaları sonraki süreçte birçok soruna yol açmasına rağmen Türk siyasal hayatı için olumlu bir adım olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Serbest Cumhuriyet Fırkası, Cumhuriyet Halk Fırkası, Siyasi Faaliyetler, Gayrimüslimler.

Sayfa Adedi : 129

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Mehmet PINAR

Master School Thesis

İlknur KOÇ

YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSTY
İNSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
SEPTEMBER 2018

THE FREE REPUBLICAN PARTY ORGANIZATION OF ISTANBUL AND MINORITIES

ABSTRACT

The study examines the establishment of the Free Republican Party (SCF), which is an important milestone in Turkish politics, the elections, the Istanbul organization and its relation to minorities. In addition, the importance of the role of the organization of the SCF in Istanbul and minorities in Istanbul's politics have been mentioned. The SCF is the second opposition party established in a single party period. Was established by Fethi (Okyar) with the encouragement and support of Gazi Mustafa Kemal providing Istanbul to be center. Was met with great interest, among social-economic difficulties, especially in the coastal city of Turkey in 1930s. Fethi Bey's Aegean Tour has brought this interest to the highest point. Fethi Bey and Süreyya Pasha have played an active role in the Istanbul organization of the SCF. They established organizations in almost every province of Istanbul. Received great interest, people from every profession seem to be members to SFC's Istanbul organization. Having once participated in the municipal elections in a short period of activity, the has achieved success beyond expectation. Istanbul is one of the cities of its success. Another innovation the SFC brought to the Turkish political life is that it elects some of the candidates from Greek, Armenian, Jewish minorities by giving them the right to be elected. SCF has nominated 13 candidates from minorities in Istanbul. There were 6 Greeks, 4 Armenians and 3 Jews on the Istanbul candidate list of 117 people. Although minorities' participation as a candidate for election led to many problems in the next period, it was a positive step for Turkish political life.

Key Words: Free Republican Party, The RepublicanPeople's Party, Political activities, Minorities.

Quantity Of Page : 129

Scientific Director : Doç. Dr. Mehmet PINAR

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	vi
ÖNSÖZ	vii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
SERBEST CUMHURİYET FIRKASI'NIN KURULUŞU	3
1.SERBEST CUMHURİYET FIRKASI'NIN KURULUŞU	3
1.1. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Teşkilatlanması ve Çalışmaları.....	6
1.2. Fethi Okyar'ın İzmir Gezisi ve Yaşanan Olaylar.....	8
1.3. 1930 Belediye Seçimleri	12
1.4. Seçim Sonuçları	21
İKİNCİ BÖLÜM	27
SERBEST CUMHURİYET FIRKASI'NIN İSTANBUL TEŞKİLATI	27
2.SERBEST CUMHURİYET FIRKASI'NIN İSTANBUL TEŞKİLATI	27
2.1. SCF İstanbul İl Merkez Ocağı İdare Kurulu Üyeleri	27
2.2.SCF İSTANBUL İLÇE VE BÖLGE TEŞKİLATLARI	28
2.2.1. SCF İstanbul Beşiktaş İlçesi Ocak İdare Kurulu Üyeleri.....	28
2.2.2. SCF İstanbul Sirkeci Bölgesi Ocak İdare Kurulu Üyeleri	28
2.2.3. SCF İstanbul Eminönü İlçesi Ocak İdare Kurulu Üyeleri.....	28
2.2.4. SCF İstanbul Kızıltoprak Bölgesi Ocak İdare Kurulu Üyeleri.	28
2.2.5. SCF İstanbul Hasan Paşa Bölgesi Ocak İdare Kurulu Üyeleri	28
2.2.6. SCF İstanbul Rasim Paşa Bölgesi Ocak İdare Kurulu Üyeleri	28
2.2.7.SCF İstanbul İkbaliye Ocak İdare Kurulu Üyeleri.....	29
2.2.8. SCF İstanbul Kadıköy İlçesi Ocak İdare Kurulu Üyeleri	29

2.2.9. SCF İstanbul Beylerbeyi Bölgesi Ocak İdare Kurulu Üyeleri	29
2.2.10. SCF İstanbul Vaniköy Ocak İdare Kurulu Üyeleri	29
2.2.11. SCF İstanbul Üsküdar İlçesi Ocak İdare Kurulu Üyeleri.....	29
2.2.12. SCF İstanbul Beykoz İlçesi Ocak İdare Kurulu Üyeleri.....	30
2.2.13. SCF İstanbul Yeşilköy Ocak İdare Kurulu Üyeleri.	30
2.2.14. SCF İstanbul Bakırköy İlçesi Ocak İdare Kurulu Üyeleri	30
2.2.15. SCF İstanbul Kartal İlçesi Ocak İdare Kurulu Üyeleri	30
2.2.16.SCF İstanbul Maltepe Ocak İdare Kurulu Üyeleri.....	31
2.2.17. SCF İstanbul Pendik Ocak İdare Kurulu Üyeleri.....	31
2.2.18. SCF İstanbul Adalar Bölgesi Ocak İdare Kurulu Üyeleri.....	31
2.2.19. SCF İstanbul Şehremini Bölgesi Ocak İdare Kurulu Üyeleri	31
2.2.20. SCF İstanbul Eyüp Bölgesi Ocak İdare Kurulu Üyeleri	31
2.2.21. SCF İstanbul Samatya Bölgesi Ocak İdare Kurulu Üyeleri.....	31
2.2.22. SCF İstanbul Fatih İlçesi Ocak İdare Kurulu Üyeleri.....	32
2.2.23. SCF İstanbul Küçükpazarı İdare Kurulu Üyeleri.....	32
2.3. İSTANBUL TEŞKİLATI KURUCULARI.....	32
2.3.1. Ali Fethi Okyar	32
2.3.2. İsmail Hakkı Baltacıoğlu	33
2.3.3. Süreyya İlmen	35
2.4. İSTANBUL İLÇE TEŞKİLATLARI	38
2.4.1. Serbest Cumhuriyet Fırkası İstanbul Teşkilatının Faaliyetleri.....	39
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	44
1930 BELEDİYE SEÇİMLERİ VE GAYRİMÜSLİMLER	44
3.1. 1930 BELEDİYE SEÇİMLERİ VE GAYRİMÜSLİMLER	44
3.1.1. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Seçimlere Katılması.....	44
3.1.2. Seçim Hazırlıkları	45
3.1.3. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Belediye Seçiminde Gösterdiği Adaylar.....	54

3.1.4. Seçimde Propaganda faaliyetleri.....	59
3.1.5. Seçim Sırasında Çıkan Olaylar	64
3.1.6. Seçim Sonuçları	95
3.1.7. İstanbul Belediye Seçimlerinde Gayrimüslimler ve Faaliyetleri	98
SONUÇ	110
EKLER	113
KAYNAKLAR	113

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m	Adı Geçen Makale
a.g.t.	Adı Geçen Tez
bkz.	Bakınız
C.	Cilt
Haz.	Hazırlayan
CHF	Cumhuriyet Halk Fırkası
SCF	Serbest Cumhuriyet Fırkası
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCF	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

ÖNSÖZ

Bu çalışmada 1930 döneminde Gazi Mustafa Kemal'in teşvikiyle kurulan SCF'nin İstanbul teşkilatı ve fırkanın Gayrimüslimlerle ilişkileri incelenmiştir. SCF'nin kuruluşu Türk siyasi hayatı, SCF kendinden sonraki siyasete yön vermesi açısından önemli bir yere sahipti. SCF yaşadığı kısa süre içerisinde İstanbul'un her semtinde teşkilat kurup 1930 seçimlerine de katılmıştı. İstanbul başta olmak üzere teşkilatlandığı illerde yoğun ilgiyle karşılanmıştı. 1930 seçimlerinde birçok engelle karşılaşmasına rağmen seçimlerde büyük başarı göstermişti. Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra tek fırka döneminde Gayrimüslimler kendilerini sürekli baskı altında hissetmişlerdi. SCF'nin Gayrimüslimlerden de seçimlerde aday göstermesi onların bu fırkaya ilgi göstermelerinin başlıca nedenlerinden biri olmuştur. Gayrimüslimler seçimlerde büyük çoğunlukla SCF lehine propaganda yapıp oy kullanmışlardı. SCF'nin bu teşvikinden sonraki yıllarda Gayrimüslimlerin siyasete daha etkin katıldıkları öne sürülmüştü.

“Serbest Cumhuriyet Fırkası İstanbul Teşkilatı ve Azınlıklar” konulu çalışma 3 bölümden oluşmaktadır. I. Bölümde SCF'nin genel olarak kuruluşu, teşkilatlanma çalışmaları, İzmir gezisi ve orada yaşanan olaylar, 1930 belediye seçimlerine katılması ve seçim sonuçları ele alınmıştır. II. Bölümde SCF'nin İstanbul il, ilçe ve bölge teşkilatları ve faaliyetleri anlatılmıştır. Teşkilatların kuruluşunda etkili olan isimlerin biyografileri de bu bölümde yer almaktadır. III. Bölümde ise, SCF'nin 1930 İstanbul belediye seçimlerine katılması, seçimlere girmek için yaptığı hazırlıklar, seçimlerde yaptığı propaganda faaliyetlerine yer verilmiştir. Bunun dışında İstanbul'da gösterdiği adaylar, seçim sırasında çıkan olaylara ve seçim sonuçları da bulunmaktadır. Gayrimüslimlerin bu dönemde SCF'ye göstermiş oldukları ilgi seçimlerdeki tutumları ve faaliyetlerinden bahsedilmiştir.

Çalışmamızda Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi ve Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nden de yararlanılmıştır. Dönemin ulusal ve yerel basını da kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Bu çalışmayı yaparken yardımlarını esirgemeyen, sorularıma sabırla yanıt verip beni yönlendiren danışmanım Doç. Dr. Mehmet PINAR'a, bu süreçte desteklerini esirgemeyen sevgili aileme ve Yüksek Lisans Tez Projesi olarak çalışmamızı destekleyen Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Başkanlığı'na çok teşekkür ederim.

GİRİŞ

Takrir-i Sükûn Kanunu'nun ilanıyla Şeyh Said isyanı bastırılmıştı. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) kapatılmış olmasına rağmen kanun kaldırılmayıp 4 yıl daha uzatılarak 1929 tarihine kadar yürürlükte kalmaya devam etmişti.¹ Hükümetin tavırları ve politikaları da buna bağlı olarak bazı sıkıntılara yol açmıştı.

1927 ve 1928 yıllarında yaşanan büyük kuraklığın ardından yaşanan 1929 ekonomik krizi halkı bunalıma sürüklemişti. Bu dönemde köylülerin yoksulluğu daha da artmış, ancak iktidar bunlara çözüm bulmak yerine yeni yatırımlara yönelmişti. Ülke yoklukla savaşırken iktidar bayındırlık işlerine özellikle demiryolu yapımına devam etmiş, bu da halkın tepkisinin büyümesine neden olmuştu.²

Hükümetin baskıları ülkenin yaşadığı ekonomik sıkıntılar son olarak da 1929 Ekonomik Buhranı'nın olumsuz etkileri de eklenince hükümete karşı ciddi bir hoşnutsuzluk baş göstermişti.³ Gazi Mustafa Kemal hem bunları hem de dış siyasete karşı da ülkenin görüntüsünü düzeltmek istemişti. Bu sebeple Paris Büyükelçisi olarak görev yapan Fethi Bey ile görüşmüştü.

Köylüler konulan vergileri ödeyememiş, demiryolu inşasına yapılan harcamalar nedeniyle hükümetin tarıma verdiği destek yetersiz kalmıştı.⁴ 1923-1930 yılları arasında hükümetin uyguladığı devrimlere karşı bir direnç olmuştu. Sanayileşme siyaseti, alkollü içkiler, sigara, şeker, tuz ve deniz nakliyatının devlet tekeline alınması bu hoşnutsuzluğu daha da arttırmıştı. Hükümetin uyguladığı devletçi ekonomik siyaset ekonomik durgunluğa neden olmuştu. Cumhuriyet Halk Fırkası'nın (CHF) üyelerinden bazılarının mevkilerinden faydalanıp kazanç elde etmesinin halkın pek hoşuna gitmediği söylenmişti.⁵

Yapılan inkılâpların yerleşmesi ve başarıya ulaştırılmasına karşı çıkan gerici güçlere karşı alınan önlemler sertleşmiş, halkın sorunlarını dile getirmesinde ve

¹ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1995, 257.

² Çetin Yetkin, *a.g.e.*, 31-32.

³ Barış Ertem, "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin İlk On Yılında Parlamento İçi Muhalefet ve Bir Örnek: Serbest Cumhuriyet Fırkası", *TSA*, Sayı 2, Ağustos 2013, 351.

⁴ Barış Ertem, "Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak serbest Cumhuriyet Fırkası", *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, Aralık 2010, 72.

⁵ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014, 150-151.

yolsuzlukların söylenmesinde çekingenliğe yol açmıştı. Halkın sorunlarını dile getirememesi hoşnutsuzluğa neden olmuştu.⁶

Bu bağlamda halk hem CHF'den hem de hükümetten memnun değildi. CHF bir halk fırkası haline gelememişti. Bu fırka kurulurken CHF'nin halkın fırkası olacağı ve fırka kadrosunda bütün halkı tek bir fırkanın teşkil edeceği, halkın içindeki sosyal bölünmelerin yok olacağı Gazi Mustafa Kemal tarafından dile getirilmişti. Buna rağmen 1930'da CHF halktan kopmuş, dar, basit bir bürokratik hizib ile seçim ve menfaat bağlantıları olan mahalli taşralı taraftar kadrosundan ibaret olmuştu. Merkezde veya taşralarda fırkalı olmak bir menfaat, kariyer bekleyen insan demek olmuştu.⁷

Gazi Mustafa Kemal, Fethi (Okyar) Bey'e "*Bugünkü manzaramız aşağı yukarı bir dictature manzarasıdır. Vakıa bir meclis vardır, fakat dahil ve hariçte bize dictature nazarıyla bakıyorlar. Geçen sene Ankara'yı ziyaret eden Alman muhabir idare şeklimiz hakkında tuhaf sualler sormuş ve diktatörlüğümüze kanaat ederek geri dönmüştür. Halbuki ben Cumhuriyeti şahsi menfaatim için yapmadım. Hepimiz faniyiz. Ben öldükten sonra arkamda kalacak müessese bir istibdat müessesesidir. Ben ise millete miras olarak bir istibdat müessesesi bırakmak ve tarihe o suretle geçmek istemiyorum.*"⁸ diyerek demokrasi yanlısı bir tavır sergilemişti.

Ülkede yürürlükte olan tek fırkalı rejimde hükümet TBMM'de eleştirilmemekte ve dolayısıyla hükümet denetlenememekteydi. Meclis'te ikinci bir fırkanın bulunması durumunda bu sıkıntı giderilmiş olacak ve daha sağlıklı bir yönetim biçimi gerçekleşmiş olacaktı.⁹

Bu çalışmada 1930'un genel dünyasını anlamak için ekonominin kalbi ve Gayrimüslimlerin yoğun yaşadığı İstanbul'un siyasal kimliğini ortaya koymak, muhalefetin İstanbul'da ortaya koyduğu dinamizmin tüm Anadolu'da nasıl bir etki oluşturduğunu tartışmaktır.

⁶ Çetin Yetkin, *Atatürk'ün Vatana İhanetle Suçlandığı SCF Olayı*, Otopsi Yayınları, İstanbul 2004, 30.

⁷ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam (1922-1938) III*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999, 363-364.

⁸ Osman Okyar-Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye Fethi Okyar'ın Anıları*, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 2007, 103-104.

⁹ Çetin Yetkin, *a.g.e.*, 104-105.

BİRİNCİ BÖLÜM

SERBEST CUMHURİYET FIRKASI'NIN KURULUŞU

1. SERBEST CUMHURİYET FIRKASI'NIN KURULUŞU

1930'lı yıllarda Gazi Mustafa Kemal'in, muhalefetin bir nedenle bir yerde patlak vermesinden, merkez denetiminin yitirilmesinden korktuğu iddia edilmişti. Cumhuriyet'in ve onun ayrılmaz parçası haline gelen inkılâpların korunması gerekiyordu. Güdümlü muhalefet diye nitelendirilen SCF'nin kurulması bunların zorunlu bir sonucu olmuştu. Çünkü böyle bir yapay nefes alma noktasının yaratılmaması durumunda toplumsal muhalefetin beklenmedik bir biçimde patlaması söz konusu olabilirdi.¹⁰ 1930 tarihinde hoşnutsuzluğun farkında olan Gazi Mustafa Kemal raporların ve ülkede sık sık yaptığı inceleme gezilerinin sonucunda toplumsal hoşnutsuzluğu belli bir yöne yönlendirmek ve rehavet içindeki CHF'yi harekete geçirmek için sadık bir muhalefet fırkasının kurulmasına izin verip teşvik etmişti.¹¹

Gazi Mustafa Kemal muhalefet fırkasının kendisine sadık bir fırka olmasını ve kendi kontrolünde hareket etmesini istemişti. Gazi Mustafa Kemal, İsmet Paşa'ya rakip lider olarak, beş yıl önce başbakanlıktan çekildiğinden beri Paris Büyükelçiliği'nde bulunan Fethi Bey'i seçmişti. Kendisine güvenebileceğini ve onu idare edebileceğini biliyordu.¹² Fethi Bey anılarında bu durumu şöyle aktarmıştı. 1930 tarihinde Temmuz ayında İstanbul'a geldiğini ve Gazi Mustafa Kemal ile görüşmek için Yalova'ya gittiğini söylemişti. Yalova'da bulunduğu sırada Gazi Mustafa Kemal'in ona yeni bir fırkadan ve bu fırkanın başına onun geçmesi gerektiğinden bahsetmişti.¹³ Ayrıca Gazi Mustafa Kemal iki fırkaya da eşit mesafede ve tarafsız olacağını Fethi Bey'e yazdığı mektupta şöyle belirtmiştir: *“Büyük Mecliste aynı temele istinad eden yeni bir fırkanın faaliyete geçerek millet işlerini serbest münakaşa etmesini Cumhuriyet'in esaslarından sayarım. Bu itibarla noktai nazarlarınızı takip için siyasi mücadeleye girmenizi bittabi hüsnü telakki ettim. Reisicumhur bulunduğum müddetçe Reisicumhurluğun uhde me teslim eylediği yüksek ve kanuni vazifeleri hükümetle olan ve olmayan fırkalara karşı adilane ve*

¹⁰ Tefvik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, İmge Kitabevi, Ankara 2004, 329.

¹¹ Erik Jan Zürcher, *a.g.e.*, 260.

¹² Lord Kınross, *Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1994, 519.

¹³ Fethi Okyar, *Üç Devirde Bir Adam*, Tercüman Yayınları, İstanbul 1980, 377-388.

bitarafane ifa edeceğim ve laik Cumhuriyet esası dahilinde firkanızın her nevi siyasi faaliyet ve cereyanlarının bir maniyaya uğramayacağına emniyet edebilirsiniz efendim."¹⁴ Fethi Bey'i yeni firkanın başına geçmesi için ikna etmişti.

Gazi Mustafa Kemal, Fethi Bey'le görüşükten sonra Ağustos 1930'da Yalova'da düzenlenen bir baloda Gazi Mustafa Kemal muhalif bir fırka kurulması fikrini oradakilerle de paylaşmıştı. Daha fırka kurulmadan gazetelerde yeni bir fırka kurulacağı ve başına Fethi Bey'in geçeceği haberi yer almıştı. Vakit gazetesi '*Yeni Muhalif Fırka*' başlıklı haberinde bunu okuyucusuyla paylaşmıştı.¹⁵

SCF, 12 Ağustos 1930'da Fethi Bey başkanlığında kurulmuştu.¹⁶ Fırkanın kuruluş yeri ve merkezi İstanbul Taksim olmuştu.¹⁷ Fırkanın ismini Gazi Mustafa Kemal kendisi koymuştu. Fethi Bey anılarında firkanın ismi ile ilgili Gazi Mustafa Kemal ile Necmeddin Molla Bey'in köşkünde bir araya geldiklerinde kendisine "*Sizin firkanızın ismini buldum: SERBEST CUMHURİYET FIRKASI... bu isme ne dersiniz?*" diye sorduğunda hoşuna gittiğini ve uygun bulduğunu söylemişti.¹⁸ Fethi Bey, Gazi Mustafa Kemal'den iktidar fırkasının sahip olduğu kadar bir bütçe istemiş, Gazi Mustafa Kemal bu teklife sıcak bakmış ve İş Bankası'na açık çek vermek istediğini, bu işle meşgul olması için de Nuri (Conker) Bey'i görevlendirdiğini söylemişti.¹⁹ Böylece Cumhuriyet dönemi siyasal yaşamımızın ikinci önemli muhalefet fırkası 'Serbest Cumhuriyet Fırkası' adıyla resmen varlık kazanmıştı.²⁰ Yeni fırkayı destekleyen gazeteler olarak Ahmet Ağaoğlu hatıralarında Son Posta ve Yarın gazetelerinden söz etmişti.²¹

Muhalefetin liderini seçtikten sonra öteki önemli üyeleri seçme işi de Gazi Mustafa Kemal'e düşmüştü. Ancak milletvekilleri SCF' ye geçmek istememişlerdi. Beş yıl süren tek fırka yönetiminden sonra muhalefet diye bir şey onlara o kadar aykırı geliyordu ki, Gazi'ye karşı olmaktan dolayı kendilerine bir zarar gelmeyeceği konusunda ondan güvence istiyorlardı. Gazi, gerekli güveni sağlamak için yakın

¹⁴ Mustafa Kemal Atatürk, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1961, 544.

¹⁵ Vakit, 9 Ağustos 1930.

¹⁶ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, AIV-9, D 57, F 3-348.

¹⁷ Yarın, 12 Ağustos 1930.

¹⁸ Fethi Okyar, *a.g.e.*, 404-406.

¹⁹ Mehmet Pınar, *Tek Parti Döneminde Trakya'da Siyasi Hayat ve Yahudiler(1930-1934)*, Grafiker Yayınları, Ankara 2016, 126.

²⁰ Abdülhamit Avşar, *Bir Partinin Kapanmasında Basının Rolü Serbest Cumhuriyet Fırkası*, Kitabevi, İstanbul 1998, 71.

²¹ Ahmet Ağaoğlu, *Serbest Fırka Hatıraları*, İletişim Yayınları, İstanbul 1994, 44-45.

arkadaşı Nuri Bey'den fırkanın genel sekreterliğini üzerine almasını istemiş, kız kardeşi Makbule Hanım'ı da fırkaya yazdırmıştı.²² Makbule Hanım'ın fırkaya dahil olmasından sonra kadınlar akın akın fırkaya üye olmak için başvurularda bulunmuşlardı.

SCF kurulduktan sonra bir kısım CHF Milletvekilli Gazi Mustafa Kemal'in isteği ile diğer bir kısmı ise kendi arzularıyla yeni fırkaya katılmışlardı. Genel Başkan Fethi Bey'in yanı sıra Nuri Bey (Genel sekreter), Ahmet Bey (Ağaoğlu) (Kars Milletvekili), Talat Bey (Ankara Milletvekili), Rasim Bey (Öztekin) (Bilecik Milletvekili), Semih Bey (Hızıroğlu) (Bursa Milletvekili), Nakiyeddin Bey (Yücekök) (Elazığ Milletvekili), Tahsin Bey (Uzer) (Erzurum Milletvekili), Ali Haydar Bey (Yuluğ) (İstanbul Milletvekili), Süreyya Paşa (İlmen) (İstanbul Milletvekili), İbrahim Süreyya Bey (Kocaeli Milletvekili), Reşit Galip Bey (Niğde Milletvekili), Refik İsmail Bey (Kakmacı) (Sinop Milletvekili), Mehmet Emin Bey (Yurdakul) (Şebinkarahisar Milletvekili) fırkayı teşkil eden ilk kişiler olarak bu firkada yer alan isimler olmuşlardı.²³

SCF'nin fırka programı 11 maddeden oluşmuştu. Bu maddelerde SCF'nin Cumhuriyetçilik, Laiklik ve Milliyetçilik ilkelerine bağlı kalacağından söz edilmişti.²⁴ Program daha fazla hürriyet, daha az vergi, daha iyi ve daha az hükümet ilkelerini içine almıştı.²⁵ Programda ilkelere bağlı olduğunu belirtmenin dışında büyük çoğunlukla ekonomi ile ilgili kararlar alınmıştı. Vergiler konulurken halkın durumunun göz önüne alınacağından ve yolsuzlukların önleneceği dile getirilmişti. Köylüye gereken desteğin verileceğini belirtilmişti. Girişimciliğin desteklenmesi gerektiğinden söz edilerek, tek dereceli seçim sistemi ve kadınlara da siyasi haklar verilmesi gerektiği önerilmişti. Ayrıca dış ülkelerle olan ilişkilerinde geliştirmesi için çalışılacağı sözü de verilmişti. Rüşvetle ilgili madde ise o dönemler halkın en fazla rahatsız olduğu konulardan biri olmuştu. Bu kararlar halkın fırkaya daha fazla ilgi göstermesine de sebep olmuştu.

Taner Timur'a göre, SCF programı ticaret burjuvazisinden kapitalizme dönük büyük toprak sahiplerine ve bunların peşinden sürüklendiği işçilere ve yoksul sınıflar

²² Lord Kinnross, *a.g.e.*, 520.

²³ Osman Okyar-Mehmet Seyitdanlıoğlu, *a.g.e.*, 72.

²⁴ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952*, Ulus Basımevi, Ankara 1950, 633-634.

²⁵ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (Çev. Prof. Dr. Metin Kıratlı), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1993, 279.

gibi birbirine çelişik sınıflara hitap etmiş, toplumun her kesiminde beliren muhalefetin çözüm noktası olarak SCF'yi görmesine yetmiştir.²⁶

1.1. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Teşkilatlanması ve Çalışmaları

Fırkanın ilk aşamada genel merkez çalışmaları İstanbul'da başlayıp yürütülmüştü. İlk olarak Karaköy'de Nazlı Han'da çalışmalarına başlayan SCF, 13 Eylül 1930 da genel merkezini Taksim'de kiralanan Kalmis Apartmanı'nın birinci katına taşımıştı. Nazlı Han'da ise İstanbul İl Ocağı çalışmalarını sürdürmüştü. Fırkaya üye kaydına 21 Ağustos'ta başlanmıştı. Üye olacaklara “*Laik bir Cumhuriyetçi ve Milliyetçi sıfat ve kanaatiyle SCF'nin programını benimsedim ve bu programın husul bulmasına oy ve fikrimle çalışacağımı taahhüt ederim.*” yazılı bir belge imzalatılarak üyelikleri gerçekleştirilmişti. SCF örgütü firkanın kurucularının ve milletvekillerinin görevlendirdiği ya da onayladığı kişilerce kurulmuştur. Ankara'da merkez örgütü kurmayı Ankara Milletvekili Talat Bey üstlenmişti. İstanbul'un Rumeli yakasında il örgütünün kurulması ile Fethi Bey, Anadolu yakasında ise, İstanbul Milletvekili Süreyya Paşa ilgilenmişti. Bursa'da Bursa Milletvekili Semih Bey, Balıkesir'de Balıkesir Milletvekili Nakiyeddin Bey, İzmir'de Fethi Bey görevliydi. SCF altmış üç ilden otuz yedisinde örgütlenmeyi başarabilmişti.²⁷ Ülke çapında 160 noktada teşkilatlanan fırka İstanbul, Ankara, İzmir, Aydın, Adana, Denizli, Kütahya, Manisa, Balıkesir, Çanakkale, Tekirdağ, Kırklareli, Edirne, Kars, Malatya, Sivas, Tokat, Kırşehir, Kastamonu, Konya ve Antalya gibi önemli yerlerde teşkilatlanmıştı.²⁸

SCF'nin örgütlenmede en başarılı olduğu yerler genellikle kıyı bölgeleri ve buralara yakın yörelerdi. Bu durumun da örgütte görev alanların niteliklerini belirleyen bir etken olduğu söylenebilir. Çünkü gerek pazar için ve gerekse de dış satıma yönelik üretimde bulunan yerler bu bölgelerdi. Bu nedenle de ekonomik bunalımdan etkilenen nüfus en çok bu bölgelerde bulunuyordu. Bu nüfusu oluşturan kişilerin sorunlarına bir çözüm aramak düşüncesiyle ortaya çıkan yeni fırkaya katılmalarını doğal karşılamak gerekir. Konuya bu açıdan bakılınca ticaretle uğraşan

²⁶ Taner Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, İmge Yayınları, Ankara 1997, 176.

²⁷ Çetin Yetkin, *a.g.e.*, 149-150.

²⁸ Yarın, 14 Eylül 1930.

ve serbest meslek sahibi olan kesimden kişilerin SCF örgütü içinde yer almış bulunmaları kendiliğinden anlaşılır bir davranıştır.²⁹

Fırkaya girmek isteyenler teker teker değil gruplar halinde üye olmayı tercih etmişlerdi.³⁰ Yurdun dört bir tarafından gelen ve muhalif fırkanın kendi yörelerinde de teşkilatlanmasını isteyenlere Fethi Bey “*Fırka bir ordu değildir. Memleketin her köşesinde şube açmaya gerek yoktur.*” diyerek her yerde şube açmayacaklarını dile getirmişti.³¹

Gazi Mustafa Kemal’in isteği üzerine birkaç şahsiyetle kurduğu bu fırkayı kendisi yönetmek istemişti. Her ne kadar suni de olsa ortaya bir fırka çıkışının basında ve halk arasında uyandırdığı beklenilmeyen ilgi hem Gazi’nin hem ortaya sürülenlerin tahminlerini aşmıştır. SCF bir anda homurdanan halk kalabalıklarının dili ve dileği halini almıştı. Memleketin bazı bölgelerinde CHF’ye karşı ayaklanmaların olduğu söylenmişti. Bu ayaklanma ve direnişte SCF’yi kuranların şahsi etkisi olmamıştı. Harekete gelen halk arasında çoğu ilkel, kontrolsüz, bazen gerici ve tehlikeli bin bir içgüdünün önü alınmaz seli halini almıştı.³²

Halkın yoğun ilgisi fırkanın kendini başka yerlerde görmesine sebep olmuştu. Akşam gazetesinde yayınlanan bir haberde, Fethi Bey iktidarın iktisadi sahada takip ettiği yanlış politikanın bugünkü sıkıntıları doğurduğunu, hükümetin yedi senede ülkeyi çıkmaza soktuğunu ve çıkmazdan kurtulmak için çareler aramanın gerekli hale geldiğini ifade etmişti. Aynı zamanda vergi sistemini eleştirmişti. Sonrasında memlekete hizmet etmek istediğinden hatta “*İktidar mevkiine geçeceğiz. İlk fırsatta ve en kısa zamanda...*” diyerek iktidar fırkasını karşısına almıştı.³³

Küçük bir muhalefet fırkası olarak kalacağı düşünülen SCF’nin gördüğü ilgi CHF’lilerce büyük şaşkınlık ve tedirginliğe neden olmuştu. SCF’nin kurulmasını Cumhuriyet’in zorunlu bir aşaması olarak gören CHF’liler, baştaki olumlu tavırlarını değiştirerek SCF’nin yanlış yolda olduğunu söylemeye başlamışlardı.³⁴

²⁹ Çetin Yetkin, *a.g.e.*, 154.

³⁰ Son Posta, 20 Ağustos 1930.

³¹ Son Posta, 16 Ağustos 1930.

³² Şevket Süreyya Aydemir, *a.g.e.*, 366.

³³ Akşam, 24 Ağustos 1930.

³⁴ Abdülhamit Avşar, *a.g.e.*, 98.

1.2.Fethi Okyar'ın İzmir Gezisi ve Yaşanan Olaylar

Fethi Bey anılarında teşkilat için müracaatların adeta baskı halini aldığından söz etmişti. Bunun üzerine Ege bölgesine bir örgütlenme gezisine çıkmak için Gazi Mustafa Kemal'den izin istemişti. Gazi, bu düşünceyi desteklediğini geç bile kalındığını söyleyerek izin vermişti.³⁵ Böylelikle İzmir'den başlayacak Aydın, Manisa, Balıkesir, Akhisar'ı kapsayan bir teşkilatlanma gezisine çıkılmıştı.³⁶ CHF, muhalefetin bu gezisine taraftar değildi. Fırkasının resmi yayın organı olan Hâkimiyeti Milliye, gezi günü yayınlanan sayısında Fethi Bey'in İzmir gezisi ile alakalı hiçbir şey paylaşmamıştı. Bunun dışında iktidar kanadının geziyi önlemek için çaba gösterdiği de iddia edilmişti. Adalet Bakanı Mahmut Esat (Bozkurt) Bey SCF'den önce İzmir'e gitmiş, Ankara'ya Fethi Bey'in gelmesinin tehlikeli olacağına yönelik telgraflar çekerek gelmesini engellemeye çalışmıştı.³⁷ Fakat Fethi Bey 4 Eylül 1930'da İstanbul Milletvekili Haydar Bey, Erzurum Milletvekili Tahsin Bey,³⁸ Ahmet Bey ve Nuri Bey ile Konya adlı vapurla İzmir'e gitmek için karar almışlardı. Gazeteler gezinin amacını İsmet Paşa'nın Sivas nutku sonrasına gelmesi sebebiyle Fethi Bey'in nutka karşılık vermesi olarak da nitelendirmişlerdi.³⁹ Fethi Bey ve beraberindekiler İzmir gezisi ile beraber buradaki şube teşkilatını yapmak için de gitmişlerdi.⁴⁰

Ahmet Bey, 4 Eylül 1930 günü Konya adlı vapurdaki durumu şöyle anlatmıştır. *“Çanakkale'yi henüz geçmiştik ki Fethi Bey vapurda yanıma geldi ve bana dedi ki: 'Dün Gazi'ye veda yemeğine gitmiştim. Çıkarken beni tuttu ve gizli olarak dedi ki Mahmut Esat Bey'den İzmir'den bir telgraf aldım. Telgrafta deniliyor ki Fethi Bey'in İzmir'e geleceği söyleniyor. Hâlbuki halk Fethi Bey aleyhine çok heyecanlıdır. Gelirse belki hakarete uğrar. Gelmemesi uygundur. Anlıyorum ki senin oraya gitmene engel olmak istiyorlar. Fakat sen gideceksin. Lakin ihtiyatlı davranmanı tavsiye ederim. Vapur şehre yaklaşırken husumet alameti gördüğün*

³⁵ Fethi Okyar, *a.g.e.*, 496.

³⁶ Osman Okyar-Mehmet Seyitdanlıoğlu, *a.g.e.*, 76.

³⁷ Abdülhamit Avşar, *a.g.e.*, 108.

³⁸ Vakıf, 4 Eylül 1930.

³⁹ Akşam, 3 Eylül 1930.

⁴⁰ Vakıf, 4 Eylül 1930.

takdirde vapurdan inme ve bana telsizle malumat ver.’ Şimdi bunu seninde bilmeni lüzumlu gördüm”⁴¹ demişti.

Fethi Bey ve beraberindekileri taşıyan Konya vapuru 4 Eylül 1930 günü İzmir’e varmıştı. SCF heyeti İzmir’e gittiğinde onları karşılayan kalabalık, 40 bin kişi⁴² civarında olmuştu. Vapur yaklaştıkça şehirden birçok sandal ayrılıp vapura yaklaşmış, gelen sandallardakiler Fethi Bey’e sarılıp mutluluktan ağlamışlardı. Fethi Bey ve yanındakiler rıhtımda davullar, zurnalarla karşılanmış, kalabalık çok fazla olduğu için denize düşenler hatta ezilenler olmuştu.⁴³

Fethi Bey, karşılamadan sonra İzmir Palas Oteli’ne geçmiş, burada kısa bir konuşma yaptıktan sonra heyet ile birlikte çeşitli ziyaretlerde bulunmuştu.⁴⁴ Vali Kazım (Dirik) ve belediye başkanı kendilerini ziyarete gelen Fethi Bey ile görüşmek istememişti. Hatta Vali Kazım Bey bir tezkere göndererek ondan ertesi gün yapacağı konuşmasını ertelemesini istemişti. Gerekçesi ise, kentin güvenliğinin sağlanamayacağı endişesi olmuştu. Ancak bu istek Fethi Bey’i sinirlendirmiş ve Gazi Mustafa Kemal’e durumu bildiren bir telgraf çekmişti. Bunun üzerine Vali Kazım Bey, Fethi Bey’e haber göndererek “*İstediği zaman istediği yerde tam bir kelam hürriyeti içinde*” konuşma yapabileceğini bildirmişti. Fakat o sırada vakit geç olduğundan miting ertelenmek zorunda kalmıştı.⁴⁵

5 Eylül 1930 günü İzmir Palas Oteli’nin çevresi Fethi Bey’i görmek isteyen birçok insanla dolmuştu. CHF de buna karşılık alternatif olmak üzere bir karşı gösteri düzenlemiş, bu fırkanın Denizli Milletvekili Haydar Rüştü Bey İzmir’de yayımlanan Anadolu gazetesinde SCF aleyhinde bir de yazı yazmıştı. O gün CHF’nin düzenlediği karşı gösteri ile Anadolu gazetesinin yayınları halkı tahrik etmiş ve bu olaylar fırka aleyhine dönmüştü. Gazete matbaası taşlanmış, bunun üzerine polisin olaya müdahale etmesi ve halkın üzerine ateş açması üzücü olaylara sebebiyet vermişti.⁴⁶

Ağaoğlu anılarında bu olayı şöyle aktarmaktadır: “*Matbaanın iç tarafına saklanmış olan polis neferleri halkı korkutmak için olacak kalabalık üzerine tabanca*

⁴¹ Ahmet Ağaoğlu, *a.g.e.*, 57.

⁴² Cumhuriyet, 5 Eylül 1930. Akşam gazetesi bu sayının 50 bin olduğunu iddia etmişti. (Akşam, 6 Eylül 1930.)

⁴³ Cumhuriyet, 5 Eylül 1930.

⁴⁴ Barış Ertem, “Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası”, 80.

⁴⁵ Abdülhamit Avşar, *a.g.e.*, 110-111.

⁴⁶ Osman Okyar- Mehmet Seyitdanhoğlu, *a.g.e.*, 78.

boşaltmağa koyulmuştur ve atılan kurşunlardan biri on dört yaşında mektepli bir çocuğa rast gelerek öldürmüştür. Hiçbir şeyden haberi olmayan bizler otelde idik. Birden bire otele büyük bir kalabalık hücum etmiş. Herkes heyecanlı ve kızgın idi. Kimi ağlıyor kimi lanet ve nefret ediyor, kimi tehditler savurmuş. Kalabalığın ortasında ihtiyar bir adamcağız kucağında taşıdığı bir çocuğu birdenbire Fethi Bey'in ayaklarına atarak 'İşte size kurban! Başkalarını da veririz! Yalnız sen bizi kurtar!'⁴⁷ Halkın tek kurtuluş yolu olarak muhalefeti gördüğünü belirtmişti.

İzmir olayları iktidar ve çevresinde derin bir şaşkınlık ve büyük kızgınlık yaratmıştı. Radikal CHF'liler, SCF'lilere düşman gözüyle bakmaya başlamışlardı. Halk bu olaylara rağmen SCF'ye akın akın gelmeye devam etmiş, CHF'nin karşısında artık bir fırka değil büyük bir halk topluluğu oluşmuştu.⁴⁸

İçişleri Bakanı Şükrü (Kaya) İzmir olaylarının arka yüzünde yabancı güçler ve komünistlerin, sermayedarların olduğunu SCF'yi destekler gibi görünen bu grupların İzmir'i kullanıp devlet aleyhinde bir kaos oluşturdukları ve sonra muhalefeti terk edip bu ortamdan faydalanmayı planladıklarını öne sürmüştü.⁴⁹

İzmir'de yaşanan olaylar nedeniyle Batı Anadolu'nun birçok bölgesinden SCF yetkililerine gönderilen çok sayıdaki "Geçmiş olsun" telgrafi firkanın Batı Anadolu'da görmekte olduğu desteği de ortaya koymuştu.⁵⁰ Olaylardan sonra Fethi Bey, İzmir mitingini Alsancak stadyumunda yapmış, Fethi Bey'in nutkunu 50 bin kişi dinlemişti.⁵¹ İnsanlar stadyuma sığmamış ve sokaklara kadar taşmışlardı.⁵² Fethi Bey yaptığı konuşmasına ilk olarak İzmirliyle teşekkür ederek başlamıştı. Cumhuriyet'in sarsılmaz bir şekilde milletin sinesinde ebedileştirilmesi gerektiğinden, kendi fırkalarından memnun olmayanların vergileri kaldıracağını, fes giydireceklerini ve Arap harflerini geri getireceklerini iddia etmelerinin fırkalarını zayıf duruma düşürmeye çalışmak olduğunu söylemişti. Fırkasının mürteci olmadığını anlatmaya çalışmış, inhisarlardan ceplerini doldurmak isteyenlerle mücadele edeceklerini söylemişti. Hükümetin demiryoluna harcadığı parayı eleştirerek halka ağır vergiler koyarak bu paraların toplanmasının doğru

⁴⁷ Ahmet Ağaoğlu, *a.g.e.*, 65.

⁴⁸ Mahmut Goloğlu, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I 1924-1930 Devrimler ve Tepkileri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 210.

⁴⁹ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV-4, D 57, F 3-448.

⁵⁰ Barış Ertem, "Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası", 80.

⁵¹ Cumhuriyet, 8 Eylül 1930.

⁵² Ahmet Ağaoğlu, *a.g.e.*, 64.

olmadığından söz etmişti. Ekonomiye devlet müdahalesinin sınırlandırılmasının gerektiğini savunmuştu.⁵³

Fethi Bey miting sonrasında arkadaşları ile İzmir’de dört gün içinde firka teşkilatını tamamlayarak Manisa’ya geçmişlerdi.⁵⁴ Ahmet Ağaoğlu anılarında Manisa’ya giderlerken yol üzerinde bir istasyonda garip bir olayla karşılaştıklarından şöyle söz etmişti. “*Köylerden birçok halk bu istasyonda toplanıp Fethi Bey’i bekliyormuş! Kaymakam bu toplanışın kanunsuz olduğunu iddia ederek halktan dağılmasını talep eylemiş! Halk bunun bir toplantı değil, birisini karşılamak için yapıldığını söylemiş ve itaat etmemiş! Kaymakam asker talep etmiş, asker gelmemiş! O zaman jandarmayı toplamış ve halkın üzerine yürümüş! Halk yine dağılmamış ve yerlere çömelmiş, ‘işte vurunuz!’ diye bağırmış! Jandarma erleri daha fazla ileriye gitmekten çekinmiş. Kaymakam mahcup olarak orayı terk eylemiş!*”⁵⁵ Bu gibi engellemelere rağmen Fethi Bey ve arkadaşları uğradıkları istasyonlarda halktan ilgi görmeye devam etmişti. Manisa’da Fethi Bey’i karşılayan halk izdihamdan belediyenin parmaklıklarını çökertmişti. Askerler kalabalığı dağıtırken olaylar çıkmış, olaylar sırasında altı kişi yaralanmıştı.⁵⁶ Fethi Bey’in Manisa nutku da İzmir’dekine benzer olmuş, hemen hemen aynı şeylerden söz etmişti.

Fethi Bey sonraki gün Aydın’a gitmiş, daha sonra Balıkesir ve Bandırma yolundan İstanbul’a dönmüştü.⁵⁷ Fethi Bey, Aydın’da halka seslendiği her yerde inhisarların kaldıracağını ve onlara serbest ticaret hakkı tanıyacağı vaadinde bulunmuştu.⁵⁸

Fethi Bey’in Bandırma nutku çok hararetli olmuştu. Kendisini dinleyen kalabalığa icra ve iflas kanunundan bahsederek bu kanunun iktisadi hayatı olumsuz etkilediğini anlatmıştı.⁵⁹ Balıkesir yolunda Torbalı istasyonunda da halk trene hücum edip Fethi Bey’i dışarı çıkararak sevgi gösterisinde bulunmuştu.⁶⁰ Balıkesir’de CHF

⁵³ Hakimiyeti Milliye, 8 Eylül 1930.

⁵⁴ Fethi Okyar, *a.g.e.*, 500.

⁵⁵ Ahmet Ağaoğlu, *a.g.e.*, 66-67.

⁵⁶ Son Posta, 10 Eylül 1930.

⁵⁷ Vakıf, 9 Eylül 1930.

⁵⁸ Vakıf, 10 Eylül 1930.

⁵⁹ Vakıf, 13 Eylül 1930.

⁶⁰ Akşam, 12 Eylül 1930.

tarafтары ile SCF taraftarları arasında kavga çıkmış, olay büyümeden önlem alınmıştı.⁶¹

SCF Batı Anadolu gezisi sonrası teşkilatlanmalar tamamlanmıştı. İstanbul, İzmir, Aydın, Balıkesir, Konya, Çanakkale, Antalya, Bolu, Denizli, Kütahya, Tokat, Kırşehir, Kastamonu, Malatya, Sivas, Bursa, Tekirdağ, Edirne, Kırklareli ve Kars gibi 160 kadar noktada il teşkilatı kurulmuştu.⁶²

1.3. 1930 Belediye Seçimleri

Fırkanın kurucu üyelerinden Ahmet Ağaoğlu'na göre, SCF'nin kurulmasından sonra belediye seçimlerine de katılması CHF'de muhalif fırkaya karşı yeni bir düşmanlığın sebebi olmuştu. İktidar, SCF'nin ilk günlerde seçimlere karışmaması ve taşra teşkilatı yapmaması yönünde fikir beyan etmişti. Her şeyden önce yeni fırkaya verilecek milletvekilleri ile yetinilerek mecliste muhalefet faaliyetlerini yerine getirmesi arzulanmıştı. Bir taraftan teşkilat yaparak diğer taraftan seçime katılmanın iyi bir yol olmadığını bu takdirde merkez heyetinin seçimi idare ve gözetim altında bulundurma imkânı olmayacağını düşündüğünü anlatmasına karşın Ağaoğlu, bu düşüncelerine taraftar bulamamıştı. Fethi Bey'in İzmir'de gördüğü bu büyük ilgi seçimlere katılma gerekçesi olarak görülmüştü. Ağaoğlu anılarında Gazi'nin SCF'nin seçime katılmaması gerektiğini düşündüğünü bize şöyle aktarmıştır: *"Bir akşam Yalova'da Tahsin Bey Gazi'den SCF'nin seçimlere katılması için izin istemiştir. Gazi 'Henüz yeni teşekkül vaziyetindediniz! Kendinizde kazanacak kadar bir kuvvet görüyor musunuz ki bu karara vasıl oldunuz.' diye sorduğunda Tahsin Bey 'Siz seçime müsaade ederseniz biz muhakkak kazanırız.' cevabını verince Gazi 'Yeni teşekkül vaziyetinde iken böyle bir mücadeleyi kaybetmek aleyhinize olur. Fakat mademki kendinizde kuvvet görüyorsunuz ve buna karar verdiniz Allah muvaffak etsin.'"*⁶³

Ağaoğlu ile aynı düşüncede olan Hilmi Bey, *"Eğer yeni fırka taşrada daha henüz esaslı teşkilat yapmamış olduğu halde dahi belediye seçimlerine katılarak onları mutlaka kazanmak hevesine düşmeyip de faaliyetini sadece Büyük Millet Meclisine hasretmiş ve orada "bir müddet mutedil ve makul bir murakabe organı*

⁶¹ Akşam, 13 Eylül 1930.

⁶² Yarın, 14 Eylül 1930.

⁶³ Ahmet Ağaoğlu, a.g.e., 48.

hüviyetinde kalarak ondan sonra taşrada teşkilâtını ikmal etmiş olsaydı bu hem kendinin devamlı bir hayata malikiyetini ve hem de memlekete çok hayırlı bir organ olmasını sağlamıştır. Fakat fırka başında bulunanlar bu sabır ve tahammülü gösterememişler. Halkın fırkaya temayülünü sağlamasından bile şüphe edilen tedbirler ise halkın aşırı derecede rağbetini fırka üzerine çekerek iş başında bulunanları tahrik etmiş. Bu hava içinde fırka hemen belediye seçimlerine katılmakla kendisini bütün bir hoşnutsuzlar zümresinin mümessili mevkiine sokmuş ve hatta halk tabakalarının ruhuna henüz sinmemiş olan körpe inkılâp hamlelerimizi de bu suretle tehlikeye koymuş bulunmuş.”⁶⁴ Fırkanın yoğun ilgiye aldanıp seçimlere katılmaması gerektiğini, sadece muhalefet organı olarak kalmasının daha sağlıklı olacağını söylemişti.

Süreyya İlmen ise, SCF'nin seçime katılması hakkındaki fikrini şu şekilde beyan etmiştir. “Fırka merkezlerimiz dolup taşıyordu. Bir gün fırkamızın belediye seçimine iştirak edeceğine dair bir havadis işittim. Taksimde fırka merkezine giderek Fethi Bey’i gördüm. Fethi Bey’e bu seçime girişmeyelim diye rica ettim. Fethi Bey cevap olarak ‘ne yapayım? Fırkayı teşkil eden o! Parayı veren o! Belediye seçimine iştirak emrini verende odur’ demiştir. Süreyya Paşa’nın düşüncelerine göre Gazi SCF’nin seçime katılması için otuz bin lira vermiştir.” Fethi Bey’in seçime katılma konusunda tek başına karar vermediği, halktan gördüğü ilgilinin yanında bir diğer sebebinin de bu olduğu anlaşılmıştı.⁶⁵

Bütün bu eleştirilere rağmen Fethi Bey tercihini seçime girmek yolunda kullanmıştı. Fethi Bey’e göre bunun iki nedeni vardır: “Ruhi ve fiili... Ruhi sebepler fırkamızın felsefe ve prensipleri ile alakalıdır. Biz tek dereceli seçimi ve buna kadınların katılmalarını istiyorduk. Bu iki temel talebimiz fırkamızın kurulmasından sonra ilk defa 1930 belediye seçimlerinde tatbik ediliyordu. Teşkilatımız noksan diye bu tatbikatın dışında kalamazdık...(Öte yandan) Gazi, seçimler dolayısıyla -işte... hem tek dereceli ve hem de kadınların iştirak ettiği bir seçim meydanı kendinizi gösterin”⁶⁶ demesi de etkili olmuştu.

İktidarın SCF'nin seçimler katılmasıyla ilgili düşüncelerine bakılacak olursa, Cemil Koçak yazısında bununla ilgili “SCF daha birinci haftasını doldururken, SCF

⁶⁴ Hilmi Uran, *Hatıralarım*, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1959, 213.

⁶⁵ Süreyya İlmen, *Zavallı Serbest Fırka*, Derin Tarih Kültür Yayınları, İstanbul 2015, 72.

⁶⁶ Fethi Okyar, *a.g.e.*, 509-510.

henüz üye kaydetmeye dahi başlamamış veya henüz kayıtlara başlamışken, buraya gelecek üyelerin "kara ruhlu, mürteci, Cumhuriyetçi ve Laik ilkelere karşı oldukları" hakkında bir yargı oluşmuş vaziyettedir, dolayısıyla iktidarın SCF'ye bakışı daha baştan hoşgörülüdür sonra bu hoşgörünün kaybolması şeklinde bir görüşü değil, tam tersine teyakkuz halinde olunmasına pirim veren bir görüşü temel almak söz konusu olmuştur. SCF Türkiye'de karşı devrimin sesi simgesi ve tabanı haline gelmiştir.”⁶⁷

CHF Genel Sekreterliği'nden fırka müfettişlerine yazılmış 22 Ağustos tarihli bir yazıda; *“SCF'nin resmen teşekkül ederek memleket dahilinde teşkilata başladığı malumu alileridir. Bu fırka Cumhuriyetçilik ve Laiklik prensiplerinde bizimle asla ihtilafı olmadığını ilan etmiştir. Buna nazaran, firkamıza bir tek vazife teveccüh ediyor ki şudur; firkanın münasip gördüğü azayı kaydetmekte hürriyeti tam ve mutlaktır. Ancak yukarıda maruz prensipleri esasen kabul etmemiş ve ruhen mülteci insanlar da bu firkaya müracaat ederek tetkik noksanlığı yüzünden kaydolunabilir ve emellerini propaganda edebilirler. Doğrudan doğruya memleket zararına olan bu hareketi, muarızımız firkada terviç edemeyeceğinden ve bizzat teşkilatımız, bu gibi kara ruhluların taazzuvuna karşı şiddetle mücadele mecburiyetinde olduğundan, SCF'ye bu gibi insanlar kaydedildikleri takdirde evvel emirde oradaki mümessillerinin nazarı dikkatlerinin celb olunması ve bu müracaat semere vermediği takdirde zatı alileri vasıtasıyla derhal makamı acizinin haberdar edilmesi hususunun münasip bir tarzda teşkilatımız kademelerine iblağını reca ve bilvesile teyidi hürmet eylerim efendim.”⁶⁸*

CHF bu düşüncelerinden ve yönetimi kaybetme korkusundan kendisini bu seçimleri ne pahasına olursa olsun, kazanmak zorunda görmüştü. Bu zorunluluk, hem 7 yıllık yönetimini ve uygulamalarını haklı çıkarmak isteğinden, hem de kendi örgütüyle kendisine bağlı bürokrasinin konumundan kaynaklanmıştı. SCF'nin kendisini açıkça iktidara aday olarak açıklaması ve çok kısa sürede de halk arasındaki güçlü desteğini kanıtlamış olması, CHF'nin iktidarı yitirebileceği gerçeğini ortaya koymuştu. Belediye seçimleri ise, gelecek genel seçimlerin bir provası niteliğini taşıması nedeniyle SCF'nin seçimlerdeki baskı ve yolsuzluk iddiaları, inandırıcı nitelik taşımıştı. Çünkü her şeyden önce bu seçimler CHF

⁶⁷ Cemil Koçak, *Belgelerle Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, 128.

⁶⁸ BCA, 490.01/01-04-11.

çevrelerinde zaten oluşmuş olan tedirginliği doruk noktasına çıkarmıştı.⁶⁹ Ayrıca SCF'nin kurulduğu ilk zamanlarda İsmet Paşa'nın basına daha 5 yıl daha iktidarda olacakları aynı programın yürütüleceğine dair beyanları da durumdan rahatsızlık duyan fırka tabanının rahatlatılması amacını taşımıştı.⁷⁰

Seçimlere katılma kararı veren SCF'nin İzmir başta olmak üzere Batı Anadolu gezisinde halktan görmüş olduğu ilgi CHF'nin kendi bünyesinde, ekibinde ve uygulamalarında değişiklikler yapmaya sevk etmişti. Seçim gezisi sonrası meclis toplantıya çağırılmış, muhalefetin eleştirileri dinlenmişti. Bu toplantı sonrasında CHF kendi içinde bir dizi yenileme yolunu tercih etmişti. İki gün süren bu toplantılar sonucunda fırka nizamnamesinde CHF müfettişlerinin milletvekilleri arasından seçilmemesi, fırka mutemetlerinin tamamen başka bir şekil alması kararları alınmıştı. CHF'yi bu kadar telaşa, bu kadar seri ve kesin önlemler almaya sevk eden neden, SCF'nin İzmir gezisinin ortaya çıkardığı gerçekler olmuştu. CHF kendini toplamaya halkın gözündeki durumunu iyileştirmeye çalışmıştı.⁷¹

İzmir olaylarından sonra CHF ve onun yanlısı gazeteler SCF'yi yıpratmaya yönelik çalışmaların dozunu daha da arttırmışlardı. SCF tabanını Şeriatçı, İnkılâp düşmanı, Komünist gibi sıfatlarla nitelendirmişlerdi. Öte yandan SCF kurucularının kişiliklerine de doğrudan sert eleştiriler yapılmaya başlanmıştı. SCF yanlısı gazeteler de kendilerine yapılan saldırılara aynı şiddette karşılık vermişlerdi. Gazete sayfalarında yer alan fırkaya yönelik bu sert eleştirilerin yanı sıra gazetelerin kendi arasında da çok ağır sözcüklerin kullanıldığı karşılıklı suçlamalar yapılmaya başlanmıştı. Bu ise gerginliğin daha çok artmasına ve dalga dalga tabana yayılmasına yol açmış, halk kamplara ayrılmakla beraber ve fırka mücadeleleri sertleşmeye başlamıştı. Halk, hükümet güçlerinin çeşitli engellemelerine rağmen desteklemişlerdi.⁷²

SCF seçimlere katılma kararı aldıktan sonra seçimlerde göstereceği adayları da belirlemişti. SCF'nin adaylar konusunda CHF'den ayrıldığı nokta Gayrimüslimler konusu olmuştu. SCF kurulduktan sonra Gayrimüslimlere milletvekili olma hakkı tanıyarak adaylarından bazılarını Rum, Yahudi ve Ermenilerden seçmişti.⁷³ CHF'nin

⁶⁹ Çetin Yetkin, *a.g.e.*, 279.

⁷⁰ BCA,490,01/01.04.13.

⁷¹ Son Posta 24 Eylül 1930.

⁷² Abdülhamit Avşar, *a.g.e.*, 135-136.

⁷³ Son Posta, 15 Ağustos 1930.

Gayrimüslimlerden hiç aday göstermemesine karşılık SCF'nin Gayrimüslimlerden aday göstermesini sürekli eleştirmişti. Bu durum iki fırka arasında görülen bir ayrılık olarak belirginleşmişti.

SCF İstanbul'da 117 aday gösterilmiş, Gayrimüslimlerden gösterilen aday sayısı ise 13 olmuştu. Bunların 6'sı Rum, 4'ü Ermeni, 3'ü Yahudi idi. SCF' den İzmir'de 77 kişi aday olmuştu. Bu adayların 4'ü de Gayrimüslimlendendi.⁷⁴

Gayrimüslimlerden SCF'nin aday göstermesi, onların da bu fırkayı genellikle destekler görünmeleri, Gayrimüslimlerin özellikle ticaretle uğraşması serbest meslek sahibi olmalarından kaynaklanmıştı. Bu kesimin ekonomik bunalımdan daha çok etkilenmeleri, SCF'nin programının "liberal" niteliği ve yabancı kapital gibi konulardaki tutumu onları muhalefete yönlendirmişti. Adayların meslek durumları SCF'nin örgütlenmesinde görülen özellikleri taşımıştı. Tüccarların en çok İzmir'de aday olmaları bu kentin ticarete dönük yapısından ve bir liman kenti olmasından kaynaklanmıştı. İstanbul'da üst düzeyden emekli olmuş memurların çokluğu ise özellikle o dönemde bu şehrin emeklilerin yerleşmek için tercih ettikleri bir yer olmasından ileri gelmişti. Hem basın hem de iktidarın sert eleştirilerine rağmen SCF Gayrimüslim adaylarından vazgeçmemişti.⁷⁵

SCF aday sürecini tamamladıktan sonra propaganda faaliyetlerine başlamıştı. Seçimde öne çıkan konulardan en önemlisi seçim propagandasında kullanılan söylemler olmuştu. Seçim çalışmalarında muhalefet fırkasının propagandaları daha geniş bir zeminde ve daha köklü vaatlerle kendini göstermişti. Buna karşılık CHF'nin merkez fırka olması, teşkilatları elinde bulundurması, muhalefeti bu hedeflere yönelttiği için seçim çalışmalarında sert söylemler ön plana çıkmıştı.⁷⁶

SCF, seçim süreciyle birlikte İsmet Paşa Hükümetine yönelik eleştirilerini artırmaya başlamış, bu da iktidar ve muhalefetin arasının açılmasındaki nedenlerden biri olmuştu. Eleştirilerin odak noktasını ekonomik ve mali konular oluşturmuştu. Özellikle İsmet Paşa'nın hem zafer bayramı hem Ankara - Sivas demiryolunun açılışı töreni münasebetiyle Sivas'ta tertip edilen mitinginde muhalefete yönelik yaptığı konuşmaya karşılık Fethi Bey 7 Eylül 1930 da İzmir'de Alsancak Stadında büyük bir kalabalığa hitap etmişti. Fethi Bey'in İsmet Paşa'nın Sivas nutkuna cevap vermiş

⁷⁴ Çetin Yetkin,*a.g.e.*, 260-261.

⁷⁵ Çetin Yetkin,*a.g.e.*, 261-262.

⁷⁶ Mehmet Pınar,*a.g.e.*, 167.

olması seçimlerin çekişmeli geçeceğine dair ipuçları vermişti.⁷⁷ Bu mitingler siyasi arenada iktidar - muhalefet mitingi olması Türkiye Cumhuriyeti'nde ilk olma özelliği taşıdığı gibi her iki mitingde de kullanılan argümanlar ve propaganda unsurlarının liderler aracılığıyla halka dönük doğrudan iletişim örneği olması nedeniyle çok önemli görülmüştü. Bu mitinglerde dile getirilen ve siyaset malzemesi yapılan konulardan öne çıkan başlıklardan bazıları şunlardır: Demiryolları yapımı,⁷⁸ Devletçilik-Liberalizm tartışması, yabancı sermaye, muhtelif inhisarlar (tekeller), mali yönetim ve vergilendirmelerdi.⁷⁹

SCF'nin iktidara yönelik eleştirileri ve halktan gördüğü ilgiden sonra iktidar fırkası muhalefete karşı tutumunda değişikliğe gitmişti. İlk zamanlardaki hoşgörülü tutum yerini olumsuz bir havaya bırakmıştı. Ancak CHF eleştirilere karşılık olarak da kendi programında düzeninde bir değişiklik yapma gereği hissetmemişti. CHF seçimlerde halkın muhalefete yoğun ilgi göstermesinden dolayı hükümet güçlerini kullanarak halka çeşitli baskılar yapmıştı. CHF yaptığı baskılar ve propagandalarla halkı kendi tarafına çekebileceğini düşünmüştü.⁸⁰

CHF'nin yapılan propagandalara neden müdahale ettiğini bunların baskı haline dönüşmesini İçişleri Bakanı Şükrü Kaya şöyle açıklamıştı: "*Fethi Bey fırkayı kurduktan sonra yapılan propagandalar şunlardır: Vakıa vergiyi tahfif etmek, vergi hakkında konuşmak, hatta vergiyi kaldıracamız diye konuşmak ta meşrudur. Fakat vergi kalkmıştır vermeyin demek, vermeyiz demek bir cürümdür. Bu oldu. Bunu şüphesiz Fethi Beyefendi söylememiştir, ama şimdi dostlarım dediği adamlardan söyleyenler olmuştur. Fethi Beyefendi fes giyilecektir, dememiştir. Fakat fes giyilecektir diye feslerini satmak isteyen adamlar vardır. Fethi Beyefendi Arap harfleri gelecek dememiştir. Ama Arap hurufatı gelmiştir, isteyenler yazsın diyen adamlar vardır. Daha bunlara benzer birçok ve birçok propagandalar vardır. Bu propagandalar memlekette dalga halinde ilerlemektedir. Büyük bir tehlike irae etmez, fakat Hükümeti tedbir almağa mecbur, eder. Biz bu memlekette tedbirsiz hükümetlerin cezalarını çok çekmiş bir nesiliz, Otuz bir mart hâdiseleri göz önünde*

⁷⁷ Erdal Aydoğan-Tansu Barış Mahmutoğlu, "Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Yapılan Seçimler ve Karakteristik Özellikleri", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl 2013, Sayı 10, 122.

⁷⁸ Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması*, Cem Yayınevi, İstanbul1992, 266.

⁷⁹ Erdal Aydoğan - Tansu Barış Mahmutoğlu, *a.g.m.*, 123.

⁸⁰ Hilmi Uran,*a.g.e.*, 230.

iken bir Dahiliye Vekilinin hâdisata seyirci kalması kadar büyük bir gaflet olamaz ve öyle yapan Dahiliye Vekili burada bir saniye bile Huzurunuzda duramaz.” diyerek CHF'nin gerekli tedbirleri almaması halinde önüne geçilemeyecek bir durumla karşılaşabileceklerini belirtmişti.⁸¹

İktidar fırkası Cumhuriyet karşıtı, gerici, yıkıcı propaganda yapanları ve ülke huzurunu bozacak her türlü eylemi önlemek için İçişleri Bakanı Şükrü Kaya bütün illere bir genelge yollayarak çıkabilecek karışıklıkları önlemeye çalıştıklarını belirtmişti. Bütün illere yollanan genelgede: *“Bu neşriyat ve rivayat üzerine yaptığımız tamim budur: “Son zamanlardaki bazı neşriyat ve rivayat üzerine bazı kimselerin vergiler kaldırılacaktır, askerlik olmayacaktır, fes giyilecektir, Türk harfleri kaldırılacaktır gibi makûs ve menfî propagandalarla muhtelif maksatları gizleyen işaalarda buldukları ve halkı kanunî mükellefiyetlerini ifadan kaçınmaya tahrik ettikleri vali beylerden gelen raporlardan anlaşılıyor. Kanunlara itaatsizliğe tahrik ve teşvik, kanuna itaatsizlik kadar ve nizam ve asayiş memlekete muzur bir harekettir. Demokrasilerde en çok korunulacak ve korkulacak zihniyet ve hareket demagojidir. Öyle makûs ve menfî istikametteki propagandalar genişledikçe bir memleketin idaresi anarşiye bile düşebilir. Memleketin asayiş ve inzibatını muhafaza ve Cumhuriyet kanunlarının tamamile tatbikini temin ve Devlet ve Hükümet otoritesini her şeyden yüksek tutmak ve yüksek tanıtmakla mükellef ve mes'ul idare âmir ve memurlarımızın şahsî bilgi ve tecrübelerine inzıam eden nüfuz ve salâhiyetlerini en geniş manada kullanarak muhitlerini irşat ile muzır ve menfî propagandaların fena tesirlerini izale muharrikleri takip ve mahkemelere tevdi ederek propagandaya kapılabilecek vatandaşları bilahare çekecekleri cezalardan ve görecekleri zarardan vikaye etmelerini ve herhalde kanunların temini mer'iyeti ve devlet nüfuzunun mahalli şartlara en mülayim kanuni ve idari tedbirlerle, fîliyat sahasında olduğu kadar fikirlerde ve gönüllerde de huzuru sükunun ve Cumhuriyet ve inkılap kanunlarına halkın şuurlu ve samimi muhabbet ve itimadının idamesi esbabının teminini ve bu tedbirlere saik ve edilecek olan tedbirlerden vekaleti günü gününe haberdar buyurmalarını rica ederim.”* Bu genelge ile görev verilen kişilerin

⁸¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, İçtima 3, Cilt 21, 2.10.1930, 48.

ülkede seçimlerin iktidar fırkasının lehine dönmesi için çalıştıkları hatta iktidarın seçimi bu şekilde kazandığı söylenmişti.⁸²

Hasan Rıza Bey'in anılarında anlattığı Gazi ile aralarında geçen konuşmada Gazi, Hasan Rıza Bey'e "*Hangi fırka kazanıyor?*" diye sormuştu; "*Bizim fırka cevabı karşısında hiç de öyle değil! Hangi fırkanın kazandığını ben sana söyleyeyim: kazanan idare fırkasıdır! Yani jandarma, polis, nahiye müdürü, kaymakam ve valiler. Bunu bilesin*" diyerek seçimlere hükümet müdahalesinin varlığını doğrulamıştı.⁸³

Seçimlerde ülkenin birçok yerinde SCF aleyhine sonuçların çıkmasındaki en önemli etken iktidarın uyguladığı propagandalar ve baskıları olmuştu. İktidar fırkası birçok sosyal grubu oy vermesi için zorlamış veya bürokratik aygıtı devreye sokarak kitlelerle SCF arasındaki bağı kesmek için uğraşmıştı. Bunların sonucunda seçimler CHF'nin üstünlüğü ve düşük katılım oranıyla sonuçlanmıştı.⁸⁴

SCF'lilere karşı 'devlet katında' uygulanan ayrımcılık farklı şekiller almıştı. Örneğin, Aydın kenti Belediye Başkanı ve aynı zamanda eski fırka mutemedi olan Ahmet Emin Efendi Hoca Selanik, Girit ve Manastır göçmenleri ile İstanbul'dan gelenleri oylarını CHF aleyhine vermekle suçlayıp kentte yaşama şansları olmadığı tehdidini savurmuştu. Söke'de ise ancak oylarını hükümet fırkasına verirlerse toprak alma şansına kavuşabilecek 200 göçmen çareyi kaymakamı valiye şikayet etmekte bulmuştu. Seçim taktiği olarak şantaj siyaseti bazen yüzünü daha açık biçimlerde göstermişti. Manisa kasaba sakinleri farklı bir ekonomik baskı ile karşılaşmıştı. Cem Emrence'ye göre; Tarımsal kooperatiften kredi almak isteyenlerin kaymakamdan vize alması gerekliymiş, Kaymakam ise vizeyi belediye seçimlerinde verilecek oyun rengine bağlamıştı. Silahlı Kuvvetler ve kolluk kuvvetleri mülkü birimlerle uyumlu olarak SCF'nin aleyhine faaliyette bulunmuşlardı. Seçimler sırasında meydana gelen usulsüzlüklerde genel bir strateji izlenmişti. İlk olarak SCF taraftarlarının isimleri listelerde yer almamıştı. Binlerce kişinin ismi seçim bölgelerinde ikamet etmelerine rağmen bulunamamıştı. Bu taktiğin başarısızlığı durumunda oy verenlerin nüfus cüzdanlarındaki ile seçim listelerindeki isimleri arasında bir uyumsuzluk olup

⁸² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, İçtima 3, Cilt 21, 2.10. 1930, 48-49.

⁸³ Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, 418.

⁸⁴ Cem Emrence, "Muhafif Bir Perspektiften 1930 Belediye Seçimleri: CHP'nin Baskı ve Propaganda Yöntemleri", *Tarih ve Toplum Dergisi*, Ağustos 2000, Sayı 200, 47.

olmadığı kontrol edilmişti. İşin ilginç olan tarafı bu kuralın sadece SCF taraftarlarına işletilmesi olmuştu.⁸⁵

İstanbul'da meydana gelen olaylarla ilgili iddialar da şu şekilde gerçekleşmişti: Belediye seçiminin başlamış olduğu semtlerde bulunan bütün sandıkların başlarında SCF adaylarını içeren listeler polis veya karşı fırka adamları tarafından yırtılmış, seçim encümeni huzuruna çıkanlar “*Hangi fırkaya oy vereceksiniz?*” sualine maruz kalmışlardı. “*SCF’ye oy vereceğim*” diyenlere “*Defterde ismin yok atamazsın*” denilmişti. Seçim Kanununun 41. maddesi gereğince yazı yazmayı bilmeyen seçmenlerin istedikleri isimleri yazdırmak için itimat ettikleri yazıcılara izin verilmemiş, sandık başında bulunan encümeni seçim kurulu/sandık kurulu arasından SCF taraftarı olan kişiler zorla dışarıya çıkarılmıştı. Kanuna aykırı olarak gelişen olayları tespit için yapılan zabıt tutanaklarına polis memurları birçok şahitler huzurunda imza atmaktan çekinmişlerdi. Seçimlerde muhalif fırkaya oy verilmesine engel olmak için Adalarda, Kadıköy’de sopalı bıçaklı adamların seçmenleri yaraladığı bile söylenmişti.⁸⁶

Yağ Kapanı iskelesi hamalları oy vermeye götürülmek istenmelerine karşın gitmemişlerdi. Bunun üzerine CHF ait oy pusulaları imzalatırılmış, aralarında imzalamayan üç kişinin görevine son verilmişti. Farklı bir olayda Denizaptal mahallesinde gerçekleşmiş, Şehremini sandığı konulması gereken yere koymayıp Denizaptal mahallesine götürerek SCF’lilerden kaçınılmak istenmişti.⁸⁷

İstanbul’da SCF’nin kazanacağı anlaşılan yerlerde halka bugün sizin seçim gününüz değil, yarın Karagümrük’te yeni okula geleceğiz orada oyunuzu verirsiniz denmişti. Ancak halk aldatıldığını anlayınca belediye dairelerine koşup şikayette bulunmuşlardı.⁸⁸

İktidar yanlısı Hakimiyeti Milliye gazetesine göre ise, olayları çıkaranlar tamamen muhalefet yanlılarıydı. Örneğin bu gazete İzmir’de bir adamın ben SCF taraftarıyım diyerek sağa sola küfrederek bir polis memurunu tabanca ile yaralamış olduğunu SCF’nin para ile tuttuğu adamların seçim sandıklarına saldırdıklarını, sandıkları çaldıklarını, oy kullanmaya gelen CHF’lilerin SCF’lilerce kovalandığını

⁸⁵ Cem Emrence, “Muhafif Basına Göre 1930 Belediye Seçimleri ve Baskı Politikası”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, Haziran 2001, Sayı 210, 44-45-46.

⁸⁶ Son Posta, 20 Teşrinievvel 1930.

⁸⁷ Son Posta, 8 Teşrinievvel 1930.

⁸⁸ Son Posta, 7 Teşrinievvel 1930.

yazmıştı.⁸⁹ Muhalefet yanlısı olan Yarın gazetesine göre ise olayları hükümet ve CHF'nin adamları çıkarmışlardı. “*Bir memlekette hür seçim böyle mi olur?*” bir yazısında seçimlerin kötü bir şekilde muhalefete haksızlık yapıldığından söz edilmişti.⁹⁰

Yarın gazetesinin “*İki Fırka Arasındaki Fark*” başlıklı haberinde SCF'nin teşkilatının bulunmadığı yerlerde halkın bir tek oy bile vermediği ve seçimlere ilgi göstermediği yazılmıştı: “*Zonguldak'ta SCF henüz teşekkül etmedi. Halk o derece yeni fırkaya taraftardır ki seçim başlamış fakat bu seçimde SCF'nin adayı olmadığından kimseye oy vermemiştir. İşte böyle CHF adaylarına de oy vermediğinden seçim ertelenmiştir.*” diyerek buradaki halkın iktidardan artık memnun olmadığını tamamen SCF taraftarı olduklarını iddia etmişti.⁹¹

Anadolu'daki olayların İstanbul'daki seçimlerde de tekrarlandığı haberleri üzerine Fethi Bey, 5 Ekim günü SCF teşkilâtına bir yazı göndererek, müdahalelere yasaların dışında karşılık verilmemesini ve seçime yapılan müdahalelerin ilgili makamlara bildirilmesini istemişti.⁹²

SCF Seçim Encümeni Rıza İbrahim, yaptıkları müracaatlara rağmen kaymakam ve jandarma kumandanının bir çok kişinin defterde ismi olmadığı gerekçesiyle engellendiklerini ve bu konuda yaptıkları hiçbir şikayetin yetkililer tarafından dikkate alınmadığını bildirmişti.⁹³

Seçimler tamamlanıp sonuçlar açıklandıktan sonra yapılan itirazlar üzerine Danıştay bazı illerde seçimleri iptal etmiş bazı illerde de tekrar yapılmasına karar vermişti. Danıştay kararı ile SCF'nin kazandığı belediye seçimleri iptal olmuş, SCF'li belediye başkanları görevlerinden alındığı söylenmişti.⁹⁴

1.4. Seçim Sonuçları

Seçim sonuçlarına ilişkin “resmi” açıklamalara göre toplam 502 seçim bölgesinden 31'nde SCF kazanmıştı. SCF'nin kazandığı yerler şunlardı: Armutlu

⁸⁹ Hakimiyeti Milliye, 12 Teşrinievvel 1930.

⁹⁰ Yarın, 7 Teşrinievvel 1930.

⁹¹ Yarın, 2 Ekim 1930.

⁹² Barış Ertem, “Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin İlk On Yılında Parlamento İçi Muhalefet”, 355.

⁹³ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV-9,D,57F.3-7.

⁹⁴ Ömer Karakaş, “Serbest cumhuriyet Fırkası'nın Muğla'da Teşkilatlanması ve 1930 Belediye Seçimleri Dolayısıyla Oluşan Tartışmalar”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:7, Sayı:31, 354.

(Bursa), Bademiye (İzmir), Biga (Çanakkale), Bozdoğan (Aydın), Bozdoğan (İzmir), Buca (İzmir), Burgaz (İstanbul), Çine (Aydın), Dikili (İzmir), Germencik (Aydın), Gördes (Aydın), Karapınar (Aydın), Keşan (Tekirdağ), Kınık (İzmir), Kuşadası (İzmir), Ladik (Samsun), Maltepe (İstanbul), Menemen (İzmir), Merzifon (Amasya), Pınarhisar (Kırklareli), Samsun, Silifke (İçel), Söke (Aydın), Şereflihisar (İzmir), Şirince (İzmir), Umurlu (Aydın), Urla (İzmir), Üsküp (Kırklareli), Vize (Kırklareli) ve Yenipazar (Aydın). CHF İstanbul'da toplam olarak 35.942, SCF'de 12.868 oy almıştı. Vakıf gazetesi ise bu sonuçları CHF için 35.934 ve SCF için 12.813 olarak vermişti. Bu gazetenin bildirdiğine göre İstanbul'da oy kullanmayan seçmen sayısı ise 250.746 imiş.⁹⁵ İzmir'de CHF 14.624, SCF 9.950 oy almıştır. Önemli bir sonuç Samsun'da ortaya çıkmıştı. Bu ilde CHF'nin 416 oyuna karşılık SCF 3.312 oy kazanmış, 472 oy da geçersiz sayılmıştı.⁹⁶

Seçim sonrası Gazi ile Ağaoğlu arasında geçen bir sohbette Ağaoğlu “*Paşam, eğer bütün memlekette Samsun Valisi gibi bir kanun tanıyan idare memuru da bulunmazsa artık bizlere ağlamak düşerdi! Eğer her hafta idare memurları bu kabil insanlar olsaydılar hiç şüphe yoktur, seçimlerin dörtte üçünü biz kazanırdık!*” diyerek seçimlerdeki yapılan usulsüzlüğe dikkat çekmişti.⁹⁷

Yaşanan olaylar SCF ve CHF ilişkilerini ciddi ölçüde bozmuştu. SCF'yi destekleyen gazetelere göre olayları CHF yetkilileri, yerel yöneticiler ve kolluk güçleri çıkarmış ve seçimler ağır bir baskı altında yapılmıştı. CHF'yi destekleyen gazetelere göre ise, durum bunun tümüyle tersiydi; CHF yandaşları seçim güvenliğini sağlamaya çalışmıştı. SCF seçim sonucunda konuyu yolsuzluk ve baskı yapıldığı iddiaları ile TBMM'ye taşımıştı.⁹⁸

Fethi Bey'e göre seçime katıldıkları her yerde SCF kazanmıştı. CHF beklenmeyen bir şekilde yenilmişti. Bu şartlar altında yaklaşan genel seçimlerde TBMM'de de CHF'nin iktidardan düşeceğinin gün gibi aşık olduğunu söylemişti. Belediye seçimlerindeki yolsuzlukları görüşmek için TBMM'de 15 Ekim 1930 günü saat 14.30'da başlayan toplantı ertesi gün sabah 3.15'e kadar devam etmişti. Toplantıya SCF'den Ahmet Ağaoğlu ve Nuri Beyler katılmıştı. Gazi Mustafa Kemal

⁹⁵ Vakıf, 20 Ekim 1930.

⁹⁶ Çetin Yetkin, a.g.e., 267-268.

⁹⁷ Ahmet Ağaoğlu, a.g.e., 87-88.

⁹⁸ Çetin Yetkin, a.g.e., 263.

toplantının başından sonuna kadar müzakereleri Cumhur reisliği locasından takip etmişti.⁹⁹

Fethi Bey o günkü toplantıda seçimlerle ilgili şöyle söylemiş: “*Muhterem arkadaşlar: Son belediye seçimi memlekette şimdiye kadar görülmemiş bir alâka uyandırdı. Çünkü bu seçimde iki fırka rekabet halinde karşı karşıya gelmiş bulunuyorlardı. Bütün şehir ve kasabalarda bu ana değin hiç bir seçime iştirak etmemiş binlerce vatandaş bu defa oy vermek hakkını kullanmak için saatlerce, günlerce sandık başına gelmek fırsatını beklediler. Vakıa bunların bir çokları defterde ismin yok cevabını aldıkları için meyus ve münfail geri döndüler mamafih bunu görenler asla fütur getirmediler millî hakimiyet ne olduğunu Cumhuriyet sayesinde anlamış olan halk bu hakimiyetin verdiği oy hakkını bütün mümanaatlara, müşküllere göğüs gererek kullanmak istiyordu. Oy sandıklarına vatandaşların bu tehâlükü herhangi fırkaya mensup olurlarsa olsunlar bütün Cumhuriyetçilerin kalplerini mefharetlerle doldurmak icap eder.*

... Oyların arzu edilen tarafa verilmediği görüldükçe asabiyet ziyadeleşti. İsteddiği tarafa oy vermek hakkını kullanmak gibi en memduh ve en lüzumlu bir vazife ifa ettiği için en güzide şehir ve kasabalarımız halkına irtica, komonistlik ve anarşi lekeleri sürülmek istenildi.

...Hükümet memurları halkın vatanî vazifesini ifaya var kuvvetler ile mani olmak istediler. SCF için oy vermek isteyen seçmenlerin mühim bir kısmına defterde ismin yok, cevabı verildi. Bu suretle Devlete karşı bütün mükellefiyetlerini ifa edenler Cumhuriyetin, millî hâkimiyetin tecellisi için yegâne fırsat olan sandık başında en mukaddes haklarından mahrum bırakıldılar, evet her dairei intihabiye de birkaç kişinin ismi sehven defterlere geçmeyebilir, bu hatayı kabul etmek tabiidir.” Diyerek kendi fırkasına oy vermek isteyen seçmenin ne tür zorluklarla karşılaştığını anlatmıştı. Halkın yeni fırkaya olan yoğun ilgisinin bazı çevreler tarafından hoş karşılanmadığını hatta onları irticacı olarak gösterdiklerini ve bu sebeple oy vermelerinin zorlaştırıldığına değinmişti. Sandık başında bulunanların her iki fırkaya da eşit mesafede olmalarının demokrasinin bir gereği olduğu belirtilmişti. Muhalif seçmenlerine gereksiz birçok sebep söylenerek oy vermeleri engellenmişti. Hatta

⁹⁹ Fethi Okyar, a.g.e., 514-515.

bazen aşırıya kaçılarak oy kullanmaları için dairelerin içine bile alınmamışlardı. Bu da muhalefete devlet katında uygulanan ayrımcılığı gözler önüne sermişti.

Fethi Bey kendi fırkası lehine oy kullanmak isteyen vatandaşa akla gelebilecek her türlü engelin çıkarıldığını ancak iktidar fırkası lehine oy kullanmaya gelen vatandaşlara tam tersi kolaylık sağlandığını anlatmıştı. İki fırka seçmenlerinin oy kullanma şartlarında eşitsizlik olduğunu gözlemlemişti. Devlet memurlarının dahi muhalif fırkaya oy vermek isteyen kişilere zorluk çıkardığını zor kullandıklarını aktarmıştı. CHF için oy vereceklerden nüfus kâğıdı göstermeyenlerin bile oy kullanabildiğini bunun adil bir seçim olmadığını altını çizmişti. SCF'ye oy vermek için gelen vatandaşların zorluklarla karşılaşmalarına rağmen yılmadan oylarını kullanmak için mücadele ettiklerinden söz etmiş, vazgeçmeleri için tehditler savrulduğunu ama vatandaşların bunlara aldırmadığını anlatmıştı. SCF'li seçmenlerin yerine iktidar fırkası lehine oy kullanıldığını ve buna devlet memurlarının müdahale etmediklerinden tam terinse yardım ettiklerinden şikayetçi olmuştu. Bütün görevlilerin CHF'nin seçimi kazanması için çalıştığını dile getirmişti.¹⁰⁰

CHF milletvekilleri de Fethi Bey'in bu konuşmasına karşılık vermişlerdi. Muhalefetin de benzer olaylar yarattığını, memleketi karıştırarak anarşiye sevk ettiğini söylemişlerdi.¹⁰¹

Yaşanan olaylar ve seçimlerden sonra SCF zor günler geçirmeye başlamıştı. Gazi'nin bu fırkaya karşı kesin bir biçimde cephe alması baskı halini almış, bunun üzerine Gazi kendi yansızlığını koruyarak SCF'nin yaşamasını sağlayacak bir formül bulmuştu. Bu formüle de "Milli Blok" denmişti. Buna göre gelecek seçimlerde hem CHF'nin hem de SCF'nin milletvekili adaylarını Gazi belirleyecekti.¹⁰² Ancak Gazi'nin düşüncesi değişmiş olacak ki beklenmedik bir şekilde Fethi Bey'e milli blok fikrinden vazgeçtiğini söylemişti. Gazi milli blok fikrini İsmet Paşa'nın kabul etmesine rağmen ötekilerin başta Kazım Paşa'nın mümkün görmediklerini söylemişti. Sen fırkanın başında ben fırkamın başında olacağız demişti. Fethi Bey

¹⁰⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, İçtima 4, Cilt 22, 15.11.1930, s.16-21.

¹⁰¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, İçtima 4, Cilt 22, 15.11.1930, s.23-24.

¹⁰² Çetin Yetkin, *a.g.e.*, 312.

ise, bunun imkansız olduğunu Gazi ile karşı karşıya gelmeyeceğini ve Gazi'nin tarafsız olmaması durumunda fırkasını feshedeceğini söylemişti.¹⁰³

16 Kasım 1930 günü SCF'lilerin yaptığı toplantıya Fethi Bey, Nuri Bey, Kars Milletvekili Ağaoğlu Ahmet Bey, Elazığ Milletvekili Nakiyeddin Bey, Ankara Milletvekili Talat Bey, Niğde Milletvekili Ali Galip Bey, Erzurum Milletvekili Tahsin Bey, Bursa Milletvekili Semih Bey, Bilecik Milletvekili Rasim Bey, Sinop Milletvekili Refik İsmail Bey, Kocaeli Milletvekili İbrahim Bey katılmışlardı. Fethi Bey arkadaşlarına Gazi ile aralarında geçen konuşmaları anlatıp fikirlerini sormuştu. Hepsi fırkanın kendi kendini feshetmesinden başka çare olmadığı konusunda hem fikir olmuşlar, fırkanın feshine karar vermişlerdi. Nuri Bey'in el yazısı ile yazdığı SCF'nin fesih beyannamesi şöyleydi: *“Tebellür eden (Beliren) son vaziyete göre fırkamız, Büyük Gazi Hazretleri'ne karşı siyasi sahnede mücadele edecek bir mevkie getirilmiştir. Fırkamız doğrudan doğruya Gazi Hazretleri'nin teşvik, ısrar ve tasvibleriyle vücuda gelmiş ve büyük reisimizin her iki fırkaya karşı eşit yardım muamelesine mazhar olacağı teminatını almıştı. Esasen başka türlü siyasi bir teşekküle vücut vermek sorumluluğunu almayı hiçbir zaman hatırıma getirmedik. Halbuki emrivaki (oldu bitti) şeklinde gerçekleşen son durum karşısında bizce başarılması imkansız olan bu teşebbüse devam etmek beyhude olacağından fırkamızın feshine (kendi kendisini kaldırmasına) ve durumun tüm teşkilata ve dahiliye vekaletine bildirilmesine karar verilmiştir.”* İsmet Paşa'nın itirazı ile “teşvik ve tasvib” sözleri çıkarıldığı öne sürülmüştü.¹⁰⁴

Yarın gazetesinde fesih kararı şu şekilde yer almıştı: *“Büyük Gazimiz Mustafa Kemal Hazretleri'nin teşvik ve tasvibiyle SCF'yi tesis etmişim. Kanaatimce bu teşvik ve tasvip tabiatıyla teşkil edeceğim fırkanın Gazi Hazretleri'ne karşı siyasi mücadeleye girmek ihtimalini bertaraf ediyordu. Esasen bu karar haricinde siyasi bir teşekküle vücut vermek mesuliyetini almayı hatırıma getirmemişim. Halbuki tahakkuk eden şekle göre fırkamızın atiyen Gazi Hazretleri ile siyasi sahada karşı karşıya gelmek vaziyetinde kalabileceği anlaşılmıştır. Bu vaziyette kalacak siyasi bir teşekkülün mevcudiyetini fırka müessisi sıfatıyla muhafaza ve idameyi muhal buluyorum. Bu sebeple SCF'nin feshini karar verdim. Bu kararın teşkilâtımıza tebliğini rica ederken bana itimat eden ve benimle teşriki mesai eden Cumhuriyetçi*

¹⁰³ Fethi Okyar, *a.g.e.*, 522-523.

¹⁰⁴ Fethi Okyar, *a.g.e.*, 527-529.

arkadaşlarımın derin minnettarlığını arz ederim."¹⁰⁵ diyerek fırkasının kapatıldığını ilan etmişti.

¹⁰⁵ Yarı, 18 Kasım 1930.

İKİNCİ BÖLÜM

SERBEST CUMHURİYET FIRKASI'NIN İSTANBUL TEŞKİLATI

2. SERBEST CUMHURİYET FIRKASI'NIN İSTANBUL TEŞKİLATI

SCF'nin tüzüğü altı kısımdan oluşmaktadır. Fırkanın tüzüğüne bakıldığında üçüncü kısmın teşkilat şemasından bahsettiği görülmektedir. Bu bölümde teşkilat şemasının en alttan başlayarak en üstte doğru gittiği görülmektedir. Köy ve mahalle ocağı, nahiye ocağı, kaza ocağı, il ocağı ve merkez ocağı şeklinde bahsedilmiştir.¹⁰⁶ SCF kurulduktan sonra fırka teşkilatına merkez olan Ankara yerine İstanbul'dan başlanmıştı. Daha sonra Ankara ve diğer illerde teşkilat yapılmaya geçilmişti. SCF Başkanı Fethi Bey fırka teşkilatına katılacak olan kişilerin istekli olması ve Cumhuriyetçi olması gibi özelliklere sahip olmalarını istemişti. Ayrıca bu fırka kadınlarında seçime katılmasını isteyerek kadınlardan da üye kabul etmeye başlamıştı.¹⁰⁷ Ancak İstanbul teşkilat listesinde kadın üyeye rastlanmamıştır. SCF teşkilatında her meslekten kişilerin yer aldığı görülmüştür. Ama özellikle tüccar ve serbest meslek sahiplerinin ilgisini çekmişti. Bunun nedeni ise fırkanın programında o meslek sahibi kişileri ilgilendiren ekonomi ile ilgili maddelerdi.

2.1.SCF İstanbul İl Merkez Ocağı İdare Kurulu Üyeleri: Başkanı İsmail Hakkı Baltacıoğlu (Müderri), SCF'de aktif görev alanlardan biriydi. Muhasebecisi Şerif Alizade Murat Bey (Eski Antalya Milletvekili), sekreteri Orhan Mitat Bey (Avukat), üyeleri ise Dervişzade Hasan Fehmi Bey (Tüccar) - Hasan Tosun Bey (Emekli Albay) - Sait Rıza Bey (Avukat) - Selahattin Bey (Doktor) - Mustafa Şekip Bey (Müderri). SCF'nin İstanbul merkez teşkilatında avukat ve üniversite hocalarının yoğun olarak yer aldığı görülmüştür.¹⁰⁸

¹⁰⁶ T.C. İç İşleri Bakanlığı Emniyet Müdürlüğü: *Türkiye'de Siyasi Dernekler II*, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara 1950, 77-80.

¹⁰⁷ Hizmet, 14 Ağustos 1930.

¹⁰⁸ Cumhuriyet, 30 Eylül 1930.

2.2.SCF İSTANBUL İLÇE VE BÖLGE TEŞKİLATLARI

SCF'nin İstanbul ilçe ve bölge teşkilatları aşağıdaki gibidir.¹⁰⁹

2.2.1.SCF İstanbul Beşiktaş İlçesi Ocak İdare Kurulu Üyeleri: Başkanı Sabri Bey (Savaş Gazisi), üyeleri Hasan Bey (Bakkallar Derneği Üyelerinden) - Hikmet Bey (Avukat) - Hilmi Bey (Alkollü İçecekler Amirleri Genel Sekreteri) - Cemal Bey (Tüccar) - Nazif Bey (Doktor) - Şükrü Bey (Doktor). Beşiktaş İlçesi'nin ocak idaresinde doktorların sayıca diğer meslek gruplarından fazla olduğu göze çarpmaktaydı.

2.2.2.SCF İstanbul Sirkeci Bölgesi Ocak İdare Kurulu Üyeleri: Başkanı Hidayet Bey (Beyoğlu Ticaret Borsası). Sekreterleri Hasan Fehmi Bey (Beyoğlu Ticaret Borsası) ve Sayman Remzi Bey (Beyoğlu Ticaret Borsası). Üyeleri ise, Hasan Şükrü Bey (Vilayet Karşısında İn Kahvehanesi Sahibi) ve Süleyman Rüştü Bey (Emekli Yüzbaşı). Sirkeci bölgesinde idare kurulundaki kişilerin mesleklerine bakıldığında ticaret borsası ile uğraşanların daha fazla olduğu görülmüştür.

2.2.3.SCF İstanbul Eminönü İlçesi Ocak İdare Kurulu Üyeleri: Başkanı Nuri Bey (Ticaret Borsası'nda Memur). Sekreteri Fadıl Bey, üyeleri Sedat Bey - Suat Bey (İstanbul İkinci Noteri Baş Sekreteri) - Vedai Bey.

2.2.4.SCF İstanbul Kızıltoprak Bölgesi Ocak İdare Kurulu Üyeleri: Başkan İbnirrefik Ahmet Nuri Bey, üyeleri Salih Bey - Cemil Bey - Hikmet Bey - Refik Bey.

2.2.5.SCF İstanbul Hasan Paşa Bölgesi Ocak İdare Kurulu Üyeleri: Başkanı Nuri Bey, üyeleri Zeki Bey - Sabri Bey.

2.2.6.SCF İstanbul Rasim Paşa Bölgesi Ocak İdare Kurulu Üyeleri: Başkanı Yusuf Kemal Bey. Üyeleri Naim Nuri Bey - Bahattin Bey - Muiz Ozalto Efendi - Muif Efendi. SCF buradaki idare kurulunda Gayrimüslimlerden bir kişiyi de

¹⁰⁹ Cumhuriyet, 30 Eylül 1930.

üye olarak eklemesi dikkat çekmiştir. Ramis Ocağının 5 Ekim günü açılışı yapılmıştı.¹¹⁰

2.2.7.SCF İstanbul İkbaliye Ocak İdare Kurulu Üyeleri: Başkanı Kamil Bey, üyeleri Kamil Bey - Azmi Bey - Tevfik Bey.

2.2.8.SCF İstanbul Kadıköy İlçesi Ocak İdare Kurulu Üyeleri: Kadıköy ilçesinin teşkilat başkanlığına yürütmesi için Kadıköy Belediye Başkanı Doktor Nafiz Bey getirilmişti. Kadıköy teşkilatını yürütebilmek için mühürdar caddesinin baş tarafında Ermeni kilisesi civarında bir ev kiralamıştı.¹¹¹ Üyeleri de Sami Bey - Sami Bey - Duhani Nazmi Bey - Kazım Ziya Bey - Kamil Bey.

2.2.9.SCF İstanbul Beylerbeyi Bölgesi Ocak İdare Kurulu Üyeleri: Başkanı Hamdi Paşa (Emekli General). Üyeleri Frir Bey (Mühendis) - Fahri Kemal Bey (Yazar) - Mehmet Ali Bey (Emekli Denizci) - Mustafa Bey (Emekli Denizci) - Osman Bey (Avukat) - Kazım Bey (Eski Erivan Yazı İşleri Memuru) - Basri Bey (Emekli Deniz Binbaşısı) - Sait Hatemi Bey (Eczacı) - Celal Bey (Emekli Doktor Kaymakam). Beylerbeyi ocak kurulunda genellikle emekli olan kişilerin bulunduğu görülmüştür.

2.2.10.SCF İstanbul Vaniköy Ocak İdare Kurulu Üyeleri: Başkanı Nurettin Bey (Tüccar). Üyeleri Fazlı Bey (Rıhtım Şirketinde) - Celal Bey (Tüccar). Tüccar kesimin bu ocak idaresinde diğer meslek gruplarına göre fazla olması dikkat çekmiştir.

2.2.11.SCF İstanbul Üsküdar İlçesi Ocak İdare Kurulu Üyeleri: Üsküdar'da da teşkilat işlerini yürütmek için bir ev kiralanarak Necati Ezgü (Reji Memuru) SCF'nin Üsküdar ilçesi başkanı olmuştu.¹¹² Üyeleri ise Hüseyin Bey

¹¹⁰ Cumhuriyet, 5 Teşrinievvel 1930.

¹¹¹ Süreyya İlmen, *Dört Ay Yaşamış Olan Zavallı Serbest Fırka*, Muallim Fuad Gücüyener Yayınevi, İstanbul 1951, 72.

¹¹² Süreyya İlmen, *Dört Ay Yaşamış Olan Zavallı Serbest Fırka*, 72.

(Emlakçı) - Mehmet Bey (Maliyeden Emekli) - Hüseyin Bey (Zeytinburnu Fabrikasında) - Atıf Bey - Rıfki Bey.

2.2.12.SCF İstanbul Beykoz İlçesi Ocak İdare Kurulu Üyeleri: Başkanı Asaf Bey (Şirketi Hayriye’de Sekreter). Üyeleri Ziya Bey (Bakkal) - Celal Bey (Emlak Sahibi) - İsmail Hakkı Bey (Tüccar) - Cemil Bey (Emekli Yüzbaşı) - Ferit Bey (Bahçıvan) - İbrahim Bey (Yalıköy Eski Muhtarı). Beykoz idaresindeki üyelere ticaretle uğraşan kesimin fazla olduğu göze çarpmıştır.

2.2.13.SCF İstanbul Yeşilköy Ocak İdare Kurulu Üyeleri: Başkanı Süleyman Fethi Bey (Mülkiye Teftiş Heyeti Başkanı). Üyeleri Yusuf Ziya Bey - Asaf Talat Bey - Emin Efendi - Abdullah Efendi - Necmettin Kemali Bey. SCF’nin Yeşilköy Nahiye Ocağı da merasimle açılmıştı. Açılış merasiminde Yeşilköy İlçesi Ocak Başkanı Galip Kemali, Nahiye Ocağı Başkanı Fethi, il idare kurulundan İsmail Hakkı ve Murat Beylerle diğer bazı kişilerde bulunmuştu. Ocak Başkanı Fethi Bey bir nutuk irat ederek yeni fırkanın oluşumunun, demokrasi idaresinin parlak bir belirtisi olduğunu, böylece bir dengenin olacağını söylemişti. Sonrasında İsmail Hakkı Bey de bir konuşma yaparak fırkanın amacının memleket kaygısıyla hareketten ibaret olduğunu ve kimseye bir düşmanlığı olmadığını ısrarla belirttiği söylenmişti.¹¹³

2.2.14.SCF İstanbul Bakırköy İlçesi Ocak İdare Kurulu Üyeleri: SCF’nin Bakırköy teşkilatının başkanlığı için eski Moskova sefiri olan Galip Kemali (Söylemezoğlu) Bey’e teklif götürülmüş, o da bu görevi kabul etmişti.¹¹⁴ Üyeleri Baha Bey - Rıfat Bey - Kadri Bey - Şakir Bey - Ali Bey - Ali Rıfat Bey, Yedek Üyeler Hasan Hüsnü Bey - Bereketzade Ekrem Bey.

2.2.15.SCF İstanbul Kartal İlçesi Ocak İdare Kurulu Üyeleri: Başkanı Rıfat Bey (Emekli Denizci). Üyeleri Nafiz Bey (Emekli Denizci) - Ali Şefik Bey (Emekli Deniz Sekreteri). Kartal ilçesinde idarede bulunan kişilerin tamamının denizci olması dikkat çekici bir detay olmuştur.

¹¹³ Cumhuriyet, 20 Eylül 1930.

¹¹⁴ Cumhuriyet, 25 Eylül 1930.

2.2.16.SCF İstanbul Maltepe Ocak İdare Kurulu Üyeleri: Başkanı Faik Bey (Tüccar). Üyeleri Salahattin Bey (U. Belediye Derneği Üyelerinden) - Dramalı Akif Bey (Tüccar). Maltepe’de ticaretle uğraşanlar idare kurulunda fazla olduğu görülmüştür.

2.2.17.SCF İstanbul Pendik Ocak İdare Kurulu Üyeleri: Başkanı Yunanlı Ali Bey (Eski Bölge Müdürlerinden). Üyeleri Yunanlı Müderriszade Kemal Bey - Yunanlı Murat Efendi - Osman Tevfik Bey - Yanyalı Postacızade - Maslıçlı Abidin Bey - Belgratlı Mehmet Efendi (Berber).

2.2.18.SCF İstanbul Adalar Bölgesi Ocak İdare Kurulu Üyeleri: Başkanı Sadi Rıza Bey (Avukat). Üyeleri Ali Rıza Bey (Emekli Temyiz Mahkemesi Birinci Başkanı) - Avni Bey (Tüccar) - Avni Bey (Öğretmen; Burgaz Adasında Memur) - Nail Bey (Eski Denizci) - Muhittin Bey (Emekli Binbaşı) - Ziya Bey (Kaymakamlıktan Emekli). Adalarda emekli kişilerin çoğunlukta olduğu göze çarpmıştır.

2.2.19.SCF İstanbul Şehremini Bölgesi Ocak İdare Kurulu Üyeleri: Birbirinden farklı meslek gruplarının yer aldığı bu kurulda başkan Yusuf Ziya Bey (Darülfünun Müderrislerinden). Üyeleri Burhanettin Bey (Kehlibarcı) - Üzeyir Bey (Bahçıvan) - İbrahim Efendi Bey (Emekli Asker) - Hasan Basri Bey (Avukat).

2.2.20.SCF İstanbul Eyüp Bölgesi Ocak İdare Kurulu Üyeleri: Başkanı Muhittin Bey (Ayvansaray Değirmeni Müdür Yardımcısı). Üyeleri Yaşarzade Hüseyin Bey (Tuğla Fabrikatörü) -Vehbi Bey (Avukat), yedek üyeleri İsmail Hakkı Bey (Feshane Fabrika Muhasebecisi) - Hadi Bey (Tüccar Sekreteri). Eyüp ocağının 5 Ekim günü açılışı yapılmıştır.¹¹⁵

2.2.21. SCF İstanbul Samatya Bölgesi Ocak İdare Kurulu Üyeleri: Başkanı Ali Bey (Şimendifer Fabrikası Usta Başısı). Ücretli Sekreteri Kadri Bey,

¹¹⁵ Cumhuriyet, 5 Teşrinievvel 1930.

Veznedarı Süleyman Efendi (Fırıncı). Üyeleri Mustafa Efendi (Bakkal) - İsmail Efendi (Fırıncı) - Adem Efendi (Ayakkabıcı). Samatya'da fırıncıların diğer meslek gruplarına göre sayıca fazla olduğu görülmüştür.

2.2.22.SCF İstanbul Fatih İlçesi Ocak İdare Kurulu Üyeleri: Başkanı İbrahim İzzet Bey (Maliye Bakanlığı Eski Gelir Müdürü). Üyeleri Kazım Bey (Tüccar) - Hasan Bey (Maliye Şubesi Eski Müfettişi) - Şevki Bey (Bakkal) - Yusuf Ziya Bey (Darülfünun Hocalarından) - İbrahim Bey (Çiftçi) - Şemsettin Bey (Emekli Kaymakamı) - Osman Bey (Kömür Tüccarı) - İdris Bey (Celeb) - Sabit Bey (Eczacı). Fatih'te ticaretle uğraşan meslek sahibi kişilerin diğerlerine göre çoğunlukta olduğu görülmüştür. Fırkanın Fatih İlçe Ocak Teşkilatı İsmail Hakkı Bey'in bir nutku ile 29 Eylül akşamı bir merasimle açılmıştı.

2.2.23.SCF İstanbul Küçükpazarı İdare Kurulu Üyeleri: Başkanı Eyüp Bey. Üyeleri Yusuf Ziya Bey - Ahmet Bey - Hakkı Bey - İzzet Bey - Hasan Bey.¹¹⁶ 29 Eylül günü merasimle fırkanın Küçükpazar ocağının açılışı yapılmıştı.

2.3.SCF İSTANBUL TEŞKİLATI KURUCULARI

2.3.1.Ali Fethi Okyar

Ali Fethi Okyar'ın da kökeni Gazi Mustafa Kemal gibi Rumeli'ye dayanmaktaydı.¹¹⁷ Fethi Bey Pirleppe'de 1880 yılında dünyaya gelmişti. 1901 yılında askeri okulunu bitirmiş, 1903 yılında ise kurmay yüzbaşı sıfatı ile orduda görev almıştı.¹¹⁸ 1906 yılında İttihat ve Terakki'ye katılan Fethi Bey II. Meşrutiyet'in ilanı için cemiyet adına yayınlanacak olan beyannameyi yazmıştı. II. Abdülhamit tahttan indirilip Selanik'e yollanınca onun muhafızlığına atanmıştı. Bu süre içerisinde II. Abdülhamit ile muhabbetlerinden fazlasıyla etkilendiği söylenmişti.¹¹⁹

1910 yılına gelindiğinde Paris Büyük Elçiliği Ateşemiliterlik görevine atanmıştı. 1911 yılında Trablusgarp savaşı çıkınca buraya gelmiş, aynı yıl içinde

¹¹⁶ Cemil Koçak, *Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, 531-537.

¹¹⁷ Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin kurulması (1923-1931)*, Yurt Yayınları 1, Ankara 1981, 250.

¹¹⁸ Çetin Yetkin, *a.g.e.*, 57.

¹¹⁹ Mete Tunçay, *a.g.e.*, 250.

Paris'e giden Fethi Bey sonrasında ise İstanbul'a geçmişti. 1911 yılının aralık ayındaki ara seçimlerde Manastır milletvekili olarak Meclis-i Mebusan'a girmişti. 1913 yılında Sofya Büyükelçiliği'ne atanmıştı. 1917 yılında İstanbul'a dönünce tekrar milletvekili olarak siyasete dönmüştü. 1918 yılında İzzet Paşa kabinesinde İçişleri Bakanlığı yapmış, bu görevi sürdürürken Mondros Antlaşmasını imzalayacak olan heyet içinde bulunmuştu.¹²⁰ Yine bu yıllarda Gazi Mustafa Kemal ile beraber Minber gazetesini çıkarmışlardı. 1919 yılı sonunda tutuklanarak Malta'ya sürgüne gönderilmişti. 30 Nisan 1921'de Malta'dan kurtularak Ankara'ya gelmiş ve burada Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) milletvekili olmuştu. 10 Ekim 1921'de İçişleri Başkanlığı'na seçildikten sonra barış görüşmelerini yapmak için Londra'ya giden Fethi Bey 1922 yılının Eylül ayında Ankara'ya dönmüştü. 1923 yılında Cumhuriyet'in ilanı ile beraber başbakanlık görevine getirilmişti. Şeyh Sait isyanının çıkması üzerine 1925 yılında güvensizlik oyu alınca istifa etmişti. Aynı yıl içerisinde Paris Büyükelçiliği'ne atanmıştı.¹²¹ Gazi Mustafa Kemal, Fethi Bey'den yeni bir fırka kurmasını isteyene kadar bu son görevinde bulunmuştu. Gazi'nin isteği ile Türkiye'ye gelen Fethi Bey SCF'yi kurarak 24 Eylül 1930'da Gümüşhane milletvekili seçilerek TBMM'ne genel başkan olarak girmişti.¹²² 1930 yılında SCF kapandıktan sonraki yıl milletvekili seçimlerine girmemiş, siyasetten bir süre uzak kalmıştı. 1934 yılında Londra Büyükelçiliği'nde bulunmuş, İsmet İnönü Cumhurbaşkanı olduğu yıl onun isteği doğrultusunda Bolu Milletvekili ve Adalet Bakanlığı görevlerinde bulunmuştu. 1942 yılının başında sağlığının bozulması nedeniyle emekli olmuş, 1943 yılında ise vefat etmişti.¹²³

2.3.2. İsmail Hakkı Baltacıoğlu

İsmail Hakkı Baltacıoğlu, 28 Şubat 1886'da İstanbul'da dünyaya gelmişti.¹²⁴ Babası İbrahim Ethem, annesi Seyit kızı Hamdüne hanımdı.¹²⁵ İlköğretimine İstanbul'da dört buçuk yaşında Sirkeci Mescit içindeki mahalle mektebinde

¹²⁰ Çetin Yetkin, *a.g.e.*, 57-58.

¹²¹ Mete Tunçay, *a.g.e.*, 250-251.

¹²² Çetin Yetkin, *a.g.e.*, 59.

¹²³ Mete Tunçay, *a.g.e.*, 251.

¹²⁴ Kemal Aytaç, "İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt 17, Sayı 1, 1984, 237.

¹²⁵ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Hayatım*, Yayına Hazırlayan: Ali Y. Baltacıoğlu, Dünya Yayınları, İstanbul 1998, 11.

başlamıştı. Bu okulun müdürü Hafız İsmail Hakkı Efendi vefat edince babası onu Şemsülmekatip okuluna kayıt etmişti.¹²⁶ Sonrasında okul hayatına Firuzağa'da Meşrikifüyuzat adındaki bir özel okulda devam etmişti. Baltacıoğlu'nun anılarında anlattıklarına göre babasının kuruntuları yüzünden birçok okul değiştirmişti. İlkokulun sonuncusu olarak Kışlaarkası ilkokuluna gitmişti. İlkokulu bitiren Baltacıoğlu Salıpaazarı'ndaki Feyziye okuluna yazılmıştı.¹²⁷ Lise hayatına kendi ve ailesinin isteği üzerine Vefa İdadisine gitmişti. 1903 yılında ise Vefa İdadisinden mezun olmuştu. 1904 yılında Darülfünunun tıbbiye bölümüne kayıt olmuştu.¹²⁸ Darülfünunda eğitim hayatına devam ederken bir yandan da Babıali Şifre Kalemi Müdürü Salim Bey'in yardımı ile Divan-ı Hümayun Kalemünde memur olarak çalışmaya başlamıştı.¹²⁹ Bir ara Eğitim Bakanlığı Mektubi kalemine girmişse de tekrardan Darülfünuna dönmüştü. 24 Mart 1907'de Mühimme kalemine atanmış,¹⁴ Mart 1908'de ise Tophane-i Amire Meclis-i Harbiye kalemine atanmıştı.¹³⁰

1908 yılında Darülfünundan mezun olduktan sonra farklı okullarda öğretmenlik mesleğini sürdürmüştü. Öğretmenlik mesleğinin yanında Darülfünun Edebiyat Fakültesi Dekanlığı, Maarif Müsteşarlığı, Darülfünun Eminliği gibi birçok görevde bulunmuştu.¹³¹ Baltacıoğlu 9 Şubat 1909'da ise Darülmualimin-i İptidaiye de yazı hocalığı yapmıştı.¹³² 1910 yılında Eğitim Bakanlığı tarafınca pedagoji ve elişleri konuları ile ilgili araştırma yapması üzerine Fransa başta olmak üzere İngiltere, Belçika ve Almanya gibi ülkelere gönderilmişti.¹³³ 1912 yılında Türkiye'ye dönmüş, 1913 yılında Darülfünunda Terbiye dersi öğretmeni olarak atanmıştı. Buna ek olarak 1914 yılında Darülmualimat da Psikoloji ve Elishleri öğretmenliğine, 1917 yılında ise Darüşşafaka da Terbiye dersi öğretmeni olarak atanmıştı. Aynı yıl Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti'nin genel sekreterliğine getirilmişti. 1918 yılında Tedrisat Taliye Müdürü Umumiliğine, 1919 yılında ise Tedrisatı Aliye Müdürü

¹²⁶ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *a.g.e.*, 26.

¹²⁷ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *a.g.e.*, 29-34.

¹²⁸ Kemal Aytaç, *a.g.m.*, 237.

¹²⁹ Ayhan Vergili, "Bilinmeyen Bir Yönüyle İsmail Hakkı Baltacıoğlu", *Sosyoloji dergisi*, 3.Dizi, Sayı 29, Şubat 2014, 408.

¹³⁰ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *a.g.e.*, 85.

¹³¹ Aylin Özman, "İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce -Modernleşme ve Batıcılık*, C, III, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, 74.

¹³² İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *a.g.e.*, 86.

¹³³ Mehmet Güngör, "Çağının Önünde Koşan Bir Aydın: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu", *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, Haziran 2008, 55.

Umumiliği ve Maarif Nezareti Heyeti Teftişye Müdürü Umumiliğine atanmıştı.¹³⁴ 1923 ile 1925 yılları arasında üniversite rektörü olarak çalışmış, Cumhuriyet döneminin ilk rektörü olmuştu.¹³⁵

Siyasetle yakın ilişkisi 1930 yılında SCF'nin İstanbul il merkez ocağı idare kuruluna başkan seçilmesiyle başlamıştı. 1930 belediye seçimlerinde de halka bildiriler yayınlamış, özgürlük kavramı ve muhalefeti bir bütün olarak değerlendirmelerini sağlamıştı. Fakat öğretim üyesi iken siyasetle uğraşması sorun olmuş, Gazi Mustafa Kemal, öğretim üyesi iken siyasetle uğraşmasını doğru bulmamıştı. Bunun üzerine Fethi Bey'e istifa ettiğine dair mektup göndermiş, ancak Fethi Bey kabul etmemiş, bu sorun SCF'nin feshine kadar devam etmişti.¹³⁶

Üniversite Reformu ile birlikte üniversitedeki görevinden 1933 tarihli 2252 sayılı kanunla 31 Temmuz 1933'de kadro dışı bırakılmıştı. Kadro dışı bırakıldıktan sonra 'Yeni Adam' isimli dergiyi çıkarmaya başlamıştı. 27 Temmuz 1942'de Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne (DTCF) kadrolu pedagoji profesörü olarak atanmıştı.¹³⁷ Baltacıoğlu 1942 yılında Afyon, 1946 yılında ise Kırşehir de olmak üzere CHF'nin iki dönem milletvekilliğini yapmıştı. 1950 yılında ise emekli olmuştu. Emekli olduktan sonra Yeni Adam dergisini yayınlamaya devam etmişti. 1 Nisan 1978'de Ankara'da hayatını kaybetmişti.¹³⁸

2.3.3.Süreyya İlmen

Süreyya (İlmen) Paşa, 23 ya da 24 Nisan ayının 1874 yılında Karadağ'ın Podgoriçe şehrinde doğmuştu. Babası II. Abdülhamit'in seraskerliğini yapmış olan Mehmed Rıza Paşa, annesi ise Adeviye hanımdı.¹³⁹ Eğitim hayatına Galos'ta başlamıştı ama babasının tayininin çıkmasından dolayı İstanbul, Denizli, İzmir ve İzmit'te devam etmişti.¹⁴⁰ Süreyya Paşa, İzmit'te iken Rum okuluna gitmiş ve Rumca öğrenmişti. Babası onun eğitim hayatına fazlası ile önem göstermişti. Daha iyi bir

¹³⁴ Kemal Aytac, *a.g.m.*, 238-239.

¹³⁵ Ayhan Vergili, *a.g.m.*, 409-410.

¹³⁶ Ömer Obuz, "İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun Düşünce Dünyası", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Eskişehir 2015, 53-54-55.

¹³⁷ Ayhan Vergili, *a.g.m.*, 409-410.

¹³⁸ Kemal Aytac, *a.g.m.*, 239.

¹³⁹ Ö. Kürşad Karacağil, "Süreyya İlmen'in Hayatı, Faaliyetleri ve Eserleri", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2011, 4.

¹⁴⁰ Ö. Kürşad Karacağil, "Süreyya (Paşa) İlmen ve Serbest Cumhuriyet Fırkası", *Tarih Dergisi*, Sayı 57, Ocak 2013, 128.

eğitim görmesi amacıyla İstanbul'daki Őems'l Maarif Mektebine kaydettirmiŐti. 1885 yılında ilkokulu bitirince Üsküdar'daki Paşa Kapısı'ndaki askeri okula gitmişti. Bu okulda öğrenimine devam ederken okul tadilata girdiği için eğitimine ToptaŐı Askeri RŐtye'sinde devam etmişti.¹⁴¹ 1888 yılında Süreyya Paşa Akaretler'deki askeri okuldan mezun olmuştu. 1889 yılında ise Kuleli Askeri Lisesi'ne kaydını yapmış, buradan mezun olunca da 1892 yılında Pangaltı Harp Okuluna kaydolmuŐtu. Bu okulda eğitim gördüğü ikinci yıl sadece padiŐahların çocuklarının eğitim gördüğü Zadeġan sınıfına alınmıştı. Bu okuldan mezun olunca da kurmay sınıfına kayıt olmuştu. Oradan kolağası rütbesine yükselmişti. Okulu bitirince II. Abdülhamit tarafından kurmay heyetine seçilmişti. 1900'li yıllara gelindiğinde tuğgeneralliğe, 1906 yılında ise korgeneralliğe yükselmişti. II. Meşrutiyet'in ilanı ile beraber Erkan-ı Harbiye'nin ikinci Őubesine atanarak burada çalışmalarına devam etmişti.¹⁴²

Süreyya Paşa askerlik görevini yaparken askeri cep takvimini çıkarmıştı. Askerlik ile ilgili birkaç eser yazmıŐ, orduya askeri havacılık alanında katkıda bulunmuştu. Ordudan ayrıldıktan sonra vakıflarda etkili olmuş, Hilal-i Ahmer, Tesis Mekatip, Türk KeŐŐafları, Őark Musiki Cemiyeti, Maltepe Maarif Encümeni gibi cemiyetlerde başkanlık yapmıştı. Memlekette demiryolu siyasetinin temelini atmıŐ, birçok okul yaptırmıştı.¹⁴³ 1919 yılının nisan ayında kendi başkanlığında Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Kadıköy Şubesi yeniden teşkil edilmişti. Süreyya Paşa burada çalışırken birçok faaliyette bulunmuştu. Örneğin, İstanbul'daki yoğurtçu parkının yapılmasında etkin rol oynamıştı. Kadıköy ve Üsküdar'a elektrik bağlanması için imza toplayarak Ankara'ya yollamıştı. 9 Ekim 1923'de Őark Musiki Cemiyetine başkanlık yapması için teklif gelmiş, Süreyya Paşa da kabul etmişti. Hilal-i Ahmer'de başkan olduğu bu sırada başka cemiyetlerde kendilerine ye olmalarını istemişler, örneğin, bu sırada Kadıköy Tesisi Mekatip Cemiyeti'ne de ye olmuştu. Bu cemiyetin baŐkanının bir kazada vefat etmesi üzerine kendisi yeni başkan olarak seçilmişti. Maltepe Maarif Encmenliği'nde de başkanlık yapmıştı. Süreyya Paşa halkını düŐünen bir kişilik olarak karşımıza çıkmaktadır. O dönemde Kadıkylleri Rumlara muhtaç etmemek amacıyla konser, düğün, balo, çay, niŐan, dans gibi

¹⁴¹ . Kürşad Karacağil, *a.g.t.*, 5.

¹⁴² . Kürşad Karacağil, *a.g.m.*, 128.

¹⁴³ Süreyya İlmen, *Hatıralarım IV.Cilt (Maliyemize Armağan)*, Muallim Fuad Gücüyener Yayınevi, İstanbul 1951, 30.

etkinlikler için Süreyya Sinemasını inşa ettirmişti. Buradaki maksadı kesinlikle para kazanmak olmamıştı. Sadece halkını düşündüğü için böyle bir şey yaptırmıştı.

CHF Üsküdar İl Kurulu'nun da idaresinde bulunduğu İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası'na Süreyya Paşa 1926 yılında üye olarak seçilmişti.¹⁴⁴ Süreyya Paşa bunun dışında Müdafai Hukuk Cemiyetine de bağlı idi. CHF kurulduktan bir süre sonra kendisi de bu firkada milletvekili olarak görev yapmaya başlamıştı. Süreyya Paşa milletvekili olduktan sonra TBMM'ye birçok teklifte bulunmuştu. Ama tekliflerinin hiçbiri zamanında yapılmamıştı.¹⁴⁵ Bir gün İsmail Hakkı Bey, Süreyya Paşa ile muhabbet ederken ona Üsküdar gençlerinden oluşan bir kulübün başkanlığını üzerine alması için ricada bulunmuştu. Süreyya Paşa ise, İsmail Hakkı Bey'i kırmayarak bu teklifi kabul etmişti. Yine bu yıl içerisinde Teyyareci Mitat ve Hayrünnas Beylerle Sivil Teyyarecilik Kulübünü kurmuştu. Ama sonrasında Süreyya Paşa'nın kulağına memlekette hem Teyyare Kulübü hem de Teyyare Cemiyeti olmaz söylentisi gelince kulüp kendini feshetmişti.¹⁴⁶

1930 yılında kurulan SCF Başkanı Fethi Bey kayınpederi vasıtası ile Süreyya Paşa'ya onunla görüşmek istediği haberini yollamıştı. Süreyya Paşa, Fethi Bey'in kendi fırkasına katılması için teklif getireceğini anlamış, bu görüşme teklifini olumlu karşılamıştı. Büyükdere'de Fethi Bey ile görüşmüşlerdi. Fethi Bey, Gazi Mustafa Kemal'in kendisine yeni bir fırkanın teşkili için teklifte bulunmuş, Süreyya Paşa da bu teklifi olumlu karşılamıştı. Bu teklif sonrasında Süreyya Paşa ve Fethi Bey bir gece Yalova'ya giderek Gazi Mustafa Kemal ile görüşmüşlerdi. Fethi Bey görüşmede Süreyya Paşa'yı da fırkamıza aldık demişti. Bunun üzerine Gazi Mustafa Kemal Paşa "*Fethi Bey! Süreyya Paşa'yı fırkanıza aldığınıza çok memnun oldum. Kendisi hem şehirci, hem de teşkilatçıdır.*" diyerek bu durumu olumlu karşıladığını göstermişti. Süreyya Paşa yeni fırkaya geçtikten sonra hemen fırkanın teşkilat işine başlamıştı. Kendisi Anadolu yakasının yani Üsküdar, Kadıköy, Beykoz, Şile, Ömerli, Kartal, Gebze ilçelerinin teşkilatının yapılması konusunda Fethi Bey ile anlaşmışlardı. SCF belediye seçimlerine de katılma kararı aldıktan sonra seçimler oldukça olaylı geçmişti. Seçimin sonlarında Fethi Bey ile İsmet Paşa Mecliste karşı

¹⁴⁴ Süreyya İlmen, *Hatıralarım II.Cilt (Teşebbüslerim ve Reisliklerim)*, Hilmi Kitabevi, İstanbul 1949, 11-117.

¹⁴⁵ Süreyya İlmen, *Hatıralarım III.Cilt, (Dört Ay Yaşamış Olan Zavallı Serbest Fırka)*, Muallim Fuad Gücüyener Yayınevi, İstanbul 1951, 16-32.

¹⁴⁶ Süreyya İlmen, *II.Cilt (Teşebbüslerim ve Reisliklerim)*, 151-157.

karşıya gelmişlerdi. Süreyya Paşa rahatsız olduğu için Ankara'ya gidememiş, Ankara'da olanları Ziya Şakir Bey'den öğrenmişti. SCF'lilerin Fethi Bey'i orada yalnız bırakmaları Süreyya Paşa'yı çok kızdırmıştı. Rahatsızlığı dolayısıyla TBMM'ye doktorunun verdiği raporu göndererek mezuniyet istemiş, CHF'liler buna engel olmuşlardı. Bunun üzerine Süreyya Paşa istifasını yazarak Ankara'ya yollamıştı. Seçimlerden sonra ise, SCF'nin kendini feshetmesinde Fethi Bey'i suçladığından onunla görüşmeyi kesmişti.¹⁴⁷

Süreyya Paşa, SCF ile olan ilişkisinden dolayı Sanayi birliğinde asılı olan fotoğrafının indirildiğini duyunca Sanayi birliği ile olan ilişkisini de kesmişti.¹⁴⁸ 1946 yılında ise gayrimenkul emlak sahipleri derneği kurulunca buraya kaydolup başkan seçilmişti.¹⁴⁹ Süreyya Paşa 6 Şubat 1955'te Kadıköy Moda'da bulunan evinde vefat etmişti.¹⁵⁰

2.4.SCF İSTANBUL İLÇE TEŞKİLATLARI

Fırkanın İstanbul teşkilatını yapması için İstanbul Milletvekili Ali Haydar Bey'in görevlendirildiği haberi yayılmıştı. Bunun üzerine gazeteciler teşkilat ile ilgili bilgi almak için Ali Haydar Bey'le görüşmüşler, ancak Ali Haydar Bey gazetecilere *"Bu olayı ben de gazetelerde gördüm. Henüz böyle bir meselden haberdar değilim. Burada yeni fırkaya girmek için müracaat edecekleri ve edenleri de bilmiyorum. Fakat fırkanın naçiz bir ferdi sıfatı ile bana ne emrederlerse yapmaya hazırım. Bu cihet Fethi Bey buraya geldikten sonra anlaşılacaktır."* diyerek elinden gelen her şeyi yapmaya hazır olduğunu belirtmişti.¹⁵¹ Bütün bunlar konuşulurken SCF Başkanı Fethi Bey fırkasının İstanbul teşkilatı ile ilgili *"Mahalle ve nahiye teşkilatında CHF'nin tuttuğu yolu takip edip etmeyeceğimiz hakkında şimdiden bir şey söyleyemem. Mamefiş ileride lüzumu kadar şube açılacağı tabidir. Fırkamız için muvakkaten Galata'da "Nazlı" hanın birinci katını tuttuk."* diyerek İstanbul teşkilatının genel merkezinin Galata'da açıldığını herkese duyurmuştu.¹⁵² Ayrıca fırka genel merkezinin 3 Eylül itibari ile Kalmis apartmanına taşınması kararı

¹⁴⁷ Süreyya İlmen, *III.Cilt (Dört Ay Yaşamış Olan Zavallı Serbest Fırka)*, 67-76.

¹⁴⁸ Süreyya İlmen, *Hatıralarım V.Cilt (Sanayi Odası İçin Vaktile Ne Kadar Çalıştım)*, Muallim Fuad Gücüyener Yayınevi, İstanbul 1951, 27.

¹⁴⁹ Süreyya İlmen, *II.Cilt (Teşebbüslerim ve Reisliklerim)*, 235-236.

¹⁵⁰ Ö. Kürşad Karacaçil, *a.g.m.*, 260.

¹⁵¹ Vakit, 14 Ağustos 1930.

¹⁵² Vakit, 16 Ağustos 1930.

alınmıştı. Bunun için de bina sahibi ve genel sekreter arasında sözleşme imzalanmıştı. Fakat merkez ocağı kurulu taşınma işlemi tamamlanana kadar bir süre daha Nazlı handa çalışmaya devam etmişti.¹⁵³

Fırkanın Avrupa yakasının teşkilatından Fethi Bey, Anadolu yakasının teşkilat işlerinden de Süreyya Paşa sorumlu tutuldu. Anadolu yakasında Süreyya Paşa Üsküdar, Kadıköy, Beykoz, Şile, Ömerli, Kartal, Gebze ilçelerinde teşkilatı yapmak için çalışmalara başlamıştı. Süreyya Paşa, Anadolu yakasının teşkilatını Bostancı'ya kadar genişletmiş, tabi bunu yaparken de arkadaşlarından yardım almıştı. Arkadaşı olan Mehmet Ali Paşa SCF'nin Erenköy teşkilat başkanlığını üstlenmişti. Yine arkadaşlarından İbrahim Bey, Zühtü Paşa mahallesi teşkilat ocağını oluşturma görevini almıştı.¹⁵⁴ Beyoğlu SCF teşkilatını ise, Nuri Paşazade Esat Bey yapmıştı. Bunların dışında Galata, Dolapdere ve Pangaltı nahiye ocakları açılmış, Hasköy nahiye ocağı da Eylül'de açılmıştı.¹⁵⁵ Yedikule ve Kazlı Çeşme mahalle ocakları ise merasimle Ekim ayında açılmıştı.¹⁵⁶

SCF İstanbul teşkilatını seçimler başlamadan önce bitirmek için çok hummalı bir çalışma yürütülmüştü. Fırkanın Kızılcıçme, Ağa Camii ocakları da merasimle açılmıştı.¹⁵⁷ Parmakkapu ocağının da 5 Ekim günü açılışı yapılmış,¹⁵⁸ fırkanın Davutpaşa Mahallesi ocağı ise, 7 Ekim akşamı merasimle açılmıştı.¹⁵⁹

2.4.1.Serbest Cumhuriyet Fırkası İstanbul Teşkilatının Faaliyetleri

SCF İstanbul merkezini kiraladıktan sonra teşkilat ve seçimler ile ilgili birçok toplantı yapmıştı. SCF teşkilatlanma toplantılarını ilk olarak tuttukları Nazlı Han'da gerçekleştirmişti. Daha sonra ise taşındıkları Kalmis Apartmanında teşkilatlanma toplantılara devam edilmişti. Fırka yaptığı ilk toplantılarda İstanbul teşkilatı merkez idare kurulunu oy birliği ile seçerek işe başlanmıştı. Toplantıda merkez idare kuruluna seçilenler şunlardı: Eski Darülfünun Rektörü İsmail Hakkı, Avukat Sadi Rıza, Eski İstanbul İcra Başkanı Refik, Eski İstanbul Jandarma Kumandanı Naki, Eski Antalya Milletvekili Kereste Tüccarlarından Murat, Doktor Selahattin, Avukat

¹⁵³ Vakit, 3 Eylül 1930.

¹⁵⁴ Süreyya İlmen, *Dört Ay Yaşamış Olan Zavallı Serbest Fırka*, 72.

¹⁵⁵ Cumhuriyet, 27 Eylül 1930.

¹⁵⁶ Vakit, 10 Teşrinievvel 1930.

¹⁵⁷ Cumhuriyet, 4 Teşrinievvel 1930.

¹⁵⁸ Cumhuriyet, 5 Teşrinievvel 1930.

¹⁵⁹ Vakit, 8 Teşrinievvel 1930.

Orhan Mitat, Eski Belediye Genel Dernek Üyesi Avukat Necati, Emekli Genelkurmay Miralayı Hasan Tosun Beyler seçilmişlerdi. Ayrıca toplantı da İstanbul İl Merkez Ocağı için 3 Eylül'den itibaren Taksim'de bulunan Kalmis apartmanında yeni kiralanmış daireye geçilerek burada faaliyete geçilmesi kararlaştırılmıştı. İstanbul şubesi için ise Nuru Osmaniye'de bulunan eski Tanin matbaası kiralanarak teşkilata başlanması kararlaştırılarak toplantı sonlandırılmıştı.¹⁶⁰

Daha sonra yapılan toplantıda fırka, çıkarmayı düşündüğü gazeteyi 20 Eylül'de Tanin matbaasında çıkarmayı kararlaştırmıştı.¹⁶¹ Gazete Tanin binasında çıkarılması düşünülmüş, fakat maddi imkânsızlık ve gazetenin adı belirlenemediğinden bu proje rafa kaldırılmıştı. Gazetenin adı 'İstiklal' olarak düşünülmesine karşın kesin bir karara varılamamıştı. Fethi Bey başkanlığında Nazlı Handa fırka idare kurulu ve yeni seçilen İstanbul Merkez Ocağındaki dokuz kişinin de katıldığı toplantıda İstanbul Merkez Ocağı Kurulu Başkanlığına Eski İcra Başkanı Refik ve Genel Sekreterliğine de Avukat Orhan Beyler seçilmişti. Ayrıca bu toplantıda ilçe teşkilatı için de bazı kişilere yetki verilmişti. Bu temsilcilerle İstanbul'a bağlı olan yerlerin teşkilatlarının izleyecekleri politikalar görüşülmüştü. Bu toplantının akşamında İstanbul merkez ocağı kurulu ilçe temsilcilerinin de katıldığı bir toplantı yapılarak teşkilat esasları kesin surette belirlenmişti.¹⁶² Bu toplantıda fırkanın Nazlı handaki merkez kurulunun Taksimdeki Kalmis apartmanına taşınması kesinleştirilmişti. Gerekli olan eşyalar belirlenerek satın alma işlemi gerçekleştirilmişti. 4 Eylül günü SCF İstanbul Merkez Ocağı Kurulu saat 17'de Eski İcra Başkanı Refik Bey'in başkanlığında toplanarak İstanbul teşkilatının bir an evvel bitirilmesi hakkında birliğe varmıştı. İstanbul'da ilçe teşkilatına da bir hafta içinde başlanması kararlaştırılmıştı.¹⁶³ Yapılan bu toplantı sonrasında SCF İstanbul Merkez Kurulu Başkanlığı'na seçilen Eski İstanbul İcra Başkanı ve Eski Temyiz Üyesinden Refik Bey yeni fırkadan çekildiği iddia edilmişti. Refik Bey'in çekilmesi SCF tarafından yalanlanmasına rağmen Refik Bey fırkadan çekildiğine dair şu şekilde bir açıklama yapmıştı. "*Yeni fırkaya dahil bulunmadığımdan ismim etrafındaki yayını düzeltme iş bu varakamın muhterem gazetenize almanızı rica ederim.*" Bu açıklama

¹⁶⁰ Vakıf, 2 Eylül 1930.

¹⁶¹ Hakimiyeti Milliye, 2 Eylül 1930.

¹⁶² Cumhuriyet, 3 Eylül 1930.

¹⁶³ Cumhuriyet, 5 Eylül 1930.

üzerine SCF ileri gelenlerinden Orhan Mitat Bey ise şu açıklamayı yapmıştı: “*Refik Bey, firkamıza girmiş ve kendisi il idare kurulu başkanlığına seçilmiştir. Üç toplantımıza katılmış olan İdare Kurulu Başkanlığı’nı memnuniyetle kabul eden Refik Bey’in firkadan çekileceğini zannetmiyoruz.*” Bu sözlere bakıldığında Refik Bey’in firkaya katıldıktan sonra çekilmeyi tercih ettiği anlaşılmıştır.¹⁶⁴

Refik Bey istifa ettikten sonra da çalışmalar kaldığı yerden devam etmişti. Fethi Bey İstanbul’a döndükten sonra fırka genel merkezinin olduğu Galata’da Voyvoda caddesinde Nazlı handa öğleden akşamın geç saatlerine kadar hummalı bir çalışma başlatılmıştı. Fethi Bey de fırka merkezine gelerek bir toplantı yapmış, genel merkezde yapılan bu toplantıda Ağaoğlu Ahmet ve Ankara Milletvekili Talat Beylerle uzun bir görüşme yapmıştı. Daha sonra firkanın genel sekreteri Kütahya Milletvekili Nuri Bey’de Yalova’dan gelerek İstanbul’da fırka merkezinde Fethi Bey ile buluşmuştu. Fethi Bey’in başkanlığında Nuri, Talat ve Ağaoğlu Ahmet Beyler toplanarak fırka teşkilatının hızlı bir biçimde tamamlanması ile ilgili görüş alışverişinde bulunulmuştu.¹⁶⁵ Toplantıda ilerleyen günlerde semt teşkilatlarının bitirilmesine karar verilmiş, Şişli, Nişantaşı, Beşiktaş, Kasımpaşa ve Büyükkada temsilcileri de atanmıştı.¹⁶⁶

SCF idare kurulu Taksim’de Kalmis apartmanında Fethi Bey’in başkanlığında tekrar toplanarak teşkilatlanmayla ilgili çalışmalar gözden geçirilmişti.¹⁶⁷ İstanbul teşkilatı üzerine mesailerine devam etmişlerdir. Yapılan toplantıda firkanın Üsküdar teşkilatını Süreyya Paşa’nın, Bakırköy teşkilatını ise, Galip Kemali’nin oluşturması kararlaştırılmıştı. Eyüp’te de teşkilatlanmada sona gelindiği bildirilmişti. İl merkez ocağı bu işlerle uğraşmak için her akşam düzenli olarak Galata’da Nazlı handa toplanmıştı.¹⁶⁸ Bunun dışında toplantıda Ağaoğlu Ahmet Bey İstanbul ve Ankara’da çıkarılacak olan gazete ile ilgili uzun uzun görüşmüş, ama kesin bir sonuca varılamamıştı.¹⁶⁹

SCF İstanbul Merkezi İdare Kurulu 8 Eylül’de İsmail Hakkı Bey’in başkanlığında yeniden toplanmıştı. Toplantıya Kırşehir Milletvekili Refik İsmail,

¹⁶⁴ Cumhuriyet, 7 Eylül 1930.

¹⁶⁵ Cumhuriyet, 18 Ağustos 1930.

¹⁶⁶ Vakit, 28 Ağustos 1930.

¹⁶⁷ Cumhuriyet, 8 Eylül 1930.

¹⁶⁸ Vakit, 8 Eylül 1930.

¹⁶⁹ Cumhuriyet, 8 Eylül 1930.

Orhan Mitat, Selahaddin, Hasan Tosun ve Murat Beyler katılmıştı. Fırkanın Beşiktaş geçici mutemetliğine Kütahyalı Zade Sabri Bey, adalar teşkilatını yapmak üzere ise, Sadi Rıza Bey tayin edilmişti. Fırkanın Üsküdar, Beykoz, Şile, Kartal ocaklarında çalışacak kişiler de tespit edilmişti. Bu ocakların resmi mühürleri ve evraklarının da şubelere gönderilmesi kararlaştırılmıştı. İstanbul teşkilatının on beş gün içinde tamamlanması üzerinde durulmuştu.¹⁷⁰

Teşkilatlanma çalışmaları sürdürülürken 14 Eylül'de Kalmis apartmanında sabah yapılan toplantıya SCF Başkanı Fethi Bey'de katılmıştı. İllerden teşkilata gelen mektuplar okunup gerekli talimatların gönderilmesine karar verilmişti.¹⁷¹ Sonraki günlerde SCF İstanbul İl Ocağı Kurulu İdaresi, İsmail Hakkı Bey'in başkanlığında bir toplantı daha yapmış, yapılan toplantıda İstanbul'da çalışmaların tamamlanmasıyla Nahiye Ocakları başkanları belirlenmişti. Fırka nizamnamesine göre ocak kurulları aşağıdan yukarıya doğru seçilmesinin uygunluğuna karar verilmiş olmasına karşın kısıtlı zaman ve imkânlardan dolayı uygulanamamıştı. Toplantıda belediye seçimlerinden de söz edilmiş, CHF'ye karşı yapılacak olan seçim propagandası konuşulmuştu. CHF'nin teşkilatındaki açıklar tartışılmış, ocak ve nahiye teşkilatları için yaptırılacak levhaların mahallelere gönderilmesi kararlaştırılmıştı.¹⁷² Ayrıca toplantıda fırkanın İstanbul ocak merkezinin her gün düzenli olarak toplanıp fırkanın işleriyle meşgul olması kararlaştırılmıştı. Fethi Bey ve fırkanın ileri gelenleri İstanbul'da olmadıkları zamanlarda fırkada fazla bir faaliyet olmadığı gözlemlenmişti. Durum böyle olunca da illerden gelen tezkereler doğrudan Ankara'ya fırkanın Genel Sekreteri olan Nuri Bey'e gönderildiği söylenmişti.¹⁷³

Seçimlerden sonra ocak teşkilatında durgunluk yaşanmış ve ocakların fesih süreci başlamıştı. SCF'nin seçim sonrasında kendi kendini feshetmesi üzerine fırka ocakları da kapanmağa başlamıştı. Bütün ocakların faaliyetleri durmuş, tabelaları indirip, defterlerini merkeze teslim ederek kapılarını kapatmışlardı. Sadece merkez ocağı tabelasını indirmeyip açık kalmıştı. Merkez ocağında demirbaş eşyaların kaydı ve hesapların çıkarılması işlemleri başlatılmıştı. Fırkaya ait olan eşyalar Fethi Bey'in

¹⁷⁰ Vakıf, 9 Eylül 1930.

¹⁷¹ Cumhuriyet, 15 Eylül 1930.

¹⁷² Cumhuriyet, 24 Eylül 1930.

¹⁷³ Cumhuriyet, 25 Eylül 1930.

verdiği para ile alındığı için Fethi Bey'e ait yazılmıştı. Taksimdeki Kalmis apartmanında da fırka kapanınca Fethi Bey'in burada oturması muhtemel görülmüştü. SCF'nin İstanbul merkezinden fesih kararına hiçbir itirazın gelmediği söylenmişti. 19 Ekim gecesine Kalmis apartmanındaki fırka ocağında toplantı yapılmış, fırkanın faaliyetleriyle ilgili bir durum değerlendirmesi yapılmıştı. Toplantı sonrasında fırka merkezine giden gazeteciler ocaktaki her şeyin kaldırıldığına şahit olmuşlardı. Fırkada odacı ve hademeler dışında birkaç fırka üyesine rastladıklarını SCF üyelerinden bir kısmının CHF'ye geçmek niyetinde oldukları yorumunda bulunmuşlardı.¹⁷⁴

SCF Başkanı Fethi Bey ile arkadaşları 20 Ekim günü saat 14'de fırkanın merkezi olan Kalmis apartmanında bir araya gelmişlerdi. Fethi Bey burada feshedilmiş fırkanın ocak başkanı ve idare üyeleri ile İstanbul merkez üyelerini kabul etmişti. Bu görüşmeler sonrasında Fethi Bey ile Ağaoğlu Ahmet, Nuri, İstanbul Ocak Başkanı İsmail Hakkı, Galip Kemali, Hasan Fehmi, Rıza Paşazade Esat Beylerle ve Nezihe Muhittin Hanım hususi bir toplantı yaparak durum hakkında görüşülmüştü. Bu toplantıda Fethi Bey fırkanın feshine sebep olan nedenleri arkadaşlarına anlatmış ve bu koşullar altında fırkanın faaliyetlerinin devam etmesinin imkansız olduğunu söylemişti. Üyelerden bazıları yeni bir fırka oluşumu için teklifte bulunmuşlardı. Ancak Fethi Bey ile milletvekili arkadaşları bu teklife katılmayacaklarını eski fırka arkadaşlarına da böyle bir tavsiyede bulunamayacaklarını ifade etmişti. Fırka üyelerinden bir kısmı ise, İstanbul'daki feshedilmiş fırka teşkilatının siyasetle alakası olmamak üzere bir hayır cemiyeti haline getirilmesini teklif etmişlerdi. Fakat bu teklif de kabul görmemişti. Toplantının sonunda fırka üyeleri ve tasfiye işleri konuşulmuştu. Fethi Bey bu kısa süren faaliyet çerçevesinde fırka arkadaşlarının faaliyetlerinden şükranla söz etmişti. Bu vesile ile yeni dostlar kazanmış olmasının hayatının her vaktinde memnuniyetle anacağını bir hatıra olarak kalacağını söylemiş, böylece son bir toplantı yapılarak fırkanın faaliyetleri son bulmuştu.¹⁷⁵

¹⁷⁴ Akşam, 20 Teşrinisani 1930.

¹⁷⁵ Akşam, 21 Teşrinisani 1930.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1930 BELEDİYE SEÇİMLERİ VE GAYRİMÜSLİMLER

3.1.1930 BELEDİYE SEÇİMLERİ VE GAYRİMÜSLİMLER

3.1.1.Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Seçimlere Katılması

3 Nisan 1930 tarihinde kabul edilen yeni Belediye Kanunu ilk defa bu seçimlerde uygulanmıştı. Kabul edilen kanuna göre seçim ülkenin değişik yerlerinde değişik tarihlerde başlayarak Eylül başlangıcından Ekim ayının 20'sine kadar yaklaşık bir buçuk ay sürecekti. Bir seçim bölgesinde seçimin kaç gün süreceği oranın en büyük mülkü amirinin onayını almak kaydıyla o yerin belediye meclisinin inisiyatifine bırakılmıştı.¹⁷⁶

Belediye seçimleri hazırlanan kanun gereğince tüm ülkede bir günde değil de il il, ilçe ilçe birbirini izleyen günlerde ve önce bir yerde seçim sandığının oy verilmesi için hazır tutulması ve arkasından o sandığın o seçim çevresinin bir başka bölgesine taşınması biçiminde yapılmıştı. Seçimin bu şekilde yapılması sonuçların kimin lehine kimin aleyhine sonuçlanacağını önceden kestirebilme imkanı tanımıştı. İktidarı elinde bulunduran kesimin müdahale ile seçimleri lehine sonuçlandırabilecek tedbirler alabilmesine fırsat tanımıştı. Seçim sandık kurullarının belirlenmesi ve görevini yerine getirmesi için adil bir düzenleme mevcut olmadığı gibi, bu işler de hükümete bağlı yöneticilerin seçimlere ve sandıklara müdahale etmelerine imkân sağlamıştı. Kaymakamlar rahatlıkla yetkileri dışına çıkarak sandıkların heyet huzurunda açılmaması için engellemelere ve oldu bittilerle sonuçların iktidar fırkası lehine açıklanmasına kadar birçok eylemlerde bulunulduğu iddia edilmişti.¹⁷⁷

SCF'nin seçimlere nasıl girdiğine ve seçimlerdeki durumuna baktığımızda SCF'nin kısa siyasi ömrü boyunca giriştiği önemli mücadele 1930 Belediye Seçimleri olmuştu. SCF'nin yeni kurulmuş olmasından dolayı seçimlere katılıp katılmaması tartışılmıştı. Sonuç olarak Fethi Bey tercihinin seçime girmek yönünde kullanmıştı. Fethi Bey'in seçime girme kararını etkileyen başlıca faktörler şunlar olmuştu. Öncelikle Fethi Bey İzmir ve Ege gezisinde karşılaştığı halk desteğinin boyutlarının farkına varmıştı. Ayrıca fırka programında ileri sürmüştü olduğu tek

¹⁷⁶ Abdülhamit Avcı, *a.g.e.*, 142.

¹⁷⁷ Hikmet Çolak, "1930 Belediye Seçimleri", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2007, 112.

dereceli seçim sisteminin kabul edilmiş olması bu halk desteği avantajını kullanmasına imkan tanımıştı. Öte yandan fırka programında yer alan kadınların katıldığı bir seçimi iktidara giden yolda değerlendirmek istemişti.¹⁷⁸

Gazi Mustafa Kemal'in genel sekreterliğini yapmış olan Hasan Rıza (Soyak) Bey'e göre de SCF'nin bu seçimlere katılması kararı şöyle alınmıştı: Bir gece Yalova'da birlikte buldukları bir sırada Tahsin (Uzer) Bey, Gazi Mustafa Kemal'den İstanbul belediye seçimlerine SCF'nin katılabilmesi için izin istemişti. Gazi Mustafa Kemal önce bu istek karşısında şaşırılmış, fakat Tahsin Bey bu seçimi kesinlikle kazanacaklarını söyleyince katılmaları için izin vermişti. Bunun üzerine Tahsin Bey, Fethi Bey'e "*İstanbul belediye İntihabına iştirak etmeniz, Reiscumhur hazretlerinin iradeleri iktizasındandır.*" biçiminde bir telgraf çekerek seçime katılabileceklerini haber vermişti.¹⁷⁹

SCF'nin seçime katılması ile ilgili olarak Ahmet Ağaoğlu ilk gününden yeni fırkanın seçimlere karışmaması ve taşra teşkilatı yapmaması taraftarı olduğunu belirtmişti. Ağaoğlu "*Benim bütün endişem müsait vaziyetten istifade ederek iki fırka fikrini, kontrol ve mesuliyet esaslarını muhafaza ve takviye etmekte. Onun için Gazi'nin bize verebileceği milletvekilleriyle yetinerek her şeyden evvel Meclis muhalefet grubunu kurmak ve muhalefet usulünü teşrii faaliyette canlandırmak, bizim güdeceğimiz ilk hedef olmalıydı*" diyerek ülkenin öncelikle muhalefete alışması gerektiğini daha sonra seçime katılmalarının uygun olacağını belirtmişti.¹⁸⁰ Ama Fethi Bey başta olmak üzere idare kurulu bu fikri benimsememiş, fırkanın seçimlere katılması kararını almıştı.

3.1.2. Seçim Hazırlıkları

21 Ağustos günü SCF Ardahan Milletvekili Tahsin Bey, Ankara Milletvekili Talat, İstanbul Milletvekili Haydar Bey ve fırkaya mensup diğer adaylarla bir toplantı yapılmış, toplantıda belediye seçimlerinde aday gösterecekleri kişi listelerini oluşturmaya çalışmışlardı. Haydar Bey bununla ilgili "*İsimleri henüz tespit etmedik. Bununla meşgul oluyoruz. Kaç üye varsa o kadar aday göstereceğiz. Adaylarımızı fırkamıza girmiş bulunan ve eskiden fırka ile alakadar olmayan kişi meyanında seçim*

¹⁷⁸ Osman Okyar-Mehmet Seyitdanlıoğlu, *a.g.e.*, 79-80.

¹⁷⁹ Çetin Yetkin, *a.g.e.*, 257-258.

¹⁸⁰ Ahmet Ağaoğlu, *Serbest Fırka Hatıraları*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, 48.

edeceğiz. Seçimde ekseriyeti kazanacağımızı ümit ediyoruz.” seçime iyi bir şekilde hazırlık yaptıklarını belirtmişti. Ayrıca Belediye Başkanı Operatör Emin Bey, Memduh Paşa kızı Fatma Hanım, Nezihe Muhittin Hanım, Eski Niğde Milletvekili Hazim, Refik İsmail Beylerin fırkaya kayıt yaptırdıkları söylenmişti.¹⁸¹ Mahalle kurulları ilçe merkezlerinde toplanarak seçim meclislerini de ayırmışlardı. Seçmenler ilk toplantılarını cumartesi günü yapacaklardı. İsim defterleri incelenmeye başlanmıştı.¹⁸²

20 Eylül cumartesi günü seçim defterleri mahallelere asılmış, Beyoğlu, Fatih, Beyazıt, Üsküdar, Kadıköy, Adalar, Hisar, Bakırköy, Yeniköy (Sarıyer) belediyeleri seçim defterleri ile ilgili yazıları yayınlamışlardı. Beyoğlu Belediye Şubesi Seçim Encümeni Başkanlığının yayınladığı yazıda seçim defterleri ile ilgili şunlar belirtilmişti. İstanbul genel meclisine üye seçebilmek için Beyoğlu şubesi idaresi tarafından mahallelerden gelen seçim defterlerinin soruşturmaları tamamlanmış, Beyoğlu şubesi idaresinin talimatına göre bu defterlerin birer kopyalarının tünel başındaki hükümet ve belediye dairesi girişine asılmıştı. Her mahalle defterlerinin birer kopyaları da o mahalledeki muhtarlık dairesine Eylül’ün 20’nci Cumartesi sabahından itibaren asılmış ve 25’inci Perşembe günü akşam 18’de indirileceği kararlaştırılmıştı. Defterler altı gün boyunca asılı kalmış ve bu altı gün içerisinde oy sahipleri gelip defterde isimlerinin olup olmadığına bakabilmişti. Eğer itirazları varsa itirazları da kabul edilmişti. Altı gün içinde itiraz ve müracaatlar alınmıştı. Defterlerin düzeltilmesi gerekip gerekmediği de incelenip karara bağlanmıştı. Seçim encümeninin verdiği kararı kabul etmeyenler ise kararın kendilerine iletilmesinden itibaren üç gün içinde Taksim Sıraservilerdeki Beyoğlu Asliye Mahkemesine müracaat edebilmişlerdi. Ancak itirazlar Eylül’ün 25’inci Perşembe günü saat 18’e kadar kabul edilmiş, sonrasında yapılan itiraz ve müracaatlar kabul edilmemişti. Bu defterlerin asılmasındaki amaç oy kullanacak olanların defterde isimlerini ve karşısında yazılı olan sıra numarasını öğrenmeleri oy kullanma zamanı geldiğinde de sandık başında bulunan görevliye bunları söyleyerek kolayca işlemlerin yapılmasıydı. Oy verme tarihleri belediye tarafından açıklanmamış, bu işlem sonraya bırakılmıştı.¹⁸³

¹⁸¹ Hakimiyeti Milliye, 22 Ağustos 1930.

¹⁸² Hakimiyeti Milliye, 5 Eylül 1930.

¹⁸³ Son Posta, 19 Eylül 1930.

Fatih Belediye Şubesi Seçim Komisyonu Başkanlığı'nın açıkladığı yazıda ise seçim ile ilgili şunlar belirtilmişti: Belediye kanununa göre İstanbul genel meclisi üye seçme işlemine başlamış, Fatih İlçesi belediye sınırları içerisinde üye seçme koşullarına sahip olanların isimleri defterlerde düzenlenmişti. 20 Eylül 1930 Cumartesi günü her mahallenin defterini o mahallelerin uygun yerlerine ve belediye dairesinin kapısına asılacağı ve altı gün boyunca orada asılı kalacağı bildirilmişti. 25 Eylül 1930 Perşembe günü saat 18'de ise kaldırılacağı söylenmişti. Belediye kanununa göre üye seçme şartlarına sahip olup da bu defterde isimleri ve kimlik bilgileri yanlış yazılan veya hiç yazılmayanların listelerin asılı kaldığı süre boyunca seçim encümenine itiraz etmeye haklarının olduğu da yine Fatih Belediyesi tarafından duyurulmuştu. 25 Eylül 1930 Perşembe günü saat 18'e kadar yapılan itirazların kabul edileceği sonra yapılan itirazların kabul edilmeyeceği de ilan edilmişti. İtiraz edenler encümenin verdiği karara razı olmadıklarında kararların kendilerine bildirilmesinden itibaren üç gün içinde mahalli sulh hakimlerine seçim encümeninin kararı ile müracaat edebilmişlerdi.¹⁸⁴

Beyazıt Belediye Şubesi Seçim Encümeni Başkanlığı seçim defterleri ile ilgili yazıda şunları belirtmişti. İlçenin içinde bulunduğu 50 mahalle için seçme hakkına sahip olanların encümenince incelenen defterlerin 29 Eylül 1930'da altı gün boyunca ait olduğu mahalle ile Beyazıt'ta bulunan belediye şubesi kapısına asılacağı bildirilmişti. Bu defterlerin 25 Eylül 1930 Perşembe akşamı saat 18'de kaldırılması kararlaştırılmış, defterlerin asılı kaldığı bu altı gün içerisinde isim ve kimliği yanlış ve tekrar yazılanlarla hiç yazılmamış olanların itirazları encümen tarafından dinlenmişti. Defterler kaldırıldıktan sonra yapılan itirazların dinlenmeyeceği bildirilmişti. Seçim encümeninin verdiği kararı kabul etmeyenler ise verilen kararın tebliğinden itibaren üç gün içinde ikametgahının bulunduğu yaş hakimi, bulunmadığı yerlerde sulh mahkemelerine encümen kararı ile birlikte itiraz etmeye hakları bulunduğu bildirilmişti. Ayrıca verilen süre bittikten sonra itiraz haklarının da olmayacağı da kendilerine bildirilmişti.¹⁸⁵

Üsküdar Belediye Şubesi Seçim Encümeni Başkanlığı da seçim defterleri ile ilgili şunları ifade etmişti: İstanbul Genel Meclisi Belediye Kanunu'nun 35'inci maddesi gereğince Üsküdar İlçesi belediye sınırları dahilindeki mahallelerin

¹⁸⁴ Son Posta, 19 Eylül 1930.

¹⁸⁵ Son Posta, 19 Eylül 1930.

seçmenlerinin isimlerinin bulundu defterlerin 20 Eylül 1930 Cumartesi sabahı her mahallenin ihtiyar heyetlerinin bulunduğu mahallelere ve bir kopyası da belediye dairesinin girişine asılacağı bildirilmişti. Altı gün boyunca asılı kaldıktan sonra 25 Eylül 1930 Perşembe akşamı 16'da bu defterlerin kaldırılacağı söylenmişti. Her seçmenin kendi mahallesine ait defterleri incelenmesini ve defterlerde isimleri bulunmayanların veya yanlış yazılmış olanların itirazlarını Üsküdar Belediye Seçim Encümeni'ne bildirilmesi ve bu süre zarfında itiraz edilmediği takdirde bir daha itiraz hakkının bulunmadığı da bildirilmişti.¹⁸⁶

Kadıköy Belediye Şubesi Seçim Encümeni'nin seçim defterleri ile ilgili kararları ise şunlardı: Kadıköy Belediye sınırları içerisindeki mahallelerde oturan vatandaşların İstanbul Genel Meclisi'ne üye seçme hakkına sahip olanların isimlerinin yazıldığı defterlerin 20 Eylül 1930 Cumartesi gününden itibaren mahallelere ve belediye dairesinin koridoruna asılacağı bildirilmişti. Bu defterlerin altı gün asılı kalacağı ve Eylül'ün 25'inci Perşembe akşamı saat 18'de kaldırılacağı söylenmişti. İsimleri yanlış yazılanların veya defterde isimleri yazılmamış olan seçmenlerin yapacağı itirazlar defterlerin asıldığı günden itibaren Eylül'ün 25'inci günü akşamı saat 18'e kadar seçim encümenine bildirmesi gerektiği söylenmişti. Söylenilen zamandan sonra yapılan itirazların dinlenilmeyeceği de eklenmişti. Seçim encümenin yetkisi dahilinde olan düzeltmelerin eylülün son günü akşamına kadar bitirileceği bildirilmişti. Seçim encümeni kararını kabul etmeyenlerin kararın verildiği tarihten itibaren üç gün içinde sulh hakimliğine seçim encümenin verdiği karar ile birlikte başvurma haklarının olduğu beyan edilmişti.¹⁸⁷

Adalar Belediye Şubesi Seçim Encümeni Başkanlığı'nın seçim defterleri ile ilgili duyurusunda ise; İstanbul Genel Meclisi'ne üye seçme hakkına sahip olanların isimlerinin olduğu defterin Eylül'ün 20'sinden itibaren Büyük Ada'ya ait olanın Büyükkada iskele başında belediye mevkiine asılacağı, Heybeliada'da iskele başında belediye mevkiine, Burgaz ve Kınalı Adalarda polis karakolları önüne ve Büyük Adada belediye dairesi kapısına asılacağı belirtilmişti. Eylül'ün 25'inci perşembe günü akşamı saat 18'de de defterlerin kaldırılacağı söylenmişti. Defterlerde isimleri yazılı olmayanların veya yanlış yazılanların bu süre içerisinde belediye dairesinde

¹⁸⁶ Son Posta, 19 Eylül 1930.

¹⁸⁷ Son Posta, 19 Eylül 1930.

bulunan seçim encümenine başvurmaları gerektiğinin 25 Eylül 1930 akşamından sonra itiraz kabul edilmeyeceği ilan edilmişti.¹⁸⁸

Hisar Belediye Şubesi Seçim Encümeni Başkanlığı ise seçim defterleri ile ilgili yayınladığı yazıda şunları bildirilmişti. Beykoz İlçesi ve buraya bağlı bulunan yerler ile Hisar belediye sınırları dahilinde Anadolu kavşağından Paşalimanına kadar bulunan köy ve mahalleye ait olan seçim defteri Hisar Belediyesi'nin bulunduğu bina kapısına ve birer suretleri de köy ve mahallelerin memur olan noktasına asılacağı bildirilmişti. 20 Eylül Cumartesi günü saat 9'da asılacak olan defter altı gün asılı kaldıktan sonra 25 Eylül Perşembe günü saat 18'de kaldırılacağı söylenmişti. Defterlerde ismi yazılı olmayanların veya isimleri yanlış yazılanların itirazları 20 Eylül Cumartesi gününden itibaren 25'inci Perşembe günü saat 18'e kadar Kandilli'de bulunan belediye seçim encümenine müracaat etmeleri gerektiği söylenmişti. 25 Eylül 1930 saat 18'den sonra yapılacak olan itirazların kabul edilmeyeceği söylenmişti.¹⁸⁹

Bakırköy Belediye Şubesi Seçim Encümeni Başkanlığı'nın açıkladığı yazıda ise; belediye kanununa göre İstanbul Genel Meclisi Bakırköy İlçesi seçim defterlerinin incelenmesi bitirilmiş, bu defterlerin birer örnekleri 20 Eylül 1930 Cumartesi sabahı saat 10'dan itibaren Bakırköy merkez mahallesi ile Yeşilköy ve Mahmut köy nahiyeleri ve bunlara bağlı olan köylere ve diğer birer örnekleri de hükümet konağı ve belediye dairesi girişine asılacağı söylenmişti. Defterlerin 20 Eylül'den 25 Eylül 1930 tarihine kadar sadece altı gün asılı kalacağı söylenmişti. Kanuna göre seçme hakkına sahip olan kişilerin defterlerde isimleri yanlış yazılanların veya yazılmayanların 20 Eylül 1930 Cumartesi sabahından 25 Eylül 1930 Perşembe akşamı saat 18'e kadar seçim encümenine itirazlarını bildirmeleri istenmişti. 25 Eylül 1930 Perşembe günü akşamı saat 18'den sonra yapılacak olan itirazların kabul edilmeyeceği de bildirilmişti.¹⁹⁰

Yeniköy (Sarıyer) Belediyesi Encümen Başkanlığı İstanbul Genel Meclisi için hazırlanan defterler Eylül'ün 20'nci Cumartesi günü mahalleler ve köylere asılacağı, kanun gereğince bu defterlerin Eylül'ün 25'inci Perşembe günü akşamı saat 18'de kaldırılacağı duyurulmuştu. Defterlerde isimleri olmayanların Büyükdere

¹⁸⁸ Son Posta, 19 Eylül 1930.

¹⁸⁹ Son Posta, 19 Eylül 1930.

¹⁹⁰ Son Posta, 19 Eylül 1930.

caddesinde hükümet ve belediye konağında bulunan seçim encümenine itiraz edebilecekleri ve seçim encümeni kararını kabul etmeyenlerin ise kararın bildirilmesinden itibaren üç gün içerisinde ikametgahının bulunduğu asliye mahkemesine ve bu mahkemenin bulunmadığı yerlerde ise sulh hakimine müracaat etmeleri söylenmişti.¹⁹¹

Seçim encümenleri mahalle ihtiyar heyetleri tarafından hazırlanan seçim defterlerini incelemişlerdi. İncelenen defterler 19 Eylül 1930 akşamına kadar bitirilmiş, bu defterler mahalle ihtiyar heyetlerinin bulunduğu binalara asılmıştı. Defterlerde şu şekilde yanlışlıklar olduğu yayınlanmıştı:

- 1-Defterlere yaşı küçük olup da seçme hakkına sahip olmayanlar yazılmıştır.
- 2-Seçim edeceklerle edilecekler birbirine karıştırılmıştır.
- 3-Altı aydan beri beldede oturmak şartı layığı ile tahakkuk ettirilmişdir.
- 4-Hırsızlık dolandırıcılık emniyeti suiistimal iflas gibi haysiyeti muhil suçlarla mahkum olanların tayin ve tespiti vesaikle değil işitmekle yapılmıştır.¹⁹²

Bazı ihtiyar heyetleri ellerindeki defterlere bakarak seçme hakkına sahip olanları tespit etmişlerdi. Bazı ihtiyar heyetleri de evleri dolaşarak elde ettikleri bilgilere göre defterleri düzenlemişlerdi. Kanunen seçme hakkına sahip olanlara bazı haklar tanımıştı. Bunlar;

- 1-Her Türk vatandaş kendi oyunu kendisi kullanacaktır. Bir başkasının oyunu herhangi bir fırkaya kazandırmak için bir başkasının atması kanunca yasaktır, atılırsa seçimin bozulması istenebilir.
- 2-Defterler 6 gün asılı kalacaktır. Defterler önümüzdeki cuma veya cumartesi günü asılacağından isimleri defterlere yanlış yazılmış veya hiç yazılmamış olanlar seçim encümenine bu 6 gün içerisinde müracaat edebilirler ve bunun düzeltilmesini isteyebilirler, encümen düzeltmezse 3 gün içerisinde asliye mahkemeler asliye mahkemeleri bulunmayan yerlerde sulh hakimine müracaat ve itiraz hakkı vardır.¹⁹³

Defterlerin asılması ve incelenmesi işlemleri bittikten sonra 6 Ekim'den itibaren İstanbul'da belediye seçimlerine başlanmıştı. Dört sene için seçilecek olan üyelerin toplamı 61 kişiydi. Seçimlerde seçme hakkına sahip olanların kanunen sahip oldukları hakların ne olduğu da duyurulmuştu. Bunlar;

¹⁹¹ Son Posta, 19 Eylül 1930.

¹⁹² Son Posta, 19 Eylül 1930.

¹⁹³ Son Posta, 19 Eylül 1930.

- 1-Seçime katılabilmek için Türk olmak
- 2-Seçimden önce 6 ay boyunca aynı beldede oturmak
- 3-18 Yaşını doldurmak
- 4-Ağır hapisle mahkum ve kamu hizmetlerinden mahrum bulunmamak
- 5-Suiistimal, hırsızlık, iflas gibi haysiyeti bozan vaziyetlerden mahkum olmamak gerekmiştir.
- 6-Bunların dışında asker, Jandarma, polis, zabıtlar askeri memurlarda seçime katılamayacaklardır.¹⁹⁴

İki fırka da kendilerine ait oy pusulalarının renklerini belirleyerek basmış, ancak SCF, CHF'nin oy pusulalarının hangi renkte basıldığını bilmediğinden dolayı kendi oy pusulalarını farklı farklı renklerde bastırmişti. SCF'nin farklı renklerde oy pusulaları bastırmasındaki amacının CHF'nin oy pusulasını tutturup ona benzetmek olduğu da söylenmiş, fakat CHF oy pusulasını SCF'nin bastıracağı renklerden farklı olarak turuncu renkte bastıracağı için herhangi bir karışıklık çıkmamıştı.¹⁹⁵

Bütün hazırlıklar tamamlandıktan sonra sandıkların konulacağı yerlerde belirlenmişti. Sandıklar seyyar bir şekilde belirli sürelerde belirli mekanlarda durmuştu. Sandıkların konulduğu yerlere bakıldığında genelde camiler olması göze çarpan bir detay olmuştu. Fatih'te Belediye Dairesi'nde, Beyoğlu'nda Kılıcalı Camii avlusunda, Sarıyer'de Sarıyer Camii avlusunda, Üsküdar'da Kaymakamlık dairesinde, Kadıköy'ünde, Adalarda ve Bakırköy'de ise, belediye dairelerinde halkın oylarını kullanması için seçim sandıkları hazırlanmıştı. Eminönü'nde seçim sandığı Hocapaşa Camii'nde bulundurulmuş, Hobyar ve Hocapaşa mahallelerinde oturanlar saat 19'a kadar burada oylarını kullanmışlardı. Saat 19 olduğunda ise seçim sandığı Hocapaşa Camii'nden alınarak Hidayet Camii'ne götürülerek burada bulunan halkın oy kullanması sağlanmıştı.¹⁹⁶ Daha sonra Sultan Ahmet'teki Firuz Ağa Camii'ne konulan seçim sandığının diğer yerlere göre daha sakın olduğu söylenmişti.¹⁹⁷

Ertesi gün Eminönü dairesindeki seçim sandığı saat 7'den 13'e kadar Mihraplı Camii'nde bulundurmuş, Sarıdemir, Demirtaş, Yavuz Ersinan, Hacıkadın, Hoca Gıyasettin ve Süleymaniye mahallelerinde oturan vatandaşlar oylarını burada

¹⁹⁴ Akşam, 5 Teşrinievvel 1930.

¹⁹⁵ Vakit, 6 Teşrinievvel 1930.

¹⁹⁶ Vakit, 6 Teşrinievvel 1930.

¹⁹⁷ Akşam, 11 Teşrinievvel 1930.

kullanmışlardı. Sandık 13'den sonra Rüstem Paşa Camii'ne taşınmıştı. Bu camide ise Zindankapı, Ahiçelebi, Rüstempaşa, ve Tahtakale mahallelerinde oturan vatandaşlar oylarını kullanabilmişlerdi. Kadıköy'de bulunan seçim sandığı belediye dairesine getirilmiş, Burada Caferağa ve Hüseyinpaşa mahallelerinde oturan vatandaşlar oylarını kullanmışlardı.¹⁹⁸

Hisar (Beykoz) İlçesi'nde merkezde oy kullanma işlemi tamamlanınca seçim sandığı Muratlı ve Kılıçlı köylerine götürülerek burada bulunan halkın da oy kullanması sağlanmıştı. Beyoğlu'nda seçim sandığı Kılıçalı Camii'nin avlusuna konmuş, bu sandığa Tophane semtindeki Kemankeş, Hacı Mimi, Müeyyetzade mahallelerinde oturan vatandaşlar oy vermişlerdi.¹⁹⁹ Beyoğlu İlçesi'ne bağlı olan Sütlüce'de seçim sandığı Mahmut Ağa Camii'ne götürülmüş, buradaki oy verme işlemi tamamlanınca seçim sandığı buradan alınıp Halıcıoğlu vapur iskelesine götürülmüştü.²⁰⁰

Beyazıt İlçesi'nde ise, seçim sandığı Hocapaşa Camii'nde kurulmuş, burada bulunan vatandaşlar oylarını kullanmışlardı.²⁰¹ Beyazıt'ta (Eminönü) sonraki gün seçim sandığı saat 7 ile 13 arasında Beyazıt Camii'ne konmuştu. Buradaki sandıkta Beyazıt Tavşantaşı, Mimar Kemalettin mahallesinde oturan vatandaşlar oylarını kullanmışlardı. Sandık saat 13'de buradan alınarak Gedikpaşa'daki Rüstempaşa Camii'ne götürülmüştü. Akşam saat 19'a kadar sandık burada bulundurulmuş, Mimar Kemalettin, Saraç İshak ve Mimar Sinan mahalleleri sakinleri oylarını kullanmışlardı.²⁰² Beyazıt - Eminönü bölgesindeki bazı mahallelerinin belediye seçimleri Firuzağa ve Akbıyık Camii'lerinde yapılmıştı.²⁰³

Seçim sandıkları her gün farklı mahallelere kurularak oradaki vatandaşın oyunu kullanabilmesine olanak sağlanmıştı. Fatih'te kurulan seçim sandığında Hatçesultan, Keçecipiri, Karabaş mahallelerinde oturanlar oylarını kullanmıştı.²⁰⁴ Sonraki gün Fatih İlçesi'nde de seçim sandığı Hacıbayram Camii'ne götürülmüş, sabah 8'de oy kullanımına açılarak akşam 18'e kadar devam etmişti. Davutpaşa, Çakırağa, Kürkçübaşı, Kasabilyas, Cerrahpaşa, Keçihatun mahalleleri sakinleri

¹⁹⁸ Cumhuriyet, 7 Teşrinievvel 1930.

¹⁹⁹ Son Posta, 7 Teşrinievvel 1930.

²⁰⁰ Vakit, 9 Teşrinievvel 1930.

²⁰¹ Son Posta, 7 Teşrinievvel 1930.

²⁰² Vakit, 8 Teşrinievvel 1930.

²⁰³ Son Posta, 11 Teşrinievvel 1930.

²⁰⁴ Son Posta, 7 Teşrinievvel 1930.

burada oylarını kullanmışlardı.²⁰⁵ Sonrasında Seçim sandığı Unkapanı'nda tütün tekel dairesinin deposunun yanında kurulmuş, burada seçim biraz olaylı geçmişti.²⁰⁶ Fatih'te bulunan seçim sandığı Eyüp Camii'ne götürülmüş,²⁰⁷ son olarak da Fatih İlçesi'nde Hatip Maslahattin, Tevkil Cafer, Kovacı Dede, Avcı Bey, Molla Aski, Derviş Ali, Katip Muslihüttin, Atikali Paşa, Tahta Minare, Hızı Çavuş, Kasım Günani, Atik Mustafa Paşa, Beyceğiz, Balat ve Karabaş mahallelerinden gelen seçmenler oylarını kullanmışlardı.²⁰⁸

Beyoğlu'nda seçim sandığı Maçka'da Teşvikiye Camii'nde bulundurulmuştu. Burada Feriköy, Davut Tepe, Cumhuriyet, Şişli, Bozkurt, İnönü, Pangaltı, Eskişehir, Mecidiye, Meşrutiyet, Halaskar Gazi, Teşvikiye, Harbiye, Kahtane mahallelerinde oturan seçmenler oylarını kullanmışlardı. Üsküdar ilçesine bakıldığında burada seçim sandığı Bulgurlu Mescit Camii'sine konulmuştu. Buradaki sandıkta Karadavut Paşa, Kepeçdede, Bulgurlu Mescit, Evliya Hoca, Tembel Hacı Mehmet, Gülfem Hatun, Dürbali, Hayrettin Çavuş, Toygar Hamza, Salak Sinan mahallelerindeki seçmenler oylarını kullanmışlardı.²⁰⁹

Kadıköy İlçesi'nde ilerleyen günlerde seçim sandığı belediye dairesinde bulundurulmuştu. Bu sandığa Rasimpaşa, İbrahimağa, Osmaniye, Mecidiye mahallelerinde ikamet eden seçmenler oylarını atmışlardı. Heybeli adaya bakıldığında orada da seçim sandığı belediye dairesinde bulundurulmuştu. Belediye dairesinde Boğaziçi'nde de Dereski, Akbaba, Poyraz, Fener, Rına, Anadolu kavağı, Mihrişah mahallelerindeki seçmenler oylarını kullanmışlardı. Bakırköy'de kurulan seçim sandığına Yenibostan, Nifos, Mahmut Bey, Halkalı Safra köyleri seçmenleri oylarını kullanmışlardı.²¹⁰ İstanbul'un diğer semtlerinden Sarıyer'de seçim sandığı Bebek, Arnavut köy, Kuruçeşme'ye de götürülerek buradaki oy verme işlemi de tamamlanmıştı.²¹¹ Görüldüğü gibi seçimlerde taşınabilir sandık sistemi uygulanmış ve sandık yerleri çoğunlukla camiiler olmuştu.

²⁰⁵ Vakit, 8 Teşrinievvel 1930.

²⁰⁶ Vakit, 9 Teşrinievvel 1930.

²⁰⁷ Cumhuriyet, 10 Teşrinievvel 1930.

²⁰⁸ Cumhuriyet, 15 Teşrinievvel 1930.

²⁰⁹ Vakit, 8 Teşrinievvel 1930.

²¹⁰ Vakit, 8 Teşrinievvel 1930.

²¹¹ Son Posta, 11 Teşrinievvel 1930.

3.1.3.Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Belediye Seçiminde Gösterdiği Adaylar

SCF'nin aday profiline genel olarak bir göz attığımızda seçimde İstanbul'dan 117 aday göstermişti. Adayların mesleklerine bakıldığında, 27 emekli memur ve subay, 13 avukat, 13 tüccar, 6 hekim, 5 esnaf, 4 çiftçi, 4 gazeteci, 3 emlak sahibi, 2 bankacı, 2 eski milletvekili, 2 mühendis, 2 mimar, 2 il meclis üyesi, 1 belediye meclis üyesi, 1 eczacı, 1 eski Duyun-ı Umumiye müfettişi, 1 noter yardımcısı. Emekli memurlar arasında 2 müsteşar, 1 vali, 1 belediye başkanı, 1 yargıtay başkanı, 2 elçi, 1 içişleri teftiş başkanı vardı. SCF İstanbul'da 3 kadın aday göstermişti. Kadınlardan Beyazıt İlçesi'nden Suat Derviş Hanım, Beyoğlu İlçesi'nden Makbule ve Nezihe Muhittin Hanım aday olmuştu.²¹²

SCF'nin İstanbul belediye seçiminde gösterdiği adaylara bakıldığında hemen hemen her meslekten insanların aday olduğu görülmüş, ancak avukat ve tüccar olanların diğer mesleklere göre sayıca daha fazla olduğu dikkat çekmişti. SCF'nin Gayrimüslimlerden en fazla Beyoğlu'nda aday göstermesi dikkat çekmiştir. Kadınlardan da en fazla aday yine bu ilçeden gösterilmişti.

SCF'nin belediye seçimleri için İstanbul'da gösterdiği adaylar şunlardı:

SCF İstanbul Belediyesi Üsküdar İlçesi Adayları:

- 1-Ali Naki Bey - Eski Jandarma Alay Kumandanı**
- 2-Nazım Bey - Emekli Asker**
- 3-Kazım Bey - Eski Belediye Cemiyeti Üyelerinden**
- 4-Kenan Bey - Eski Genel Meclis Üyelerinden**
- 5-Besim Bey - Avukat**
- 6-Ali Nazif Bey**
- 7-Emin Bey - Tüccar**
- 8-Ali Nutku Bey**

SCF İstanbul Belediyesi Bakırköy İlçesi Adayları:

- 1-Galip Kemali Bey - Eski Moskova Elçisi**
- 2-Ali Bey - Lokantacı**

²¹² Cumhuriyet, 5 Teşrinievvel 1930. Akşam gazetesi bu sayının 122 bin olduğunu iddia etmişti. (Akşam, 6 Teşrinievvel 1930.)

3-Baha Bey - Eski Adliye Müsteşarı

4-Süleyman Fethi Bey - İçişleri Bakanlığı Kurulu Teftiş Başkanı

SCF İstanbul Belediyesi Beyazıt İlçesi Adayları:

1- Suat Derviş Hanım

2-Halil Bey - Müze Müdürü

3-Şerif Alizade Murat Bey - Eski Antalya Milletvekili

4-Dervişzade Hasan Fehmi Bey

5-Nuri Bey - Borsa Acentası

6-Urfalı Mahmut Kamil Bey - Avukat

7-Tahsin Rıza Bey - Eski Tokat Milletvekili

8-Hasan Bey - Metozade Keresteci

9-Berç Keresteciyan Efendi - Eski Osmanlı Bankası Müdürü

10-Kurşuncuzade Edip Bey

11-Haydar Bey - Yorgancı, Mobilyacı, Döşemeci Derneği Başkanı

12-Halil Bey - Nakliyat Şirketi Sahibi

13-Suat Bey - Noter Yardımcısı

14-Hayri Bey - Eski Genel Meclis Üyelerinden

15-Sebat Bey - Bankacı

16-İzzet Bey

17-Fazıl Hakkı Bey

18-Kasım Bey

19-Halepli Oğlu Yuvan Efendi - Kabzımal

20-Hantalzade Hasan Bey

SCF İstanbul Belediyesi Sarıyer İlçesi Adayları:

1-Saffet Bey - Eski Hilali Ahmer Başkanlığı

2-Tavilzade Hafız Hüseyin Bey - Tüccar

3-Soysallıoğlu Suphi Bey - Burdur Eski Milletvekili

4- Cemil Bey - Halkalı Ziraat Okulu Eski Öğretmeni

5-Tahir Cemal Bey - Tüccar

6-Hamamizade Nuri Bey - Tüccar

SCF İstanbul Belediyesi Adalar İlçesi Adayları:

1-Ali Rıza Bey - Temyiz Mahkemesi Eski Başkanı

2-Avni Bey - Rum Okulu Öğretmeni

SCF İstanbul Belediyesi Fatih İlçesi Adayları:

1-Lütfi Simavi Bey

2-Nuri Ahmet Bey - Eski Belediye Muhasebecisi

3-Hüsni Bey - Konya Eski Valisi

4- Mustafa Hayri Bey - Avukat

5-Arif Oruç Bey - Yarın Gazetesi Baş Yazarı

6-İbrahim Bey - Eski Belediye Kurulu Fenniye Müdürü

7-Mehmet Bahri Bey - Kunduracılar Temsilcisi

8-Hüsamettin Bey - Kunduracılar Temsilcisi

9-Osman Bey - Kömür Tüccarı

10-Asım Bey - Kapatılan Meclis-i Mebusan Başkatibi

11-Yaşarzade Hasan Bey

12-İbrahim Halil Bey - Eczacı

13- Hayri Bey - Ankara Belediyesi Eski Müdürü

14- İbrahim İzzet Bey - Eski İstanbul Gelir Müdürü

15- Hüsni Bey - Eski Maliye Tahakkuk Müfettişlerinden

16- Dr. Edip Kamil Bey

17- Sami Bey- Balat'ta Fabrikatör

18- İdris Efendi - Tüccar

19- Hilmi Bey - Eski Posta Telgraf Müdürü

20-Muhiddin Bey - Ayvansaray Değirmeni Müdür Yardımcısı

21- Haydar Bey - Emekli Asker

22- Yani Volos Efendi - Fabrikatör

23- Aziz Avni Bey - Ziraatçi

24-Kamil Bey - Tüccar

SCF İstanbul Belediyesi Beyoğlu İlçesi Adayları:

- 1-Makbule Hanımefendi
- 2- Nezihe Muhittin Hanım
- 3-Mehmet Ali Bey - Eski Belediye Başkanı
- 4-Ziya Molla Bey - Avukat
- 5-Mimar Vedat Bey
- 6-Ebubekir Hazım Bey - Niğde Eski Milletvekili
- 7- Doktor Selahattin Talat Bey
- 8- Kadri Bey - Eski Belediye Kurulu Fennîye Müdürü
- 9-Nuri Bey - Eski Osmanlı Bankası Meclisi idare Üyesinden
- 10-Yusuf Ziya Bey - Hukuk Profesörü
- 11- Orhan Mithat Bey - Avukat
- 12-Ahmet Rüstem Bey - Washington Eski Elçisi
- 13-Sadi Rıza Bey - Avukat
- 14-Orfanidis Efendi - Eski Milletvekili
- 15-Panciri Bey - Eski Osmanlı Bankası Müdürü
- 16-Marko Naum Efendi - Avukat
- 17-Avrar Naum Efendi - Avukat
- 18-Cemal Oğuz Bey - İl Genel Meclisi Üyesi
- 19- İsmet Bey - Eski Düyunu Umumiye Müfettişlerinden
- 20-Esat Nuri Bey - Emekli Asker
- 21-Sabri Bey - Tekirdağ Ticaret Odası Başkanı
- 22-Halil Bey - Fabrikatör
- 23-Vegleri Efendi - Sisam Eski Beyi
- 24-Pantazidiz Efendi - Rum Spor Kulüpleri Başkanı
- 25- Hikmet Bey - Avukat
- 26- Dr. Necmettin Bey
- 27-Vahit Bey - Eski Ticaret Müsteşarı
- 28- Cemal Bey - Tüccar
- 29-Arpacı Oğlu Nikolaki Efendi
- 30-Herant Bey - Eski Elçilik Sekreteri
- 31-Dr. Küçük Rifat Bey

- 32- Kadri Bey - Eski Gümrük İdaresi Müfettişi
- 33-Ziya Şakir Bey - Yazar
- 34-Moralızade Nail Bey
- 35-Siyavuş Bey - Tüccar
- 36-Kazancıyan Bey
- 37-Bezzazzade Tevfik Bey
- 38-Kaymakam Şemsettin Bey - Emekli Bahriye Mensubu
- 39- Hüseyin Bey - ŐiftŐi
- 40-Bereketzade Ekrem Bey - Avukat
- 41-AŐir Efendizade Kami Bey
- 42- Sadık Bey - Avukat

SCF İstanbul Belediyesi Kadıköy İlÇesi Adayları:

- 1-Oparetr Cemil Paşa
- 2-Hasan Tosun Bey - Emekli Miralay
- 3-Cemal Bey - Eski Hesap İŞleri Meclis Savcısı
- 4-Doktor Nazif Bey - Belediye Eski Müdürü
- 5-Nazmi Duhani Bey - Tüccar
- 6-Muammer Salih Bey - Avukat
- 7-Sami Bey - EmlakÇı
- 8-Kami Bey - EmlakÇı
- 9-Nuri Bey - Tüccar
- 10-Lion Bey Zive - Avukat

SCF İstanbul Belediyesi Beykoz (Hisar) İlÇesi Adayları:

- 1-Asaf Bey - Şirketi Hayriye Başkatibi
- 2-Mtercimzade İsmail Hakkı Bey
- 3-Hulusi Bey - Hisardan Kahire Taciri
- 4-Nuri Bey - Eski İzmir Baş Mühendisi
- 5-Osman Bey - Avukat
- 6-Ahmet Bey - ŐiftŐi²¹³

²¹³ Akşam, 6 Teşrinievvel 1930.

3.1.4. Seçimde Propaganda faaliyetleri

Seçimde öne çıkan konulardan en önemlisi seçim propagandasında kullanılan söylemler olmuştur. Seçim çalışmalarında muhalefet fırkasının propagandaları daha geniş bir zeminde ve daha köklü vaatlerle kendini göstermişti. CHF'nin merkez fırka olması, teşkilatları elinde bulundurması, muhalefeti bu hedeflere yönelttiği için seçim çalışmalarında sert söylemler ön plana çıkmıştı.²¹⁴

Büyük bir ekonomik politika farkı ile mücadeleye başlayan muhalefet karşısında iktidar fırkası, kendi programında herhangi bir yenileme veya değişiklik getirmediği gibi düzeni korumayı tercih ettiği görülmüştü. CHF'nin uyguladığı politikalar halkın fırkaya karşı genel bir hoşnutsuzluk ve olumsuz yaklaşımlarının gelişmesine sebep olmuştur. İllerdeki fırka idare heyetlerinin başında bulunan mutemetler halk tarafından bütün sorunların kaynağı olarak görülmüştü.²¹⁵

Cem Emrence'ye göre; CHF'nin 1930 Belediye seçimlerinde uyguladığı propaganda ve baskı yöntemleri, bürokratik mekanizmanın kullanılması haricinde SCF'nin tabanının meşruluğunu sarsmak ve hükümete karşı konumu zayıf grupların oylarını CHF'ye vermelerini sağlamak şeklinde iki ayağa sahip olmuştur. İlk taktik olarak muhalefetin mürtecilerle dolduğu ve Gayrimüslimlerin fırkası haline geldiği iddialarını hayata geçirilmeye çalışılmıştır. CHF'nin irtica kurgusu, modernleşme projesine sıkı sıkıya bağlı, eğitilmiş grupları yeni fırkadan uzaklaştırmayı hedeflerken, fırkanın gizli sahibinin Gayrimüslimler olduğu teması, bir yanda kamuoyunda prim yapan Gayrimüslimlere karşı var olan güvensizliği sömürmüş, öte yandan mübadil ve göçmenlere göz kırpmıştı.²¹⁶

İşçiler ve bir cemiyet etrafında örgütlenmiş çalışanların 1929 Ekonomik Krizi'nin de yarattığı ortamdan yararlanılarak işlerini kaybetme tehdidiyle iktidar fırkasını desteklemeye zorlandıkları öne sürülmüştü. İktidar, kriz ortamından faydalanan muhalefetin, muhacirlerin borçlarının affedileceği, inhisarların kaldırılıp, şekerin 8 kuruşa düşüreceğini, rakının 10 kuruşa içileceğini, fesin tekrar getirileceğini söyleyerek oy topladığı iddiasında bulunmuştu.²¹⁷ Hatta Beyoğlu'nda

²¹⁴ Mehmet Pınar, *a.g.e.*, 167.

²¹⁵ Hilmi Uran, *a.g.e.*, 230.

²¹⁶ Cem Emrence, "1930 Belediye Seçimleri: CHP'nin Baskı ve Propaganda Yöntemleri", *Tarih ve Toplum Dergisi*, Ağustos 2000, Sayı 200, 50.

²¹⁷ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV-4,D-57, F.3-370.

da SCF'ye oy toplayabilmek adına Nezihe Muhittin Hanım ve bazı fırka propagandacılarının “*Yol vergisini kaldıracamız, şekeri 8 kuruşa indireceğiz!*”, “*Yaşasın Gazi, yaşasın Serbest Fırka!*” şeklinde propaganda yaptıkları öne sürülmüştü.²¹⁸ Bunların dışında SCF propagandacılarının “...*bize verirseniz fakirler zengin olur. Herkesin cebi para ile dolar.*” diye bağırarak oy toplamaya çalıştıkları iddia edilmiş, sakın bir şekilde devam eden seçim tekrardan hararetlenmişti.²¹⁹ Bu iddialar karşısında Fethi Bey taşrada olayları iktidar fırkasının tahrik ettiğini, seçimlere fesat karıştırarak kontrolün kendilerinde olmasını istediklerini öne sürmüştü.²²⁰ İki fırka arasındaki çekişme ideolojik ayrılıktan ziyade kişisel görüş ayrılıklarından kaynaklanmıştı.

CHF halktaki yeni fırkaya olan yönelimi görmüş ve buna karşı seçimde oylamayı etkileyecek tedbirler üzerinde durmaya başlamıştı. İsmet Paşa muhalefete karşı tedbirler almak ve muhalefetle etkili mücadele edebilmek için fırka içerisinde 40 kişilik özel bir “Mücadele Meclisi” kurulmasına karar vermişti. Yaşanan bu gelişmeler ışığında iki fırka arasındaki mücadele giderek sertleşmişti.²²¹

Kendisine karşı yapılan ağır eleştirilere bile dikkat çekecek biçimde hoşgörülü ve yumuşak davranan iktidar, SCF'ye olan ilginin somut olarak ortaya çıkmasından sonra bu politikasını değiştirmişti. Bunun ilk göstergesi olarak İsmet Paşa imzasıyla içişleri ve adalet bakanlıklarına bir genelge gönderilmiş ve ülkenin huzurunu bozacak yayınlara karşı önlem alınmasını istemişti. Genelgede: “*Asayişin muhil ve türlü maksatlarla kanuna muhalif neşriyat ve tahrikat ve hareket yapanlar hakkında kanunun emrettiği takibata bila tereddüt icra olunmalıdır. Fikir münakaşalarının masuniyeti ancak zabıta ve adliyenin memleketin nizam ve asayişini mahfuz tutması ile mümkündür.*” denilerek seçimde sıkı önlemler almıştı.²²²

CHF'nin İstanbul İl Kurultayı'nda ise, seçimlerde yapılan propaganda faaliyetleri ile ilgili şu iddialar yer almıştı. CHF' ye göre; SCF topladığı ayak takımı ile sandık başında hükümeti ve CHF'yi itham edecek sözler kullanarak propaganda yapmış, sandık başında bulunan SCF propagandacıları silah çekmek, adam dövmek gibi birçok suçun yanında oradaki asayişin sağlayan zabıta ve jandarmalara hakaret

²¹⁸ Vakit, 8 Teşrinievvel 1930.

²¹⁹ Akşam, 11 Teşrinievvel 1930.

²²⁰ Son Posta, 6 Teşrinievvel 1930.

²²¹ Osman Okyar-Mehmet Seyitdanlıoğlu, *a.g.e.*, 80.

²²² Abdülhamit Avşar, *a.g.e.*, 133.

ederek saldırmışlardı. Çoğu yerde seçim bu olaylar yüzünden kesintiye uğramıştı. Bundan dolayı birçok kişi özellikle de kadınlar oylarını kullanamamışlardı.²²³

İktidar ve muhalefetin birbirlerini suçlayan açıklamalarına rağmen CHF'nin seçimlerde hükümet güçlerini kullanması bütün seçimlerin kaderinde belirleyici rol oynamıştı. Bu müdahale İçişleri Bakanı Şükrü (Kaya) Bey'in illere gönderdiği üstü kapalı bir genelgeyle başlatılmıştı. Bunun üzerine birçok ilde bizzat valilerin sözde seçim güvenliğini sağlamak bahanesiyle seçimi mutlaka ne pahasına olursa olsun hükümetin firkasına kazandırmak için gereken her türlü usulsüzlük ve taraflı müdahaleyi yaptıkları öne sürülmüştü. Bu kapsamda yapılan usulsüzlük tutuklamalar dışında halkı isyan etmiş gibi göstererek üzerlerine ateş açılması bile göze alındığı iddia edilmişti.²²⁴

CHF'nin bütün baskılarına rağmen SCF üyeleri propagandalarını kararlılıkla yürütmeye devam etmişlerdi. Örneğin, Nezihe Muhittin Hanım ve Suat Derviş Hanım ve diğer bazı hanımlar semt semt dolaşarak fırka lehinde propaganda yapmışlardı. SCF'ye ait ocaklarda seçim ve fırka ile ilgili konferanslar vermişlerdi. Nezihe Muhittin Hanım 4 Ekim günü Taksim merkezde ve Süreyya sinemasında fırka ve adaylarına yönelik konferans vermişti.²²⁵

SCF bütün zorluklara rağmen seçim propagandasını sürdürmüş, kendisini haksızlıkların çözüm merkezi olarak göstermişti. “*SCF mütegalibe saltanatına nihayet verecektir. Ve seni yükseltecektir. Oyunu SCF'ye ver. O senin kendi firkan ve senin kendi arzundur. Çünkü SCF haksızlığa ve zulme uğrayan ve hürriyete aşık vatandaşların ızdırabından doğmuştur. O seni kurtaracaktır. O senin derterine çare olacaktır. O senin müdafiidir. Oyunu ona ver.*”²²⁶

Seçimler başladığında SCF, İstanbullulara şu beyannameyi yayınlamıştı: “*Ey İstanbul'un temiz ve şerefleri insanlara; ey büyük kalpli köylüler ve şehirliler. Seçim başlıyor. Seçim günü nüfus kağıdınızı alıp sandık başına koşunuz. Ey İstanbul'un hür ve cesur insanları... Belediye üyelerini seçmek sizin hakkınızdır. Seçim hakkınızı kullanmaktan çekinmeyiniz. Hiçbir kuvvet sizi bu haktan mahrum edemez. Hiçbir kimse istediğiniz adamları seçmekten sizi alıkoyamaz. Vatandaşlar, şehir meclisi*

²²³ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 490.01/233.916.28.

²²⁴ Son Posta, 18 Teşrinievvel 1930.

²²⁵ Cumhuriyet, 4 Teşrinievvel 1930.

²²⁶ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV-16 a, D 64,F 61-3; BCA,030.10/82.536.29-1.

üyelerini serbestçe istediğimiz gibi seçiniz. Seçim kağıdını doldurduktan ve imzalıktan sonra sandığa atınız. Okuma yazma bilmeyenler emniyet ettikleri insanlara okutsunlar ve yazdırsınlar. Vatandaşlar, kendinizden daha emin bir insan vicdanınızdan daha büyük bir rehber olur mu? Üyeleri seçerken yalnız vicdanımızın sesini dinleyiz. Haydi! İstanbul ilinin temiz ve şerefli ahalisi... Belediye adaylarınızı seçmeye gidiniz, hakikat sizin rehberiniz; muvaffakiyet sizin eseriniz olsun. İstanbullular SCF'nin size söyleyeceği son söz şudur: 'Kanaat ve hürriyet'"²²⁷ SCF adalet ve hürriyetin merkezi olarak kendini tanımlamıştı.

SCF'nin propagandacıları seçim başlar başlamaz sandık başında faaliyetlerine başlamışlardı. Beyoğlu'nda halka hitap eden fırka üyesi Nezihe Muhittin Hanım SCF hakkında propaganda yapmıştı. SCF taraftarları oy kazanmak için "Oyunuzu bizim fırkaya verin, SCF Gazi'nin fırkasıdır." sözlerini sıklıkla kullanmışlardı.²²⁸ Hatta propagandacılar SCF'nin başında Gazi Mustafa Kemal'in bulunduğunu halka söyleyerek halkın SCF'ye oy vermesini sağlamaya çalışmışlardı. Hâkimiyeti Milliye gazetesi propagandacıları rağmen halkın CHF'ye oy verdiğini belirtmişti.²²⁹

Seçimler böyle devam ederken SCF'nin konuşmacıları, propagandacıları seçimin seyrini değiştirmek için mahalle mahalle dolaşarak SCF'nin propagandasını yapmışlardı. İki günlük seçim sonucundan memnun olmayan SCF'liler propagandalarına daha da ağırlık kazandırmışlardı. Seyyar bir SCF'li, aday listesi ve Fethi Bey'in büyük bir resmini alarak bir araçla seçim yerlerini dolaşarak propaganda faaliyetlerinde bulunmuştu.²³⁰ İstanbul'un hemen her yerinde SCF taraftarlarının kendi adaylarına oy toplamak için sabahtan akşama kadar propaganda yaptıkları görülmüş, genç kızlar arabalar ile SCF'nin beyannamelerini dağıtarak fırka için oy toplamaya çalışmışlardı.²³¹

SCF'nin seçim propagandalarına iktidar fırkasından daha fazla önem verdiği görülmüştü. SCF'nin propaganda yapmaları için tuttuğu adamlar fırkanın aday listelerini dağıtarak sık sık "Yaşasın!" diye de bağırılmışlardı. SCF'nin propaganda yapmaları için Musevi kızlardan da yardım aldığı görülmüştü.²³²

²²⁷ Son Posta, 3 Teşrinievvel 1930.

²²⁸ Vakit, 6 Teşrinievvel 1930.

²²⁹ Hakimiyeti Milliye, 6 Teşrinievvel 1930.

²³⁰ Vakit, 8 Teşrinievvel 1930.

²³¹ Vakit, 6 Teşrinievvel 1930.

²³² Akşam, 9 Teşrinievvel 1930.

Beyoğlu caddesinde SCF tarafından sokaklarda toplatılan çocukların “*Yaşasın Fethi Bey, Yaşasın Serbest Fırka*” diye bağırıtıldığı, bu bağırışmaları karşılığında da para aldıkları iddialar arasında yer almıştı.²³³

SCF daha birçok yerde ilginç propaganda faaliyetlerinde bulunmuştu. Hocapaşa’da seçim için çok farklı bir taktik uygulamıştı. Her iki fırkanın da konuşmacıları halkı etkilemeye yönelik konuşmalarda bulunmuştu. SCF temsilcileri birçok yerde kendi konuşmacılarını alkışlamak için taraftarlarını belirli bir yerde toplamışlardı. SCF 40 kişiyi sürekli “*Yaşasın!*” diye bağırmaları için görevlendirmişti. CHF konuşmacılarından biri propaganda yapmak amacıyla konuşmaya başlayacağı sırada 40 kişinin yarısı “*Yaşasın, yaşasın!*” diye hep bir ağızdan bağırınca CHF konuşmacısının sesi duyulmamıştı. Yarısı yorulunca diğer yarısı faaliyete geçip “*Yaşasın!*” diye bağırmışlardı. Bu şekilde CHF konuşmacılarının sesleri bastırılmaya çalışılmıştı.²³⁴ SCF taraftarları oy toplayabilmek için halkın duygularına hitap eden hareket alanı belirlemişlerdi. Bir ara içlerinden biri “*Yaşasın Gazi!*” diye bağırınca her iki fırkanın mensupları da katılmıştı. İki fırkanın seçimlerde yalnız bu noktada birleştikleri iddia edilmişti.²³⁵

Seçimler bütün harareti ile devam ederken yeni yeni propagandacılar çok farklı propaganda çeşitleri ortaya çıkmıştı. Tahtakale’de Rüstem Paşa Camii dış kapısının önünde her iki fırkanın propagandacıları da büyük çaba sarf etmişlerdi. SCF propagandacısı oy pusulalarının dağıtıldığı masanın üzerine çıkararak: “*Beyler, hanımlar..*” diye tam konuşmasına başlarken tiz bir perdeden bir gramofon sesi yükselmişti.

“*Gel, gel, gel..*”

“*Mini mini yavrum..*”

“*Mini mini yavrum*”

“*Gel, gel, gel*”

Herkes konuşmacıyı bırakıp gramofonu dinlemeye başlamıştı ki gramofon konuşmacının sesini bastırmıştı. Lakin SCF konuşmacısı daha da bağırarak konuşunca gramofonun sesini bastırmıştı. Karşı taraf bunun üzerine gramofona daha gürültülü bir plak koyarak SCF konuşmacısının sesini tekrar bastırmışlardı. Bunun

²³³ Vakit, 12 Teşrinievvel 1930.

²³⁴ Akşam, 7 Teşrinievvel 1930.

²³⁵ Cumhuriyet, 8 Teşrinievvel 1930.

karşısında SCF'liler de boş durmayarak CHF'li konuşmacıların sesini duyurmamak için uğraşmışlardı ve şöyle bir yöntem uygulamışlardı. Konuşmacı konuşmaya başladığı zaman 26 kişi hep bir ağızdan şarkı söylemeye başlamışlardı. Şarkıları da kafiyeli bestelenmiş bir şairin kaleminden dökülmüş şeklindeydi.²³⁶

“Arkadaşlar Arkadaşlar”

“İntihabat şimdi başlar”

“İntihabatı kaybedince”

“Çatılır yay gibi kaşlar”

SCF'nin zengin olan kesimi propaganda için büyük destek vermişlerdi. SCF'nin bir taraftarı propaganda yapılması amacıyla tam olarak 10.000 lira para yardımı yapmıştı. Para harcayan SCF taraftarları arasında Süreyya Paşa'nın da yer aldığı haberleri yer almıştı. Süreyya Paşa propaganda yapılması için 200 kişiye beş gün için ikişer lira vererek görevlendirmişti. Süreyya Paşa'nın tuttuğu bu kişiler Kadıköy'ün her tarafında fırka adaylarının listelerini dağıtarak *“Yaşasın!”* diye slogan atmışlardı. Bu tutulanlar arasında komik hadiselere konu olanlar da olmuştur. Örneğin bir tanesi Küçükpazar da propaganda yaparken şöyle bağırmişti: *“Yaşasın Fethi Bey ..Yaşasın Halk Fırkası..”* Bu kıldığı pot sonrasında herkesin ona güldüğü iddia edilmişti.²³⁷

3.1.5.Seçim Sırasında Çıkan Olaylar

İstanbul'da seçimler 6 Ekim günü bütün ilçe ve nahiyelerde başlamış, seçim meydanları Gazi Mustafa Kemal'in fotoğrafları ve bayraklarla donatılmıştı. Seçim başlamadan önce seçim encümenleri sandıkların boş olduğunu halka göstererek sandıkları kapatarak mühürlemişlerdi. Daha sonra oy atma işlemi başlatılmıştı. Sandıklar sabahtan öğleye kadar bir nahiye bölgesine, öğleden sonra ise başka bir nahiye bölgesine taşınmıştı. Halk oylarını hiç bir engel olmadan serbestçe kullanmışlardı.²³⁸

İstanbul'da başlayan seçimlerde ilk günden itibaren tartışılan konuların başında seçmen sandıklarında oy kullanacak kişilerin isimlerinin listelerde eksik yazılmasıydı. Sarıyer'de SCF'ye oy vermek için gelenler isimlerinin bulunamadığı

²³⁶ Akşam, 8 Teşrinievvel 1930.

²³⁷ Akşam, 8 Teşrinievvel 1930.

²³⁸ Hakimiyeti Milliye, 6 Teşrinievvel 1930.

gerekçesi ile sandıklardan uzaklaştırılmışlardı. İsimlerinin olmadığı iddia edilen kişilerin ısrarı sonucunda isimlerini buldurarak zabıt tutturmuşlardı. Bu sebeple Kuledibi'nde birden fazla arbede ile karşı karşıya gelinmesi üzerine zabıta ve jandarma burayı kuşatarak olayları yatıştırmışlardı. Vali, çıkan olaylarla ilgili şunları söylemişti. *“Seçim bugün başladı, henüz hiçbir teftiş yapmış değilim ve lüzum görmedim. Seçim düzenli olarak devam ediyor. Seçimde halkın tazyik veya müdahale edildiğine dair hiçbir şikayet almadım. Bilirsiniz ki şikayet madde tayini ile olur. Vaka tarih ve mahal zikrederek vesaik göstermek sureti ile yapılır. Seçimde müdahale yapılmıştır. Halk tazyik ve müdahale edilmiştir gibi umumi şikayetleri dinlemek imkan haricidir. Herhangi bir şikayet vuku bulunduğu zaman dinlemeye ve muhik olduğu takdirde kanunen müdahaleye mecburum.”* Fethi Bey ise çıkan olaylarla ilgili şu açıklamayı yapmıştı. *“Taşrada müdahaleler vakidir. Bugün de İstanbul'un birçok yerlerinde bu hadiseler tekerrür etti, durdu. Biz kanunun emrettiği yolda hakaret edeceğiz, kanunun nehyettiği müdahaleleri gene kanunun delalet ile halledeceğiz.”*²³⁹

İstanbul seçimlerinde daha ilk günden başlayan şikayetler sonrasında seçimin tarafsız bir şekilde, herkesin özgürce oylarını kullandığını göstermek amacıyla Beyoğlu Kaymakamı Sedat Bey, SCF'den Nezihe Muhiddin ve Matlube Ömer Hanımların sandık başında bulunmalarına izin vermişti. Buna karşılık Nezihe Muhiddin Hanım şunları söylemişti: *“Milliyetteki sözlerim yanlış yazılmış. Ben seçimi kaybediyoruz demedim. Fakat seçimi maddeten kaybetmemiz için vaziyet oluşturulursa manen kazanmış olacağız demiştim. Sonra Kaymakam Sedat Bey büyük bir hürriyetperverlikle hareket etti ve sandık başında bulunmamıza müsaade etti.”* Öğleden sonra ise CHF propagandasını yapan Eski Devlet Müfettişi Aziz Bey, Nezihe Muhiddin ve Matlube Ömer Hanımların sandık başında durmalarına itiraz etmişti. İtirazlar sonucunda Kaymakam Sedat Bey, Nezihe Muhiddin ve Matlube Ömer Hanımları sandık başından uzaklaştırmıştı.²⁴⁰

Kandilli'de ise tam tersi şekilde oy kullanma konusunda CHF taraftarlarının zorbalık yaptığı iddia edilmişti. Seçim bir saat gecikmeli başlayarak bir saat öncesinde bitirilmiş, bunun üzerine oy kullanacak olan seçmenler bu konuda şikayetlerde bulunmuşlardı. Seçim sandığı Beylerbeyi'ne götürüldüğünde CHF

²³⁹ Son Posta, 7 Teşrinievvel 1930.

²⁴⁰ Akşam, 9 Teşrinievvel 1930.

binasına konulmak istenmişti. Seçim sandığı götürülürken halk ile polisin karşı karşıya gelmesiyle çıkan arbedede sandığın ipleri kopmuş, jandarmanın olaya müdahale ettiği öne sürülmüştü. Böylece sandık CHF binasına götürülmüştü. Halk ile aynı düşüncede olan SCF Ocak Başkanı “*Böyle mi seçim olur, bu mudur oy atılması?*” şeklinde olayı protesto etmişti. Halkın sakinleşmesi adına sandığın başında SCF adaylarından birilerinin bulundurulması şartı ile olay çıkmadan mesele halledilmişti. Oylar kullanılmaya başlandıktan sonra ise maliye müfettişlerinden bir kişi SCF’ye ait olan oy pusulasını yırtarken suçüstü yakalandığı bunun üzerine bir arbede yaşandığı olayda 3 polis ve halktan bazı kişilerin de yaralandığı söylenmişti.²⁴¹

Beykoz’da sandık başındakilerinin engellemeleri ise daha farklı olmuş, oy kullanacak olan 800 işçi oylarını kullanmamışlardı. Yapılan şikayetler üzerine kaymakam sandığın gelecek hafta tekrar getirileceğini ve bu oy kullanamayan kişilerin oylarını kullanacağını söyleyerek işçileri sakinleştirmeye çalışmıştı. Beykoz’daki sandığın Paşabahçe’ye getirilirken özellikle ispirto fabrikasına ve başka bir yere götürülmesi SCF taraftarlarınca protesto edilmişti. Öğleden sonra ise sandık Çengelköy’e götürülmüş, burada atılan oyların çoğunluğu SCF lehine olmuştu. Bu sebeple 16’ya kadar durması gereken sandığın 14.30’da kaldırıldığı orada bulunan halkın bu durumu protesto ettiği söylenmişti. Elli altı yaşında olan bir kadın polislerin önüne geçerek “*Ben çocuğumu, çocuğumu bıraktım oyumu vermeye geldim, böyle mi oy toplanır?*” diyerek onlara bağırmişti. Bu durum karşısında halktan 300 kişi zabıt tutturarak kaymakam Reşat Bey’i mahkemeye vermeye karar vermişlerdi.²⁴²

Beyoğlu’nda da SCF taraftarlarının oy vermelerine engel olunmaya çalışılmış, 2832 ve 2451 numaralı polis memurları içeri gelen seçmenleri inceleyerek SCF’ye oy vermek isteyenleri bir şekilde başlarından savmışlar, SCF taraftarlarının ise olayları kaydettirerek zabıt tuttukları söylenmişti. Yağ Kapanı iskelesi hamalları oy vermeleri için sandık başına götürülmek istendiği, hamallar gitmek istemeyince her birine CHF oy pusulaları imzalatırıldığı, imzalamak istemeyen üç tane hamalın işine de son verildiği söylenmişti. Çimento fabrikasına götürülen oy sandığında ise orada çalışmayan birçok işçiye oy atırıldığı burada da diğer yerlerde olduğu gibi

²⁴¹ Son Posta, 12 Teşrinievvel 1930.

²⁴² Son Posta, 12 Teşrinievvel 1930.

SCF'ye oy vermek isteyenlerin defterde isimlerinin bulunamadığı belirtilmişti. Sandığın yanında SCF'lilere izin verilmemesine rağmen Tütün Tekel memurlarından Fazlı Necip Bey isminde bir kişi oy vermek için gelen esnaf kahyalarını etrafında toparlayarak onları kandırmaya çalışmasına bir şey denmediği de iddialar arasındaydı. Burada Sarı Hüseyin Efendi isminde bir balıkhane memurunun da kapıların korunmasında görevlendirildiği söylenmişti.²⁴³

Tütün tekeline çalışan işçilerin de oylarını CHF'ye verdikleri söylenmişti. Tütün tekelinin ikinci şube müdürü Hüsnü Bey Kabataş'taki depoları gözden geçirip düzenleyerek oy kullanmaları için talimat vermişti. Bu talimat üzerine ustabaşları onar kişilik işçi gruplarını oylarını CHF'ye vermeleri için sandık başına götürülmüşlerdi. İşçiler onlara bakanlara durumu anlatmak istercesine ustabaşlarını işaret ederek *“Ne yapalım, dediklerini yapmazsak işimizden olacağız.”* demeye getirmişlerdi. Seçim devam ederken Cevdet Kerim Bey gelerek burada oy kullanacak olan seçmene seslenmişti. *“Efendiler, bu millet mahvolmuştu. Hiçbir şeyi kalmamıştı. Milleti o vaziyetten CHF kurtardı. İstikraz yapmadı. Milletten iane aldı. Bu vaziyet böyle devam edemezdi. Harice iflas vaziyeti göstermemek için inhisarları vücuda getirdi. Bundan başka yapacak çare yoktu. Yeni fırka murakıp vaziyette kaldıkça biz onu hoş göreceğiz. Lakin biz resikara geçelim, istikraz yapalım, derse tahammül edemeyiz. Biz istikrazı nesli ati üzerine büyük bir yük olarak bırakamayız. Devletin bütçesi ancak inhisarlarla tevzin edilebilmektedir.”* deyince seçmenlerden biri ona *“Yani CHF velinimetimizdir.”* demişti. ‘Daniş’ isimli bir genç de Cevdet Kerim Bey'e şöyle karşılık vermişti. *“Verilen vergi miktarı gösterilen rakamların fevkinde bir yekun tutuyor ve bunlar mahalline sarf edilmiyor.”* bu söze karşılık olarak Cevdet Kerim Bey *“İsterseniz beni gelip görünüz, sizinle bunları hususi olarak görüşelim.”* diyerek konuyu kapatmaya çalışmıştı. Öbür taraftan da bir yaşlı adam söze karışarak *“CHF seçim için lüzumsuz yere sarf ettiği parayı bu milletin fakirlerine verse idi, daha iyi etmiş olurdu.”* demişti. Orada bulunan SCF taraftarları Cevdet Kerim Bey'e seçim yerinde nutuk söylemenin yasak olduğunu hatırlatmışlardı. Bunun üzerine Cevdet Kerim Bey çıktığı kürsüden inmek zorunda kalmıştı.²⁴⁴

Benzer şekilde Beşiktaş'ta da SCF taraftarları alışılmış olan parlak afişlerini asarak propagandalarını yapmışlardı. Getirilen seçim sandığına halk oy atmak için

²⁴³ Son Posta, 8 Teşrinievvel 1930.

²⁴⁴ Son Posta, 11 Teşrinievvel 1930.

Sinan Paşa Camii'nin önünde hınca hınç dolmuştu. SCF taraftarı olan adamlar halk arasına karışarak oy vermeye gelen kadın ve çocukları itip kakarak şöyle bağırdıkları iddia edilmişti. “Biz de oy vereceğiz.. Yaşasın Serbest Cumhuriyet Fırkası..”;*“Hürriyet isteriz, adalet isteriz.. Bizimkileri yollarından çeviriyorsunuz.”* Tam bu sırada cami kapısının yanına yakın bir yerden feryat yükselmiş, polisler o tarafa koşmuş, elinde kocaman bir kama sallayan Üsküdar tramvay işçisinden Mustafa'yı yakalamışlardı. Yapılan incelemelere göre deniz amelesinden Kasımpaşalı Abdülkadir oy kullanmak için gelen iki kadının yolunu kesen Mustafa'ya *“Yol ver de hanımlar geçsin”* diyerek bir uyarıda bulunmuştu. Mustafa ise buna içerlemiş ve kamasını çektiği gibi Abdülkadir'e saldırmıştı. Mustafa saldırırken yanındaki arkadaşları Emrullah ile Celal da işe karışarak *“Yahu ne duruyorsunuz sizde vursanıza”* sözleri ile halkı Mustafa'yı yakalayan polisler saldırtmak istemişti. Ancak belli bir uğraştan sonra onlar da yakalanmışlardı. Beşiktaş bu tarz hadiselerden sonraki gün daha sakin ve ılımlı bir seçim havası yaşamıştı. Fatih'te, Mahmut Paşa'da, Beykoz'da, Sarıyer'de, Bakırköy'de, Kadıköy, Üsküdar taraflarında SCF propagandacılarının *“Serbest, serbest, bizde serbest!”* diyerek halk arasında bağırımlarına rağmen seçim sakin bir şekilde devam etmişti.²⁴⁵

Seçimler sırasında görülen bu zorluklar halkı bezdirmeye başlamış, halkı seçimden soğutmuştu. Aksaray semtinde buna örnek olabilecek bir olay yaşanmıştı. Burada halkın seçimden soğumasına neden olan şey propagandacıların pervasızlığı olmuştu. Bu propagandacıların 18'nin sabıka kaydı olduğu seçimlerde halka baskı yaptıkları iddia edilmiş. Aksaray'da sandığa oy kullanmak için yüz kadar kişi gelmişti. Bunların 30-40 kadarı CHF'ye geri kalanlarının da SCF'ye oy verdikleri iddia edilmişti. CHF'ye oy veren seçmenlerin Cerrahpaşa hastanesi hasta bakıcıları, hademeleri gibi ücretle çalışan baskı altında olan kişiler olduğu öne sürülmüştü.²⁴⁶

Buna benzer baskı ve olayların birçok ilçede yaşandığı söylenmişti. Teşvikiye'de balıkçılık yapan Hüseyin isminde biri SCF'ye oy vermek isteyenlere kopuklar diye haykırdığı için bir arbede yaşandığı orada bulunan memurlarca müdahale edilerek olayın büyümeden kapandığı söylenmişti. Benzer şekilde SCF'nin İstanbul Genel Merkez Ocağı sekreterlerinden İbrahim Bey gece evine giderken Taksim meydanında bir araçla gelen yedi kişinin üzerine saldırması sonucunda

²⁴⁵ Akşam, 13 Teşrinievvel 1930.

²⁴⁶ Son Posta, 9 Teşrinievvel 1930.

yaralandığı öne sürülmüştü. Bunun üzerine orada bulunan polis kulübesine koştuğu, ancak o sırada nöbetçi polisin kulübede bulamadığını söylemişti. İbrahim Bey yardım ararken saldırganlardan biri boynuna sarılmış boğazını sıkmaya çalışmış, diğerinin bastonla kafasına vurduğu İbrahim Bey'in bağırmasından dolayı saldırganların kaçtığı fakat İbrahim Bey'in arkalarından koşarak onlara yetiştiği Belvü civarında saldırganları göstererek içlerinden ikisini bekçinin, birini de bahçıvanın yakalatarak polise teslim edildiği iddia edilmişti. Bu gibi olaylardan korkan halk oy kullanmaya çekinmiş, sürekli yeni olaylar meydana gelmeye devam etmişti.²⁴⁷

Seçimlerde bu gibi engellemelerin yanında memurların da muhalefete oy verecek olan seçmene engel olduğu iddia edilmişti. Fatih'te yayın yoluyla tespit edilen haksız muamelelere rağmen sandığın başında kaymakamın da olmasına rağmen oy vermek için gelen kişilere sandık başındaki memur bütün zorlukları çıkarmıştı. Defterde isimlerinin bulunmaması oy kullananlar için çıkarılan en hafif engel olmuştu. SCF'ye oy kullanmak için gelenlere sandık başında görevli olan memur söylenip dururken kaymakamın hiçbir şey yapmadan sadece gülümseyerek onları izlediği iddia edilmişti. Bunlar dışında seçimlerde halka zorluk çıkaranlar arasında imamlar ve muhtarlar da görüldüğü, seçim münasebeti ile halka baskı yaptıkları öne sürülmüştü.²⁴⁸

Seçimde en çok tartışılan konulardan biri de sandık güvenliği olmuştu. Hisar (Beykoz) semtinin seçimi köylerde de devam etmişti. Seçim sandığı Muratlı ve Kılıçlıya götürmüş, burada da seçime müdahalelerde bulunulması iddiaları üzerine köylülerin bir kısmı seçime katılmamıştı. Bakırköy'de de köylerde olaylar yaşanmıştı. Buradaki halkın %15'i CHF'ye %85'nin ise SCF'ye oylarını verdikleri söylenmişti. Sandıkların korunması konusunda iki fırka arasında tartışmalar yaşanmış, bu tartışma üzerine gelen kaymakam SCF'yi haklı bulmuştu. Bu sebeple seçim sandığı gece kapalı bir yerde koruma altına alınmıştı. Üsküdar'da ise farklı bir olay yaşanmış, SCF için verilen kağıtların imzasız atıldığı iddia edilmişti. Bu yüzden fırka taraftarları kaymakamdan şikayetçi olmuştu. Bu şikayet ve olaylar üzerine Fethi Bey, İsmail Hakkı Bey ile beraber Üsküdar'da fırka merkezine gitmişti. Orada fırka üyeleriyle görüşmüş, daha sonra üyelerle birlikte Kısıklı'ya giderek halkla

²⁴⁷ Son Posta, 9 Teşrinievvel 1930.

²⁴⁸ Son Posta, 9 Teşrinievvel 1930.

görüşmüşlerdi. Halk, Fethi Bey'den Üsküdar'ın imar edilmesi isteğinde bulunmuş, bunun dışında her bölgede olduğu gibi vergilerden de şikayet etmişlerdi. Halk burada Fethi Bey'e çok fazla ilgi göstermiş, geçtiği yerlerde akışlarla ve “*Yaşasın Gazi, yaşasın Fethi Bey*” sloganları ile karşılanmıştı.²⁴⁹

Seçimin ilerleyen günlerinde İstanbul'un hemen hemen her ilçesinde SCF'ye gösterilen ilgide bir artış yaşanmıştı. Bakırköy'de merkez seçimi Perşembe ve Cumartesi günleri saat 9-18 arasında yapılmıştı. SCF'liler bu saatler arasında kasabada kimse bulunmadığından oradaki halkın erkenden işine gidip akşam geç döndüğünden bu nedenle seçimin sabah erken ve akşam da geç vakte kadar yapılması gerektiğini kaymakama bildirmiş, ayrıca SCF taraftarları burada geceleri sandığı korumak için bina önünde nöbet tutmuşlardı.²⁵⁰

Sandık güvenliği sorunu ilçelerin çoğunda olduğu gibi Beyoğlu'nda da yaşanmıştı. Tophane semtinde Kemankeş, Hacı Mimi, Müeyyetzade mahallelerinde de seçimler devam etmiş, Kılıçali Camii'nin avlusuna konulan sandığın başında ise CHF'den bazı kişiler bulunmuştu. Ama SCF temsilcileri içeri alınmayarak caminin dışında bulundurulmuştu. Alınmadıkları için dışarıda gelen halkı karşılayarak propaganda yapmışlardı. Kalabalığın artmasıyla SCF temsilcilerinin avluya girmek istediği, fakat bazı kişilerin engel olduğu iddia edilmişti. Burada oy kullanan halkın büyük çoğunluğunun SCF'ye oy verdiği söylenmişti. CHF ve SCF temsilcileri burada seçime müdahale edildiği, Deniz İşçi Cemiyeti Başkanı Emin, Galata gümrük salonunda Hamal Kahyası Mustafa başkan, Felek Mehmet adındaki kişilerin halka baskı yaptığı öne sürülmüştü. Bu üç kişi işçileri gruplar halinde seçim yerine getirtip ellerine CHF'nin oy pusulalarını verdiği, ancak işçilerden büyük çoğunluğunun SCF'ye oy verdikleri söylenmişti. SCF'ye oy verdikleri için bu üç kişi işçilere “*Yarın görüşürüz, SCF'ye oy veren işçiye ekmek ve iş yok.*” diyerek halkı korkuttukları öne sürülmüştü. Bunun dışında SCF temsilcilerinden İsmail Hakkı Bey seçim yerinde SCF'nin oy pusulalarının verildiğini, fakat içerde yırtılıp yerine CHF oy pusulalarının verildiği suçlamasında bulunmuştu. Halk buna tepki olarak “*Seçim serbest olmalıdır; şu küçük Bulgaristan da beş altı fırka var bizde niçin iki veya üç*

²⁴⁹ Son Posta, 7 Teşrinievvel 1930.

²⁵⁰ Son Posta, 9 Teşrinievvel 1930.

fırka olmasın istediğimize vereceğiz.” diye bağırıp bu duruma itiraz etmişlerdi. 50 kişilik bir kurul bu olayları Beyoğlu kaymakamına şikayette bulunmuştu.²⁵¹

Seçimin üçüncü günü biraz hararetle geçmekle beraber itirazlar da devam etmişti. SCF'nin ocak başkanlarından ve üniversite ilahiyat fakültesi hocalarından Yusuf Ziya Bey'de seçimdeki müdahaleler ile ilgili şunları söylemişti: “*Seçimden çok memnunum. Herkes oyunu serbestçe istediği yere veriyor. Fakat ilk iki günde yapılan zorluk halkı yıldırıldığı için seçime pek az kişi katılıyor. Onun için fırkamız az oy alıyor. Fakat tekrar ediyorum ki, gereğince itiraz hiçbir nokta yoktur.*”²⁵²

Yapılan bu açıklamalara rağmen olaylar devam etmiş, seçim pusulalarındaki hata ve yanlışlıklar hemen hemen her ilçede gündeme getirilmişti. Buna benzer bir olay da Kireçkapı'da yaşanmış, Kireçkapı'da oturan İsmail, Tophanede oturan Celal Bey fırınında çırak olarak çalışan Mehmet Ali Efendiler, İsmail Hakkı Bey'e şikayetlerini dile getirmişlerdi. SCF'ye oy vermek için gittiklerini ama verecekleri oy pusulalarının yırtıldığını söylemişlerdi. Buna benzer bir olay Darülfünun'dan Mehmet Haydar, Cihangirde İlyas Çelebi mahallesinden İbrahim, Fındıklıda Süheyl Bey mahallesinden Ahmet, Tophanede yeni hayat lokantası müdürü Ali Rıza, Tophanede Karabaş'ta Nurettin, Tophanede fırıncı Celal Bey ve bunlar gibi birçok kişi kapıda SCF'ye verecekleri oyların CHF adamları tarafından yırtıldığını bu sebeple de mahkemeye başvuracakları şeklinde yaşanmıştı. Bu olayda Jandarmanın tarafsızlığını koruyamadığı öne sürülmüştü. Bunun dışında Beyazıt'ta Hocapaşa Camii'nde seçim sandığı kurulduktan, kapıda da polisler yerlerini aldıktan sonra CHF temsilcileri gelip istedikleri gibi rahatça içeriye girerken SCF temsilcilerinin içeriye girmek istedikleri halde alınmadığı iddia edilmişti.²⁵³

Fatih'te ise benzer olaylar farklı bir şekilde cereyan etmişti. Hatşesultan, Keçecipiri, Karabaş mahalleleri seçime büyük ilgi göstermiş, halkın yüzde doksanının SCF için oy kullandığı iddia edilmişti. Burada SCF'nin kazanacağı anlaşılınca SCF için oy kullanmaya gelen halka o günün onların seçim günü olmadığı, yarın Karagümrük'e gelmeleri gerektiğinin söylendiği, halkın bir kısmı bunun yalan olduğunu anlayınca belediyeye şikayette bulunmuşlardı. Bunun dışında Fatih'te başka olayların da yaşandığı öne sürülmüştü. Hafızpaşa halkından 40-50 kişi

²⁵¹ Son Posta, 7 Teşrinievvel 1930.

²⁵² Hakimiyeti Milliye, 8 Teşrinievvel 1930.

²⁵³ Son Posta, 7 Teşrinievvel 1930.

SCF'ye oy vermek istemiş, fakat defterde isimlerinin olmadığı söylenerek geri çevrilmişlerdi. Yine burada Tevfik Bey'in söylediğine göre oy vermek için içeri girdikleri zaman CHF'ye oy vermeleri söylenmişti.²⁵⁴

Ali Cenap Bey (Trakya birahanesi müdürü) adında bir kişi oy kullanmaya gittiğinde orada yaşadığı olayı şöyle anlatmıştı: “*Bendeniz SCF'nin oy pusulası ile sandık başına gittim. Bana fena baktılar. Kaydımın olmadığını söylediler. Dışarıya çıktım, CHF'nin oy pusulasını aldım tekrar içeriye girdim. İsmim olmadığı biraz evvel söylendiği halde CHF için atmama müsaade ettiler. Fakat atmadım, derhal cürmü meşhut yapturdım. Kaymakam beyin huzuru ile zabıt tutuldu.*” Seçim kanunlarına göre kimliği olmayanların oy atmalarına izin verilmemesi kararlaştırılmıştı. Ancak SCF'nin oy pusulası ile sandık başına gelenlere başlarından savmak için defterde isimlerinin bulunmadığını söyleyip geri göndermişlerdi.²⁵⁵

İki fırkada yaşanan olaylara rağmen CHF Müfettişi Hakkı Şinasi, fırka kurulu idare üyeleriyle SCF idare kurulu üyeleri seçim çevrelerini dolaşarak kendi fırkalarının propagandalarını yapmışlardı. Eminönü'nde Rüstem Paşa Camii'nin önünde de her iki fırkanın masaları bulunmuş, oy vermeye gelenlerin “*Kime ve hangi fırkaya oy vereceksiniz?*” sorularına maruz kaldıkları söylenmişti.²⁵⁶ Birçok yerde CHF'nin önde olduğunun haberleri konuşulmuştu. SCF taraftarları ise çoğu yerde şu şekilde itirazlarda bulunmuşlardı. “*SCF'nin oy pusulasını getirenlerin isimleri defterde bulunmuyor. Oy vermelerine imkan bırakmıyor.*” Seçimlerde müdahalelerin olduğunu bu nedenle oy kullanamadıklarını vurgulamak istemişlerdi.²⁵⁷

Kadıköy ve Tophanede de seçim çok hareketli geçmiş, iki fırkada oy toplayabilmek için çok çalışmışlardı. SCF, kömür ve liman işçilerinin oylarını alabilmek için çok uğraşmıştı. Fatih'te yaşı seksene dayanmış bir nine oy kullanmak için geldiğinde her iki fırka da eline oy pusulalarını tutuşturunca kadıncağız şaşkın bir halde “*Ben hangisinin kalbinde ne var ne bileyim görmediğim şeye nasıl şehadet edeyim?*” demişti. Yine yaşlı bir dedeye kime oy vereceğini sormuşlar “*Eskisine mi yenisine mi?*” “*Ben eskiyim, eskisine!*” cevabını vermişti.²⁵⁸

²⁵⁴ Son Posta, 7 Teşrinievvel 1930.

²⁵⁵ Son Posta, 7 Teşrinievvel 1930.

²⁵⁶ Vakit, 7 Teşrinievvel 1930.

²⁵⁷ Son Posta, 8 Teşrinievvel 1930.

²⁵⁸ Son Posta, 8 Teşrinievvel 1930.

İktidar yanlısı seçmenlerin yanında muhalif yanlısı seçmenlerin sayısı da azımsanacak kadar değildi. Beyazıt-Eminönü seçim yerinde halkın yüzde doksanın SCF'den yana olduğunu birçok genç ve yaşlı insanında SCF lehinde propaganda yaptığı halk hep bir ağızdan “*Yaşasın Serbest Fırka*” diye bağırdıkları öne sürülmüştü. Burada propaganda yapan halk SCF'ye oy verirken uğradıkları zorluklardan da söz ederek seçim encümeninden ve muhtarlardan şikayetçi olmuşlardı. Bu semtte de SCF'nin oy pusulası ile sandık başına gidenlere defterde isimlerinin olmadığı söylenip geri çevrilmişlerdi. Bu da halkın hiddetlenmesine neden olmuştu. Halk SCF'ye oy vermek isteyip de zorluklarla karşılaşınca buna tepki göstermişti. Beyazıt-Eminönü hattında birçok asayiş olayının yaşandığı öne sürülmüştü. Örneğin, İsmail Efendi isminde bir kişi SCF'ye girdiği için Hacıkadın muhtarının onu tehdit ettiğini ve kendisini mahalleden kovduğunu anlatmış, muhtarların halka müdahalesi etmesi sonucunda halk bu durumu İçişleri Bakanlığı'na şikayet etmişti.²⁵⁹

Benzer bir şekilde SCF'ye oy vermek isteyen Rahmi Bey de yirmi iki seneden beri İstanbul'da yaşadığını, fakat SCF'ye oy vermek istediği için olacak ki isminin defterde bulunamadığından yakınmıştı. Buna benzer bir olayı da Derviş Ömer Efendi yaşamıştı. Oyunu kullanamayan Derviş Ömer Efendi “*Yirmi senedir burada otururum. Ev benim musakkafat vergisi için geliyorlar ve evimi buluyorlar. Şimdi sandık başına gittim elimde SCF'nin aday listesi vardı. Senin ismin defterde bulunamıyor, dediler. Oy atamadım.*” Oy kullanmadığı için sitem etmişti.²⁶⁰

Bunun gibi Yavuzersinan mahallesinde Ahir sokakta 29 numarada Muharrem Oğlu Mehmet, Yavuzersinan Ahir sokakta 24 numarada Mehmet Oğlu Ali, Hacıkadın mahallesinin Çeşme sokağında 11 numarada Abdullah, Küçükpazarda Arapçeşme sokağında 25 numarada oturan Hamza, Yavuzersinan mahallesinin Değirmen sokağında 15 numarada Mustafa efendilerle Süleymaniye'de Harem sokağında 21 numarada Behiye, Süleymaniye'de Harem sokağında 8 numarada Gülsüm hanımlar gibi birçok kişi de SCF'ye oy vermek istemelerine karşın defterde isimleri olmadığı gerekçesiyle geri çevrilmişlerdi. Bunların kimi 45, kimi 20 kimi 15 seneden beri söylenen mahallelerinde oturduklarını belirtmişlerdi. SCF'ye oy vermek isteyen bu kişiler defterde isimleri bulunamayınca muhtara gidip: “*İkametgah belgesi*

²⁵⁹ Son Posta, 8 Teşrinievvel 1930.

²⁶⁰ Son Posta, 8 Teşrinievvel 1930.

için müracaat ettiğimizde mahallede oturduğumuzu tasdik ediyor ve 50 kuruş alıyorsunuz seçime gelince ismimiz bulunmuyor!” diye çıkmışlardı. Oy vermek için sandığa gidenlerin çoğu SCF’ye oy vermek istediklerini dile getirdiklerinde defterlerde isimlerini bulamadıklarını öne sürmeye devam etmişlerdi. Kadınların içinden biri ağlayarak “Oy hakkımı kullanmak için geldim. Senelerden beri burada oturdum. Defterde ismin yok dediler ve elimden SCF’nin kağıdını alıp yırttılar.” Encümen üyelerinden biri de SCF oy pusulası ile gelen bir kadına çıkışarak: “İşin yok mu be hanım git evinde istirahat et.” dediği iddia edilmişti.²⁶¹

Defterde isimleri bulunamayanlar kaymakama bu durumu şikayet etmişti. Kaymakam ve SCF taraftarları bu konuyla ilgili birçok zabıt tutturmuşlardı. Bu durumdan rahatsız olan sinirlenmiş bir kişi şöyle demişti: “*Defterler mahkemede tetkik edilsin ismimiz var mı yok mu görülür.*” Eminönü Kaymakamı Haluk Nihat Bey seçim yerine giden bir gazeteciye şunları söylemişti: “*Senlerden beri aynı mahallede oturan ve defterde isimlerini bulamayanlar bana müracaat ettiler zabıt tutuyoruz.*” şikayetlerin göz önüne alındığını belirtmişti.²⁶²

Fatih İlçesi’nde de diğer yerlerde olduğu gibi isimlerinin bulunamaması gibi ufak tefek olaylar yaşanmıştı. Burada seçimlere müdahale edilerek oyların yırtıldığı ve tekrar oy kullanıldığı ile ilgili vatandaşlar şikâyetlerde bulunmuşlardı. Fatih İlçesi’nde bazı SCF taraftarları da isimlerinin listelerde olmadığından dolayı oy kullanmadığını söyleyerek şikâyetçi olmuşlardı.²⁶³

Bu gibi olaylar karşısında SCF taraftarları İstanbul seçimlerini idare eden görevlilerin taraflı olup olmadıklarını anlamak için kendilerince bazı tedbirler almışlardı. Örneğin seçimde SCF’ye ait oy pusulası bulunan bir kadın oy kullanmak için sandığa gittiğinde oy kullanmadan önce defterde ismi aranmasına karşın bulamayınca kadının geri döndüğü aynı kadının CHF oy pusulası ile de sandık başına gittiğinde aynı şekilde defterde isminin olmadığı tespiti yapılmıştı.²⁶⁴

Belediye seçimleri bütün engellemelere rağmen hararetle bir şekilde devam etmiş, halk sandıklara giderek oylarını kullanmaya devam etmişti. Beyoğlu’nda seçim sandığı son durağı olan Teşvikiye Camii’nde oy verilmeye devam ederken

²⁶¹ Son Posta, 8 Teşrinievvel 1930.

²⁶² Son Posta, 8 Teşrinievvel 1930.

²⁶³ Cumhuriyet, 7 Teşrinievvel 1930.

²⁶⁴ Vakit, 8 Teşrinievvel 1930.

caminin önünde iki fırka taraftarları arasında propaganda çalışmaları zaman zaman karşı karşıya gelmelerine yol açmıştı. Teşvikiye Camii'ne oy kullanmak için gelenler arasında İstanbul'un sosyete tabakasına mensup hanımlar da dikkat çekmişlerdi. Şık, ipekler içinde bir hanımefendi sandık başında çalışan encümen üyesi olan Şeref Bey'e sormuş: “ *Bu sandık hangi fırkanın?*” Şeref Bey: “*Hanımefendi, Halkçı da Serbestçi de, müstakil de buraya oyunu atar!*” diyerek sandığın herkese açık olduğunu ayırım yapılmadığını belirtmişti.²⁶⁵

Teşvikiye sandığında oy kullanan seçmenler daha dikkatli ve sakin davranmışlardı. Burada oy kullanan seçmenlerin çoğu aydın kesim olduğu için sandık başındaki memurlar pek bir zorluk yaşamamışlardı. Bu gelen aydın kişiler defter numaralarını bildikleri için defterlerde isimlerini kolayca bulmuşlardı. Burada oy kullananların çoğunluğunun CHF'ye oy verdikleri iddia edilmişti. Mecidiye köylüleri de “*Yaşasın Halk Fırkası!*” diye bağırarak sandığa gelmişlerdi. Herkes onların oylarını CHF'ye vereceklerini düşünmüşlerdi. Fakat köylüler yolda SCF'nin propagandacıları ile karşılaşınca onların ellerine SCF'nin aday listesi tutuşturulmuştu. Bu köylüler dışında Kağıthane köylüleri de SCF lehine oy kullanmışlardı. Bu durum SCF'lileri baya ümitlendirmişti. Daha sonra gelenlerin CHF için oy kullanmaları, SCF'lileri tekrar telaşlandırdığı öne sürülmüştü. Burada oy kullanmaya gelenlerin hem CHF hem de SCF aday listelerinden beğenmediklerini sildikleri bazı kişilerinde her iki fırkaya da oy vermeyerek bağımsız adayları yazdıkları iddia edilmişti. Bunların arasında en dikkat çeken kişi ise CHF adaylarından Cevdet Kerim Bey olmuş, kendi oyunu kullanırken CHF aday listesindeki kendi ismini çizerek ailesine de aynısını yapmalarını tembihlediği söylenmişti. Burada oy veren seçmenlerin çoğunluğu diğer ilçelerdeki seçmenler gibi oy pusulalarını propagandacılardan kurtulmak için saklayarak sandığa gittikleri görülmüştü.²⁶⁶

Beyoğlu'nda da iktidar fırkasının etkin olduğu söylenmiş, Maçka'da Teşvikiye Camii'nde oy kullanan seçmenlerin muhalefet fırkasından çok CHF'ye daha çok ilgi gösterdikleri görülmüştü. Üsküdar İlçesi'nde seçim diğer ilçelere nazaran biraz daha gürültülü geçmişti. Burada SCF'nin propagandasını Resneli Nazım Bey ve Cafer Tayyar Paşa yürütmüştü. Tıp öğrencilerinin de köşe başlarında

²⁶⁵ Akşam, 9 Teşrinievvel 1930.

²⁶⁶ Akşam, 9 Teşrinievvel 1930.

durarak fırka lehine propaganda yaptıkları görülmüştü. SCF taraftarlarının oy pusulalarının yırtıldığını iddia ederek CHF taraftarlarına saldırıp üç kişiyi dövdükleri öne sürülmüştü. Dövülen CHF taraftarlarının Hayrettin Çavuş mahallesinde oturan İbrahim Hakkı, Altunizade mahallesinde İshan, Bulgurlu Mescit mahallesi muhtarı Abdürrahman Beyler olduğu söylenmişti.²⁶⁷

Diğer ilçelerdeki olaylardan farklı olarak Beyazıt'ta seçimin 7'de başlaması gerekirken seçim sandığı yarım saat sonra getirilerek oy vermeye başlanmış, bunun üzerine SCF taraftarları zabıt tutturmuşlardı. Ancak Kaymakam Haluk Nihat Bey zaptı imzalamamıştı. SCF taraftarı bu duruma itiraz etmişlerdi. *“Hoca Paşa Camii'nde seçim sandığı saat 2'de kaldırılmıştır. Bunun üzerine orada SCF'ye oy vermek için gelen 200 kişi oy verememiştir. Beyazıt'ta halk SCF'yi istemiş, sandık tam vaktinde gelseymiş bu 35 dakika zarfında 90-100 kişi SCF için oyunu kullanacakmış.”* diyerek SCF taraftarlarının oy vermelerine engel olduğuna dikkat çekmişlerdi. Seçim bu şekilde devam ederken 15-20 tıp öğrencisi seçim alanına gelerek sessiz sakin bir şekilde SCF'nin kazanması için çalıştıkları söylenmişti. 200 kalaycının ise, SCF'ye oy vermek için seçim yerine geldiklerini, fakat defterde isimleri bulunamadığı için geri döndükleri söylenmişti. Bunlar dışında 20 hamal da SCF'ye oy vermek için gelmiş, fakat içlerinden sadece iki kişinin isminin defterde bulunması üzerine şikayette bulunmuşlardı. Birçok yerde olduğu gibi burada da SCF oy pusulası ile sandığa gidenlere defterde isimlerinin olmadığı söylenmişti. Beyazıt'ta börekçilik yapan Abdürrahman Efendi bakırcılar karşısında 10 numarada ikamet ettiği halde o da oy veremediği için şöyle söylemişti. *“On senedir burada otururum. SCF'ye oy vermek için içeriye girdim. İsmim defterde yokmuş!”*²⁶⁸

Aynı şekilde kırk kadar köylü oy kullanmak için geldiklerinde defterde isimleri bulunamayınca muhtarların bu köylülerin isimlerini deftere kaydetmediği iddia edilmişti. Buna karşın CHF'ye oy verecek on tane köylünün bir arabaya bindirilip oy kullandırıldığı da iddialar arasındaydı. Seçimde genel olarak insanlar defterlerde isimlerinin bulunamamasından yakınmışlardı. Bu da seçim defterlerinin eksikliğini ortaya çıkarmıştı.²⁶⁹

²⁶⁷ Vakit, 8 Teşrinievvel 1930.

²⁶⁸ Son Posta, 9 Teşrinievvel 1930.

²⁶⁹ Son Posta, 9 Teşrinievvel 1930.

Şikayetlerin artması ile defterde isimleri olmayanlar için zabıtlar tutulmaya devam edilmişti. Oy kullanmak isteyenlerdeki genel kanaat serbest oy kullanımının zorluğuydu. Beyoğlu seçim alanında CHF büyük bir çaba ile oy toplamaya çalışırken CHF propagandacılarından “*Yaşasın Halk fırkası*” sesleri işitilmişti. SCF’nin propagandacıları bunların yanında sönük kalmışlardı. Bununla birlikte SCF’nin propaganda yapmasına gerek kalmadığı çünkü oy vermeye gelen esnaf, işçi, halk oylarını zaten SCF’ye vermek istediği iddia edilmişti. Oyunu kullanmak isteyen bir kişi seçim yerine geldiğinde eline CHF’nin oy pusulası tutuşturulmak istenmişti. O kişinin de itiraz ettiği, kavga çıktığı polisin müdahalesiyle olayın bastırıldığı iddia edilmişti.²⁷⁰

Üsküdar da ise, işçiler ve bütün işçilerinin topluca oylarını SCF’ye verdiği söylenmişti. Üsküdar da seçim harareti geçmiş, örneğin Mehmet oğlu Hasan isimli bir vatandaş oy kullanmak için sandığa gittiğinde kendisinin adına oy kullanılıp isminin hizasında parmak basıldığını görmüştü. Vehpi Bey isimli bir şahıs da seçim yerinde memurların yaptığı engellemeleri şöyle aktarmıştı. “*Bir kadının elinde SCF’nin aday listesini aldılar. Onlar senin, benim gibi kuvvetli olanların elinden tabii alamazlar; bir takım korkakların listesini yırtarlar. Burada sandık başında yalnız CHF’nin adamları bulunuyor. Halbuki bütün fırkaların temsilcileri sandık başında bulunmalıdır. (Halk: Yaşasın Serbest Fırka.. Yaşasın Serbest Fırka!) Ben sandık başında ne yapıldığını bilirim. Vaktile Müdafaa Hukuku kazandırmak için sandıklara tomar tomar oy pusulası atardık.*” Yapılan itirazlara rağmen seçmenlerle sandık görevlileri arasındaki anlaşmazlık çözülememişti.²⁷¹

Sandık görevlileri ve seçmenler arasında sorunlar bitmemiş, SCF’ ye oy verecek olan Validei Atik mahallesinden Bahçivan Abdi Ağa oy kullanmak için sandığa gittiğinde defterde isminin bulunmasına karşın nüfus kağıdı mühürlendikten sonra “*İş bitti!*” denerek dışarı çıkartıldığı öne sürülmüştü. Benzer bir olayda Sultan Ahmet’te yaşanmış, Saniha Rüştü Hanım seçim sandığına iki kere oy kullanmak için gittiğini ama ikisinde de elinde SCF oy pusulası olduğu için “*İsmin yoktur.*” denilerek dışarı çıkarıldığını sonrasında bir Darülfünun öğrencisinin ona yardımcı olup, beraber içeri giderek ismini arayıp bulmuş ve kadın oyunu SCF için kullanabilmişti. Saniha Hanım gibi birçok vatandaşa da oy kullanmalarında tıp

²⁷⁰ Son Posta, 9 Teşrinievvel 1930.

²⁷¹ Son Posta, 9 Teşrinievvel 1930.

öğrencileri yardımlarda bulunmuşlar ve halkın çoğunluğu SCF için oylarını kullanmıştı. Seçim yerine iki yüz kadar tıp öğrencisi beş yüz kadar da hukuk öğrencisi gelerek SCF için oy kullanmak istedikleri nüfus cüzdanları okuldaki dosyalarında bulunduğu için yanlarında oy kullanabilmek için kimlik evraklarını getirdikleri, fakat bu evraklar oy kullanmaları için yeterli görülmemekle oy kullanmalarına izin verilmemişti. Son Posta gazetesinin iddiasına göre, SCF'nin mahalle aralarında aday listesi bir kuruşa satıldığı halde halk oyunu SCF için kullanmaya devam etmişti.²⁷²

CHF İstanbul İl Kurultayı'nda da seçim sırasında Darülfünun öğrencilerinin CHF'ye karşı cephe aldıkları bir grup Mektebi Mülkiye öğrencisinin defterde isimlerinin bulunmadığı ve bu öğrencilerin SCF'ye oy verme eğiliminde oldukları dile getirilmişti.²⁷³ Bunların dışında Darülfünun ve yüksekokul öğrencilerinin de SCF'yi desteklediklerinden söz edilmişti.²⁷⁴

Muhafif yanlısı Son Posta gazetesi halkın oyunu serbestçe kullanmasının zorlaştırıldığını SCF'ye oyunu vermek isteyen bir bekçinin oy verecekken etrafı kuşatılarak adresi alındığının bu gibi sebeplerle halkın çekindiğini yazmıştı. Bunun yanında SCF için oy kullanmaya gelen kişilerin isimleri genelde defterlerde bulunamadığını halkın bu yüzden sinirlenip şikayetçi olduğu söylenmişti. Örneğin, Bakırköy'de Kemal Bey isminde bir kişi ile bir genç arasında şiddetli bir tartışma olmuş, oyunu kullanamamaktan şikayet eden gence Kemal Bey haksız olarak sataşmıştı. Sandık başlarında istenilen kişilerin isimleri defterlerde bulunuyordu, istenilmeyenlere de defterde isimlerinin olmadığı söylenerek geri gönderiliyordu.²⁷⁵

Benzer şekilde bir vatandaş elinde CHF'nin oy pusulası ile oy kullanmak için sandık başına gelmiş, acele bir işinin olduğunu söyleyince adamın defterde isminin olup olmadığına bakılmadan oy kullanmasına müsaade edilmişti. Bunun üzerine SCF taraftarları itiraz etmişlerdi. "*Fethi Bey bile oyunu kullanamıyor da bu adamın defterde ismi aranmadan nasıl kabul ediliyor?*" demişlerdi. CHF taraftarları bu kişinin Bakırköy'de tanındığını iddia etmişlerdi. SCF taraftarları ise Fethi Bey'in bütün memleket tarafından tanındığını söylemişlerdi. Ama SCF taraftarları bunları

²⁷² Son Posta, 11 Teşrinievvel 1930.

²⁷³ BCA, 490.01/233.916. 165.

²⁷⁴ BCA, 490.01/233.916.29.

²⁷⁵ Son Posta, 11 Teşrinievvel 1930.

söylemekle kalmış, hak haksız olan tarafta kalmıştı. Sandık başında duran görevlilerin dedikleri yapılmaya devam edilmişti. Mesela SCF'ye oy vermek için gelen bir şahsın defterde ismi bulununca oyunu kullanmıştı. Ancak SCF'ye oy verdikten sonra sandık başındakilerin zorlaması ile eline CHF pusulası tutuşturulmuştu. Bu kişiye iki fırka için de oy kullanırılmıştı.²⁷⁶

Fındıklı'da ise daha farklı bir hadise gelişmiş, iki kadının 25 kuruş karşılığında SCF'ye oy vermek için sandık başına geldikleri defterde isimleri olmadığı için de oylarını kullanamadıkları verilen 25 kuruşun da geri alındığı öne sürülmüştü. Yine burada 100 kadar tütün işçisi CHF'ye oylarını vermişlerdi.²⁷⁷

Kadıköy'de seçime baktığımızda burada SCF taraftarları için iki kamyon kiralamış, bu kamyonlar seçmenlerini oylarını kullanmaları için seçim yerine taşımışlardı. Cibali'de Melahat Hanım isimindeki bir kişi oyunu atmak üzere iken yanına Cemil isiminde bir adam yanaşmış, Melahat Hanımın elinden oyunu alarak zorla kendi fırkasının oy pusulasını vermek istemediği durum fark edilince Cemil Efendi hakkında inceleme başlatıldığı iddia edilmişti.²⁷⁸

CHF Kadıköy Temsilcisi Niyazi Tevfik Bey seçim sırasında şahit olduğu benzer bir olayı CHF İstanbul İl Kurultayı'nda şöyle anlatmıştı. Kırk elli kadar kadının oy kullanmak için seçim yerine geldiğini, onlara kime oy vereceklerini sorduğunda SCF'ye oy vereceklerini bunun üzerine Niyazi Tevfik Bey onlara "*Size bugünkü refahı getiren ve bugünkü serbestiyi veren ve kezalik bugünkü yüksek hükümeti temin eden fırka CHF'dir.*" diyerek onları ikna ettiğini, kadınlar bu sözlerden sonra oylarını CHF'ye verdiklerini anlatmıştı.²⁷⁹

Bu gelişmelerle seçimler kaldığı yerden devam etmişti. Seçimler son süreçte sakinleşmiş, 10 Ekim'den sonra SCF eskisi kadar propaganda yapmamıştı. Bunun altında yatan neden ise bazı bölgelere oy pusulalarının önceki gece dağıtılıp geceden propagandaların yapılmış olmasıydı. Eminönü'nde Sultan Ahmet'teki Firuz Ağa Camii'nde de seçim sakin geçmiş, atılan oyların büyük çoğunluğu CHF lehine olmuştu. Birkaç genç oy kullanmak için gelmiş, gençlerin adı defterde olmadığı için itiraz etmişler. O sırada orada bulunan Kaymakam Haluk Nihat Bey gençlerin yanına

²⁷⁶ Son Posta, 11 Teşrinievvel 1930.

²⁷⁷ Cumhuriyet, 10 Teşrinievvel 1930.

²⁷⁸ Akşam, 10 Teşrinievvel 1930.

²⁷⁹ BCA, 490.01/233.916.228.

gelerek oy kullanmaları için defterde isimlerinin kayıtlı olması gerektiğini yoksa oy kullanmalarının imkansız olduğunu anlatarak olaya açıklık getirmişti. Cuma günü sandık yerleri daha fazla kalabalık olmuştu. Sakin bir şekilde devam eden seçim tekrardan hararetlenmiş, SCF propagandacıları oy toplamak için çalışmalarını sürmüşlerdi.²⁸⁰

Seçim Adalarda diğer yerlere göre biraz daha sakin geçmişti. Burada hamallar ve esnaflar grup grup tezahüratlarla gidip oylarını kullanmışlardı. Hiçbir şekilde bir müdahaleyle karşılaşmamışlardı. Bir ara SCF taraftarları kendi oylarının verilmediğinden şikayet ederek matbu varakalarını kaldırmış, ancak sonradan SCF'ye oy vermek isteyen seçmenler gelince tekrardan dağıtmışlardı. İstanbul'un birçok yerinde bu tür olaylar yaşanırken fırkanın Taksim'deki Kalmis apartmanında saat 16'dan 18'e kadar devam eden fırkanın bütün şubelerinin katıldığı bir toplantı yapılmıştı. Bu toplantıya Fethi Bey başkanlık etmiş, toplantıda İstanbul belediye seçimlerinde çıkan olaylar şikayetler ve iddialar değerlendirilmişti. Görüşmeler sonucunda olaylarla ilgili savcılığa müracaat edilerek sorumluların bulunması kararlaştırılmıştı. Ayrıca gerekli görülen makamların da protesto edilmesi uygun görülmüştü. Fırkanın merkez ocağı kurulundan olan Avukat Orhan Mitat Bey şunları söylemişti. *"Seçimden çekilmemiz mevzu bahis değildir. Sonuna kadar mücadeleye devam edeceğiz. Bugün Kadıköy'ünde ve bir diğer yerde seçim esnasında fırkamıza taraftar biri darp, biri de yaralanmıştır. Bu hususta yarın savcılığa müracaat ve takibatı kanuniye icrası talep edilecektir."* diyerek seçimi kararlılıkla sürdüreceklerine ve çıkan olayları da gerekli yerlere şikayet ederek takip edeceklerini belirtmişti.²⁸¹

Seçimler başladıktan bir hafta sonrasında Adalar, Üsküdar, Beykoz, Sarıyer, Eminönü, Bakırköy, Beyoğlu, Fatih, Kadıköy gibi ilçelerde CHF'nin seçimi önde götürdüğü söylenmişti. Bir haftalık süreçte Gayrimüslimlerin SCF'ye yöneldikleri dile getirilmişti.²⁸² SCF'liler buna razı olmayarak meydana gelecek olan sonucu kabullenmeyerek seçimin yapıış tarzına itiraz etmişler, onlara göre seçimin sonucu CHF lehine olamazdı. SCF'ye göre *"Eğer seçim serbest bırakılmış olsa idi hiç*

²⁸⁰ Akşam, 11 Teşrinievvel 1930.

²⁸¹ Cumhuriyet, 7 Teşrinievvel 1930.

²⁸² Vakit, 6 Teşrinievvel 1930.

şüphesiz biz kazanacaktık.”²⁸³ İstanbul’un çeşitli yerlerinde olaylar meydana gelince ve bu söylemlerde eklenince seçimin üçüncü günü SCF lideri Fethi Bey konu ile ilgili olarak İstanbul İl Ocağı başkanlığına gönderdiği raporda müdahaleleri sıralamıştı.²⁸⁴

1-SCF adaylarını içine alan listeler polis veya karşı fırka adamları tarafından yırtılmıştır.

2-Seçim encümeni huzuruna çıkanlar hangi fırkaya oy vereceksiniz sorusuna maruz kalmışlardır ve SCF’ye oy vereceğim diyenlere defterde ismin yok oy kullanamazsın denilmiştir.

3-Seçim kanununun 41’inci maddesi gereğince yazı yazmayı bilmeyen seçmenlerin istedikleri isimleri yazdırmak için itimat ettikleri yazıcılara müsaade edilmiştir.

4-Sandık başında bulunan seçim encümeni üyesinden SCF taraftarı olan kişiler zorla dışarıya atılmıştır.

5-Kanuna aykırı cereyan eden olayları tespit için yapılan zabıt varakalarına polis memurları bir çok şahitler huzurunda imza atmaktan ve şikayetçilerin şikayetlerini dinlemekten kaçınmışlardır.

6-Adalarda, Kadıköy’ünde seçim mahalline sopalı bıçaklı adamlar gelerek serbestçe oylarını kullanmak isteyen seçmenleri yaralamışlar, dövmüşler ve tehdit etmişlerdir.

7-Bu sayılan haller seçim kanununun talep ettiği hukuki şartları ihlal etmektedir. Bundan dolayı mezkur şeraitin husulünü temin için seçmenlerin sulh hakimlerine ve müddeiumumiliklere derhal müracaat etmeleri lazımdır. Her halde kanuni yollardan başka hiçbir teşebbüste bulunmamasını SCF seçmenlerinden ehemmiyetle rica ederim.

Fethi Bey’in bu yazısına karşılık İstanbul valisi de seçimlere müdahale konusunda şu beyanatta bulunmuştu: *“Seçime müdahale edildiğine dair bazı gazetelerde şikayet yollu yayın yapıldığını gördüm. Halkın en başlı hukuku siyasiyesine taalluk eden seçim işinin her türlü etkilerin üstünde kalmasına ve yalnız kanun hükümlerinin hakim ve mer’i olmasına azami dikkat ve itinayı sarfeden il bunları daima tetkik etmektedir. Bu tetkikatımızın vasıl olduğu netice, iddia edilen tesir ve müdahaleyi asla isbat etmemektedir. Esasen kanunsuz ve yolsuz hareketlerin mercii şikayeti öncesinde kanunun tayin ve tesbit ettiği resmi mercilerdir. Ancak bu*

²⁸³ Vakit, 8 Teşrinievvel 1930.

²⁸⁴ Akşam, 8 Teşrinievvel 1930.

suretledir ki resmi makamı hızlıca vazifeye tahrik ve davet edilmiş olur. Filhakika basın hak ve vazifei neşriyesi mühimdir. Ancak bir an evvel ihkaki hak için mağduriyet iddiasında bulunanların bizzat ve derhal resmi makama müracaatları ve bu müracaatlarını olayı açıkça belirtme ve saldırganları tayin etmek sureti ile yapmaları lazım ve en tabii bir yoldur. Bugün seçim yerlerini teftişatım esnasında hazırın tarafından şifahen vaki olan şikayetleri ve hadiseleri kendileri ile beraber tetkik ettim. Gördüğüm ve anladığım şudur ki, vaki olan şikayetler alarak şikayet bilerek ve hiçbir sahih ve lazım esasa dayanak olmadan yapılmaktadır. Şikayetlerin de çok yerde, neticede buna kanaat getirdiklerini gördüm. Küçükpazar seçim sandığı başında akşam saat beşten sonra çeşitli zümrelerle mensup kimseler tarafından olmuş olan üşüşme neticesinde bir takım yanlış anlama üzerine münakaşalar ve bağrışmalar husule gelmiştir. Bu fırsattan istifade ile vatandaşlar arasında manasız bir nifak sokmağa çalışanlara ve sayada bulundum ve halk derhal sükunla alkışlarla sukünet buldu. İstanbul'un muhterem halkı, oylarını her türlü müdahalelerden özgür olarak kullandıklarını ve kullanacaklarından emin olmalarını gazetenizle de yayınlayınız. Şunu da ilave etmek lazımdır ki sandık başları münakaşa ve propaganda yeri değildir. Propagandalar, alakadarlar tarafından hariçte yapılır ve tarafından hariçte hazırlanır. Bunu sandık başında yapmak seçimi zorlaştırmaktan ve birçok vatandaşları gereksiz işgal ve hatta oyunu kullanmasına vakit bırakmamaktan başka bir neticeye yol açmaz. Bu ciheti bilhassa ehemmiyetle kaydediniz.”²⁸⁵

Yapılan açıklamalara rağmen seçimlerde yaşanan olaylarda herhangi bir azalma olmamış, iktidarın oy toplayabilmesi için her şey yapılmıştı. Neslişah Sultan Mahallesi Muhtarı Mustafa Efendi ve sonraki Muhtarı Ali Efendi o mahalledeki elli kadar kadına CHF'nin oy pusulasını vererek CHF için oy kullanmalarını telkin ettiği ancak kadınlar oylarını SCF'ye vereceklerini söyleyince adamlar “SCF'ye oy verirseniz yirmi beş lira ceza vereceksiniz.” dediklerini iddia etmişti.²⁸⁶ Bu nedenle verilen oyların çoğunluğu CHF'ye gitmişti. Mustafa Efendi isminde bir kişi de SCF'ye oy vermek için sandık başına gittiğini; ancak orada bulunan görevlilerin nüfus tezkeresini fırlatıp attığını, kendisini de dışarı çıkarttıklarını söylemişti. Bu olaylardan dolayı SCF temsilcileri, seçimlere müdahale edildiğini iddia ederek 8-10

²⁸⁵ Akşam, 8 Teşrinievvel 1930.

²⁸⁶ Son Posta, 15 Teşrinievvel 1930.

tane zabıt tutmuşlardı. Bu tutulan zabıtlar seçimin feshedilmesini gerekli kıldığı öne sürülmüştü. Tutulan zabıtlardan biri seçim encümeni üyesi hakkında tutulan zabıtlarla seçimin iptali istenmişti. Bir başkası SCF'ye ait oy pusulalarının yırtıldığı hakkındaydı. Bu zabıtların birer nüshası ildeki idari makama diğeri ise savcıya verilmişti.²⁸⁷

Seçim uzatılmadan önceki gürültülü ortam yerini sessiz sakin bir ortama bırakmıştı. Bir haftadan beri durmak bilmeden çalışan çabalayan propagandacılar yorulmuş olacaklar ki onlarda da dikkat çekecek bir sessizliğe bürünmüştü. Belediye dairelerinin kapısının önünde her iki fırkadan da birer kişi sessiz bir şekilde firkalarının oy pusulasını dağıtmakla yetinmişlerdi. Seçim yerlerinden özellikle Beyoğlu'nda seçim çok sessiz ve تنها geçmiş, burada her iki fırkadan da oy pusulası dağıtan kişiler de yer almamıştı. Sandık sabahın erken saatinde açılmasına rağmen öğleye kadar oy kullanmak için hiç kimse gitmemişti. Öğleden sonra Karaağaç hayvan kesim yerinden elli kadar işçi gelerek oy kullanmıştı. Bunlardan biri hariç hepsi CHF'ye oy verdiği söylenmişti.²⁸⁸ Bunların arasında buzhane işçileri de bulunmaktaydı. Buzhane işçisi Hüseyin Ağa oyunu CHF'ye verdikten sonra şöyle bir açıklama yapmıştı. “Amirlerimizden emir aldık, mecburen geldik ve CHF'ye oy veriyoruz.”²⁸⁹

SCF ve CHF seçmenlerini otomobil ve kamyonlarla seçim yerlerine taşımışlardı. Özellikle Beyoğlu'nda diğer yerlere nazaran daha fazla seçmen taşınmıştı. İlk hafta yapılan büyük propagandalar yerini sessiz sakin bir ortama bırakmıştı. SCF Eyüp ve civarında çok çaba sarf etmiştir, büyük beklenti içine girmişti. Ancak sonuçlar hiç de beklendiği gibi olmamıştı. Alibey köylülerinden ilk hafta 20 kişi kadar SCF'ye oy vermiş, ancak sonrasında bir kişinin bile oy vermediği gözlemlenmişti. İki fırkanın seçmenleri oy atmaya gelip giderken sürekli “Yaşasın Halk Fırkası!” ve “Yaşasın Serbest Fırka!” diye bağırıyorlardı. Beyazıt İlçesi'nde de seçim sakin bir şekilde devam etmişti. Seçim binasının dışında iki fırkanın da propagandacıları çalışmıştı. Burada da diğer seçim bölgelerinde olduğu gibi SCF için oy vermeye gelenler defterde isimlerini bulamamıştı. Beyazıt'ta SCF'ye mensup olan Suat ve Fazıl Beyler seçim encümeninin kağıdı ile defterlerinin ve sandığın

²⁸⁷ Son Posta, 14 Teşrinievvel 1930.

²⁸⁸ Akşam, 14 Teşrinievvel 1930.

²⁸⁹ Son Posta, 15 Teşrinievvel 1930.

bulunduğu kaymakamlık makamına girdikleri görevliler tarafından kendilerinin buraya girilmesinin yasak olduğu söylendiği halde buradan çıkmadıkları, zabıtalara gelmesi ile Suat ve Fazıl Beyler odadan çıkmaya mecbur kaldıkları, bu olayın SCF taraftarlarınca protesto edildiği söylenmişti.²⁹⁰

Kadıköy’de de Beyazıt’daki gibi seçim sessiz bir şekilde sürmüştü. Sebebi sorulduğundan da seçimin bir hafta daha uzatıldığı hakkındaki ilan yeterli kadar duyurulmamasından halkın seçimin uzatıldığından bihaber olduğu söylenmişti. Kadıköy’de seçim sandığı belediye dairesinde ikinci kata yerleştirilmişti. Oy kullanmak için gelen her iki fırkanın da seçmenleri sandığı görememişlerdi. Buradaki halk bundan şikayetçi olmuş, ancak kaymakam sandık yerine gelmediği gibi şikayette bulunanların yanına gelmelerine de müsaade etmemişti. Kadıköy’de oy kullanacak seçmen sayısı 20.400 civarıydı. Bunların 14.000 kusura SCF’ye oy vermek için sandık başına gelmişse de yarısı defterde ismin yok cevabı ile karşılaşmış geri döndükleri söylenmişti. Burada encümen üyesi olan Galip Bey’in üzerinden 200 tane imzalı oy pusulası çıktığı Kaymakam İbrahim Bey de bunları alarak yaktığı, Kaymakamın suç delillerini ortadan kaldırmak için oyları yaktığı iddia edilmişti.²⁹¹

Kumkapı’da da diğer ilçelerdeki gibi defterde isimlerinin olmadığı söylemiyle karşılaşmışlardı. Kalabalık bir grup oy kullanmak için belediye dairesine gitmiş, ancak oylarını kullanamamışlardı. Oylarını kullanmadıklarını ve orada olan olayları içlerinden biri şöyle anlatmıştı. *“Biz yüz elli kişiyiz, uzun senelerden beri Kumkapı da oturuyoruz, sanatımız balıkçılıktır. Her sene vergimizi veririz, mukabilinde senetlerimizi alırız. Fakat bu defa belediye seçiminde oyumuzu kullanmak istediğimiz zaman muhtar şekerçi Yani Efendi sizin kaydınız yoktur, dedi. Şaşırдық. Halbuki bu aynı muhtar bizi senelerden beri defterine kaydeden kişidir. Fakat içimizden biri akıllı davrandı. ‘Ben oyumu CHF’ye verecektim’ dedi. Muhtar Efendi defterleri bir daha aradı ve ismini buldu. Bu defa da arkadaşımız elini burnuna götürerek. ‘Nah alır mısın’ dedi.”* oy kullanmada yaşadıkları zorlukları dile getirmişlerdi.²⁹²

Fatih İlçesi’nde seçim diğer ilçelere göre daha hararetli olmuştu. Balat’tan gelen seçmenlerin çoğunluğu SCF’ye oylarını vermişlerdi. Burada da SCF

²⁹⁰ Akşam, 18 Teşrinievvel 1930.

²⁹¹ Son Posta, 14 Teşrinievvel 1930.

²⁹² Son Posta, 14 Teşrinievvel 1930.

tarafтары kamyonlarla seçim yerine getirilmişti. Yolda birçok tezahüratta bulunmuşlardı. SCF'nin ve Fethi Bey'in resimlerini ellerinde taşıyarak “*Yaşasın Fethi Bey, Yaşasın Serbest Fırka*” diye bağırılmışlardı. Burada da SCF'ye oy vermek için gelen seçmenlere defterde isimlerinin olmadığı söylenmişti. SCF taraftarı olan Mehmet Salahattin ismindeki bir kişi orada şöyle konuşmuştu. “*Bize oylarımızı verdirmiyorlar. İsminiz yok diyorlar. Fakat ne olursa olsun biz zaferi kazandık amma maalesef dışarıda, içerde değil! Jandarmalar içeri girmek isteyenlere kasatura tutuyorlar. Fakat o kasaturanın parasını biz verdik. Bu millet, şu gördüğünüz zavallı halk bu mücadeleleri kazanmıştır. İşte o halk da oyunu vermek istiyor.*” SCF taraftarı bu gibi nedenlerle itirazlarda bulunmuşlardı. Buna karşılık olarak oradaki görevliler defterde isimleri bulunan kişilerin oy vermelerine kesinlikle engel olunmadığını söylemişlerdi. Buradaki çöçülerin oylarını CHF'ye verdiği bunu duyan SCF taraftarlarının onlara kızarak “*Satılmışlar!*” diye bağrdıkları iddia edilmişti. Orada halkı tahrik ettiği düşünölen bir iki tane SCF taraftarı da merkeze götürölmüşler fakat daha sonra serbest bırakılmışlardı.²⁹³

SCF taraftarı olan başka biri ise halkı tahrik etmek amacı ile şunları söylediği öne sürölmüştu. “*Ekmek 20 para çıktı. Bu gidişle daha çok çıkacak! Seçimi bize kaybettiriyorlar. Bunu anlayan fırıncılar ekmeği yükseltmeye başladılar. Eğer Fethi Bey, kazanırsa ekmek çok ucuzlar!*” ancak bu sözlere orada bulunanların kulak asmadığı da söylenmişti. SCF taraftarları geceleri de boş durmayarak evlere fırkanın oy pusulalarını dağıtmışlardı. Sabahları da evleri dolaşarak oy verecek olanları kamyonlarla sandık yerine götürmüşlerdi.²⁹⁴ Fatih İlçesi'nde bir ara SCF taraftarı olan Muzaffer Bey isminde bir kişi bağırarak seçimin çabuk yapılmasını herkesin işi olduğunu söylemişti. Seçim encümeni olan Doktor İhsan Bey'de balkona çıkarak “*Susun edepsizler!*” diyerek bağrdığı iddia edilmişti. Ancak Doktor İhsan Bey böyle bir şey söylemediğini belirtmişti.²⁹⁵

Seçimin son günü diğer günlere göre daha yoğun geçmişti. Beyoğlu'nda halkın dörtte üçünün SCF'ye oyunu verdiği söylenmişti. Son gün öğleden sonra Fethi Bey eşi ile birlikte belediye binasının karşısındaki mağazaya gelmişlerdi. Bu sırada halk seçimi bırakıp Fethi Bey'in etrafını sarmıştı. Fethi Bey'e “*Yaşasın Fethi Bey*”

²⁹³ Cumhuriyet, 15 Teşrinievvel 1930.

²⁹⁴ Akşam, 16 Teşrinievvel 1930.

²⁹⁵ Cumhuriyet, 17 Teşrinievvel 1930.

diye sevgi gösterilerinde bulunmuşlardı. Son gün bile engellemeler devam etmiş, Fatih İlçesi'nde benzer bir şekilde Hakkı Baba isminde vatanperver bir ihtiyar oy kullanmak için sandığa gitmiş, SCF'ye oy vermek istemiş, ancak kendisine defterde ismi olmadığı söylenmiş, elli senedir o mahallede oturan ihtiyar adam encümen başkanına *“Benim ha..vah vah...demek ki kırk yıllık Hakkının hakkı yokmuş ha...demek be serseriyim. Bari vilayet hududu haricine çıkarınız da mevkimi anlayayım!”* diye söylenerek dışarı çıkıp orada bulunan halka *“Ben çarık, çürük bir adamım. Fakat ben serseri imişim de farkında değilim.”* diye seslenmişti. Kendisine özel bir araba ayarlanarak ihtiyar adam dükkanına yollanarak olay kapatılmaya çalışılmıştı.²⁹⁶

Bakırköy de yapılan seçimlerde oy verme işlemlerinde diğer ilçelerdeki gibi yapılan engellemelerin yanında usulsüzlüklerinde yapıldığı söylenmişti. İki kadın ellerinde SCF aday listesi ile sandığa gitmişlerdi. Taraf tutan bazı kimselerce bu listeler ellerinden alınmış, bu listelerin yerine CHF'nin aday listeleri verilmek istendiği öne sürülmüştü. Bu iki kadın CHF için oy vermek istemediklerini söylemeleri üzerine bu adamlar iki kadın adına imza atarak CHF için sandığa oy attıkları yaşanan olayı gören kaymakam sandık açıldığında bu iki oyun toplama ilave olunmaması için görüş beyan edeceğini söylemişti. Bakırköy'de halkın çoğunluğu SCF taraftarı olduğu için halk içinde SCF'nin lehine propaganda yapılmasına gerek duyulmamıştı. Burada CHF taraftarları propaganda için uğraşmalarına karşın bir sonuç elde edemedikleri görülmüştü.²⁹⁷

CHF'liler gibi, SCF'liler de Eminönü'nde Hocapaşa Camii'nde ve diğer yerlerde de Gazi Mustafa Kemal'in ve Fethi Bey'in fotoğraflarını asarak nutuklar söylemişlerdi. Buradaki sandıkta hamallar da oylarını kullanmışlar, buradaki sandıkta oy kullanan seçmenlerin çoğu CHF'ye oy vermişlerdi. Bu sandıkta bir kişinin ayrı bir kağıda bağımsız olarak bazı isimler yazarak sandığa attığının görüldüğü iddia edilmişti.²⁹⁸ Diğer semtlere bakıldığında Fatih'te Beyoğlu'nda, Sarıyer'de, Üsküdar'da, Kadıköy'de, Adalarda ve Bakırköy'de de halk oylarını kullanmıştı. Bu semtlerde bazı kimseler eşlerinin ve annelerinin kimliklerini

²⁹⁶ Son Posta, 20 Teşrinievvel 1930.

²⁹⁷ Son Posta, 12 Teşrinievvel 1930.

²⁹⁸ Vakit, 6 Teşrinievvel 1930.

getirerek onlar için de oy atmak istedikleri, ancak kanunlara aykırı olduğu için buna izin verilmediği söylenmişti.²⁹⁹

Küçükpazar'da seçim yerinde de olaylar yaşanmış, burada SCF için propaganda yapan Kürt Kadri isminde bir hamal CHF için “*Ağrı dağında kardeşi kardeş kırdıran fırkaya mı oy vereceksiniz?*” dediği bunun üzerine zabıt tutulduğu resmi inceleme doğrulandıktan sonra Kürt Kadri'nin evrakıyla beraber adliyeye sevk olduğu söylenmişti. Seçim yapıldığı esnada SCF taraftarlarından birkaç kişinin kanuna karşı hareket ettikleri bunun üzerine zabıta tarafından ihtar almaları üzerine zabıta memurlarına, içlerinden üç kişinin de polise saldırdığı iddiasıyla adliyeye sevk edilmişlerdi. Hasköy'de seçim yerinde SCF adına propaganda yapanların yanına SCF adamları Laz Hüseyin isminde birisini getirip oturtmuşlardı. Laz Hüseyin ismindeki kişinin silahlı olduğu tespit edilince silahı elinden alınmıştı.³⁰⁰

Benzer bir olay da Sütlüce'de görülmüş, birçok kimse SCF'ye oy vermeye teşvik edilmişti. Sütlüce'de Mahmut Ağa Camii'nde halk gün boyu oyunu kullanmıştı. Burada SCF propagandacıları halka nutuk irat etmek istemişse de bu gibi propagandalar seçim alanında yasaklandığından dolayı propagandacıların polis tarafından indirilerek susturuldukları söylenmişti. Seçim sandığı buradan alınıp Halıcıoğlu vapur iskelesine götürülmüş, ama iki fırka propagandacıları sandık yerine daha ulaşmadan buraya gelerek propagandalarına başlamışlardı. Sandık buradan da Hasköy'e taşınmış, fırka taraftarları yine sandıktan önce gelip propagandalarını yaparak oy toplamaya çalışmışlardı. SCF taraftarı olan Ahmet Hayri isimli bir vatandaş iskele başında dolaşan İsmail ismindeki birinin yanına yaklaşarak oyunu SCF'ye vermesini söylemişti. İsmail Efendi de istediği fırkaya oyunu verebileceğini bu konuda serbest olduğunu söylemişti. Bunun üzerine Ahmet Hayri Efendi bastonu ile İsmail Efendi'nin üzerine yürümüşü. Ortalık birdenbire karışmış, birkaç kişi İsmail Efendi'nin üzerine yürüyerek onu tokatlamıştı. Tabanca ve bıçak çekilmiş, polisler İsmail Efendi İle Ahmet, Rıza ve kahveci Bekir Efendileri bir kahvede koruma altına almış ve olayın büyümeden yatıştırıldığı söylenmişti.³⁰¹

Bazı seçim bölgelerinde birden fazla olay çıkmış, bu olaylarda yararlananlar dahi olmuştu. Hatta olaylarda polise saldıranlar olduğu söylenmişti. Bu olayları

²⁹⁹ Vakit, 6 Teşrinievvel 1930.

³⁰⁰ Vakit, 10 Teşrinievvel 1930.

³⁰¹ Vakit, 9 Teşrinievvel 1930.

yapan kişilerin para ile tutulan adamlar olduğu düşünölmüştü. Bu kişilerin yaptıkları propagandalar sebepsiz yere ortalığı karıştırmaktan öteye gitmemiştir.³⁰²

Seçim yerlerinde yaşanan olaylar dışında hırsızlara da gün doğmuştü. Halk sabah saat 8'den itibaren oylarını kullanabilmek için sandık başlarına gelmişti. Seçim alanlarında kalabalık fazla olunca buralarda yankesiciler ortaya çıkmıştı. Milletın saatini, kösteklerin ve cüzdanlarını çalmışlardı. Kasımpaşa'da 300 kişi ellerinde yeşil bayraklar ile seçim meydanına doğru yürümek istemişlerdi. Polis tarafından müdahale ile karşılaşmışlar, ancak kalabalık grup polisleri iterek seçim meydanına girmişlerdi. Sandığın başı kalabalıklaşınca seçim bir müddet tatil edilmişti. Oluşan yoğunluktan dolayı halkın içinden fenalaşanlar olmuştu. İtfaiyeye ait olan arozözleri seçim meydanına gelerek polise yardımcı olmaya çalışmışlardı. Ancak halk arozözlerin önüne kendini atarak durdurmaya çalışmışlardı. Orada bulunan polislerin bütün çalışmalarına rağmen halk arozözlerin hortumlarını parçalamışlardı. Burada çıkan olaylar uzun süre bastırılmamıştı.³⁰³

Birkaç saat geçtikten sonra kafiye tekrar harekete geçmişti. Bu kafilenin SCF taraftarları olduğu söylenmişti. Ellerinde yeşil bayrak seçim meydanına girmeye çalışmışlardı. Halkın ellerinde taşıdığı bu bayrağın Vefa Spor Kulübüne ait olduğu söylenmişti. Ancak bayrağı taşıyan kişilerin o kulüple alakaları yoktu. Olaylar sırasında bir bekçi sabıkalıyı yakalamak istemiştir. Ancak bunu gören SCF taraftarları sinirlenerek bekçiyi kovalamışlardı. Bekçi polise sığınmak istemişse de karakolun merdivenlerinde SCF taraftarları tarafından yakalanarak dövölmüştü. Vali Muhiddin Bey bu olaylar üzerine Kasımpaşa'ya gelmiş, olan olaylarla ilgili şu açıklamaları yapmıştı. *“Dün Kasımpaşa'da bazı sabıkalılar tarafından asayişini ihlal edecek taşkınlıklar yapılmıştır. Oy sandığına hücum ederek taşkınlık yapan, zabıtaya hücum eden ve itfaiyenin hortumlarını parçalayanlar yakalanmışlardır. Bunlar hakkında kanuni takibat yapılacaktır.”* Diğer yerlerde de seçim heyecanlı geçmiş, Kumkapı'da oy kullanmaya gelen seçmenler seçim sandığına hücum etmişlerdi. Burada seçim bittikten sonra bile olaylar bitmeyerek kavga halini almıştı. Olaylarda yaralananlar dahi olmuştu.³⁰⁴

³⁰² Vakit, 11 Teşrinievvel 1930.

³⁰³ Akşam, 12 Teşrinievvel 1930.

³⁰⁴ Akşam, 12 Teşrinievvel 1930.

Beyazıt'ta (Eminönü) ise, seçim sandığı Gedikpaşa'da Rüstempaşa Camii'de bulunduğu sırada konservatuar memurlarından Fazıl Hakkı Bey SCF lehine nutuklar söylemiş, sandık başında Fazıl Bey ile Meki Sait Bey arasında tartışma yaşanmış, olay kısa sürede tatlıya bağlanmıştı. Caminin önündeki fırkaların kurduğu masalardan dolayı oy kullanmak isteyenlerin içeri girmesi zorlaşınca iki fırka arasında tartışma yaşanmış, tartışma büyümeden kapanmıştı. Fatih ilçesinde seçim sandığı Hacıbayram Camii'sine de götürülmüş, burada diğer ilçelere nazaran daha sakin bir seçim olmuştu. Burada sadece alışılmış olan iki fırkanın propagandaları yapılmıştı.³⁰⁵ Kadıköy İlçesi'nde de seçim sandığının bulunduğu belediye dairesinin yanında birkaç okullu öğrencinin SCF için propaganda yaptıkları görülmüş, herhangi bir olay meydana gelmemişti.³⁰⁶

SCF seçimlerde fazla oy alabilmek için halka akla hayale gelmeyen birçok vaatte bulunmaya başlamıştı. Örneğin, İstanbul'daki birçok şoföre "*SCF kazanırsa cezayı nakti usulü kaldıracak!*" diye bir söz yayılmış, bu söz üzerine Kadıköy gibi birkaç semtteki bazı şoförler SCF'ye oy vererek seçmenleri oy atmaları için sandığa taşımışlardı. Bakırköy tarafındaki köylülerden oy toplamak için halk arasında yayılan başka bir haber de "*SCF kazanırsa ormanlardan ağaç kesmek serbest bırakılacak, kimseden ne ceza ne de harç alınmayacak.*"³⁰⁷

Hasköy'de seçim yerinde ise, SCF'nin propaganda yapmaları için tuttuğu adamlar çok gürültü çıkarmışlardı. Hasköy seçiminde şoförler cemiyeti genel sekreteri ve eski mülkiye müfettişlerinden Aziz Bey'e SCF'nin propaganda yapması için tuttuğu adamlar tarafından dövülmesi üzerine, saldırganlar hakkında kanuni kovuşturma başlatılmıştı. Seçim bu şekilde devam ederken SCF'nin önde gelenlerinden Erzurum Milletvekili Tahsin Bey verdiği demeçte: "*Seçim sükun içinde ve gereğince memnuniyet bir surette cereyan etmektedir. Seçimin neticesi henüz şimdiden kestirilemez. Ancak bazı yerlerde kazanacağımızı tahmin etmekteyim.*"³⁰⁸

Yeşilköy'de SCF'nin propagandasını Galip Kemali Bey yapmıştı. Seçimin yoğun olduğu bir zamanda Yunkersin büyük tayyaresi Yeşilköy'e inmişti. Halk

³⁰⁵ Vakit, 8 Teşrinievvel 1930.

³⁰⁶ Vakit, 8 Teşrinievvel 1930.

³⁰⁷ Vakit, 9 Teşrinievvel 1930.

³⁰⁸ Hakimiyeti Milliye, 9 Teşrinievvel 1930.

tayyareyi görünce seçimi bırakarak o tarafa doğru yönelmiş, halkın dikkati başka yöne çekilmişti. Nişanca'da ise oy sandığı nakledilirken sandık kırılmış, bunun üzerine orada bulunan bir avukat halkı kışkırtmış, burada bulunan seçmenler arasından büyük bir kavga çıkmıştı. CHF ile SCF taraftarları arasında yaşanan bu kavga kısa sürede büyüyerek bir arbede halini almıştı. Arbede sırasında Vefalı Fahri ve Polis Halil Efendiler başlarından yaralanmışlar, bu olay üzerine inceleme başlatılmıştı. Langa'da da buna benzer olaylar yaşanmıştı. CHF taraftarları çıkan olayda yaralanmışlardı. Onları yaralayanların ise, SCF taraftarları olduğu söylenmişti.³⁰⁹

Çatalca'da diğer yerlerden farklı bir olay yaşanmıştır. Ferhat Paşa mahallesinin seçim defteri belediye dairesinden çalınmış, bunun üzerine kaymakam tarafından zabıt tutturulmuştu.³¹⁰ Daha sonra Çatalca Kaymakamı tarafından sandığın çalınmak istendiği iddiası ortaya atılmış, halk buna tepki göstermişti. Bu yaşanan olaylar üzerine Vali Yardımcısı Fazlı Bey olay yerine gönderilmiş, burada incelemelerde bulunmuştu. Ancak seçim defterlerini kimin çaldığı bulunamamıştı.³¹¹ Sandık encümenliği Vali Yardımcısı Fazlı Bey tarafından tamamen CHF'den oluşan kişilere verilmişti. SCF'liler sandığın açılmasını istemişler, ancak bütün şikayetleri sonuçsuz kalmıştı.³¹²

Bütün bu olan olayların CHF'nin bir oyunu olduğu düşünülmüştü. CHF'nin bu olaylar için gizli bir teşkilat kurduğunu ve bu teşkilatın görevinse SCF'yi halkın gözünde küçük düşürmek olduğu söylenmişti. Gazetelerde çıkan haberlere göre ise; bu teşkilat birkaç serseriye SCF'ye mensup göstererek halkı bu firkadan soğutmaya çalışmıştı. Bu teşkilat söylenen haberlere göre Kasımpaşa'da fırkanın Genel Sekreteri Recep Bey'i yuhalamışlardı. Ancak gazetecilerin aktardıklarına bakılırsa Recep Bey'in ziyareti vesilesi ile uydurulmuştu. Gazetecinin gördüğüne göre öyle bir terbiyesizlik şöyle dursun Recep Bey, halk tarafından şapkaları çıkarılarak selamlarla aralarından geçmişti. Gazeteye göre bu yazılanlar ve söylenenler hakkında yapılan araştırmalarda göstermiştir ki yazılıp çizilenlerin aslı yoktu.³¹³

³⁰⁹ Akşam, 12 Teşrinievvel 1930.

³¹⁰ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, AIV-9, D 57, F3-185.

³¹¹ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, AIV-9, D 57, F3-76.

³¹² Cumhurbaşkanlığı Arşivi, AIV-9, D 57, F3-9.

³¹³ Vakit, 12 Teşrinievvel 1930.

Beyazıt-Eminönü İlçesi'ndeki bazı mahallelerde de SCF'ye oy vermek isteyip de veremeyen vatandaşlar haklarını bağırarak aramaya çalışmış, bunun üzerine CHF üyelerinden birkaçı onların üzerlerine yürüyerek tekme tokat saldırdıkları, CHF taraftarları ve propagandacılarının halka zorla oylarını CHF'ye verdirmeğe çalıştıkları iddia edilmişti. SCF üyesi olan Ahmet Bey “*Bize kanun ve adalet yakıştır; isteyen bize versin isteyen CHF'ye versin!*” İstanbulluların oylarını SCF'ye vermek istediğini, ancak yapılan baskılar yolsuzluklar yüzünden bunun mümkün olmadığı iddia edilmişti. Halkın da bundan şikayetçi olduğu görülmüş, genel eğilimin SCF lehinde olduğu öne sürülmüştü.³¹⁴

İstanbul'un diğer semtlerinden de Bebek ve Arnavutköy'deki seçmenlerin oylarını büyük çoğunlukla SCF'ye verdikleri iddia edilmişti. Gazi Mustafa Kemal'in kız kardeşi Makbule Hanım da oyunu burada kullanmıştı. Sarıyer'de de SCF taraftarları birçok engelle karşılaşmış, belediye adayı olan Hüsamettin Paşazadelerin bir SCF taraftarını dövdüğü söylenmişti. Hisar-Beykoz semtinde de aynı şekilde halk SCF'ye oy vermek istemiş bu sebeple engellemelerle karşılaşmışlardı. Burgaz adadaki seçimde iki fırka propagandacıları çok sıkı çalışmış, Büyükkada'da da SCF'ye oy vermek istedikleri için bazı hamallar işlerinden çıkarılmışlardı. Serbest bir şekilde oylarını kullanmayan seçimden çekinen Heybeliada halkına gözdağı olması babında bir genelge yayınlanmıştı. Bu genelgede oy vermeyen seçmenlerin 10 liradan 50 liraya varan para cezası verileceği iddia edilmişti.³¹⁵

Seçimlerde İstanbul'un hemen her ilçesinde SCF taraftarları engellemelerle karşılaştıkları için şikayetçi olmuşlardı. Beyoğlu İlçesi'nde öğle üzeri Kocatepe mahallesinden 250 kişilik bir Kıpti kafilesi davullu zurnalı oy kullanmaya gelmişlerdi. Bunların bir kısmının SCF'ye oy verdikleri söylenmişti. Öğleden sonra Vali Muhittin Bey gelince diğer bölgelerde olduğu gibi SCF taraftarları ona şikayetlerini iletmişlerdi. SCF taraftarları kapının önüne SCF'nin masasının konulmadığından şikayetçi olmuşlardı. Ancak vali masa başında bulunan SCF taraftarlarını göstererek olayı kapatmıştı. Bunun dışında SCF'den olan Orhan Mitat Bey, valiye “*Beyefendi buranın kaymakamı bize diyor ki ben dağları gezdim, size de dağdakilerine yaptığım muameleyi yaparım*” diye tehdit edercesine konuştuğunu söylemiş, valinin yanında bulunan Kaymakam Sedat Aziz Bey buna şaşırılmıştı. Vali

³¹⁴ Son Posta, 11 Teşrinievvel 1930.

³¹⁵ Son Posta, 11 Teşrinievvel 1930.

“Ayol bu zat dağ adamına benziyor mu?” cevabını vermişti. Bu konuşmalar olurken o esnada Orhan Mitat Bey’in kaymakamı tanımadığına kanaat getirilmişti. Benzer şekilde Kadıköy dairesinde de seçimler olaylı geçmişti. Bir ara Belediye dairesinde oylar kullanılırken dışarıda kavga çıkmıştı. İki fırka taraftarları arasında önce sözlü münakaşa yaşanmıştı, daha sonra bu münakaşa yerini tokat ve sopalara bırakmıştı. Merdiven köyden Kireççi Hasan Efendi ile aynı köyden Çiftçi Bekir Oğlu Veysi ellerinde sopalarla birbirlerine saldırmışlar, kavganın sonucunda Veysi Hasan’ı başından çok ağır biçimde yaralamıştı. Şaban isminde bir kişinin de kafasına da vurularak ağır bir biçimde yaralandığı söylenmişti. Bunun üzerine olay savcılığa ve valiye intikal etmişti.³¹⁶

İstanbul seçimlerinde yaşanan olaylar git gide artarak kolluk kuvvetlerinin müdahalesini gerektirir olmuştu. Seçim sandığı Hidayet Camii’nde iken burada SCF için çalışan Ziya Molla Bey’in oğlu Suat Bey adındaki bir genç fırkaya oy toplamak için halka hitaben: “Seçim encümeni üyelerinin cepleri CHF’nin varakaları ile doludur. Bizimkileri yırtıp kendi varakalarını atıyorlar.” seçim encümenlerinin CHF için çalıştığını söylemişti. Bunun üzerine seçim encümeni üyeleri “Gelin, ceplerimizi arayın!” demelerine rağmen genç üyelerin teklifini reddederek suçlamaya devam etmişti. Bunun üzerine seçim encümenleri olayı polisler bildirdince polisler Suat Bey’in ifadesi almak için polis merkezine götürülmüşlerdi. SCF taraftarları fırka merkezine koşarak Suat Bey’in tutuklandığını bildirmesi üzerine SCF İstanbul Milletvekillerinden Haydar Bey merkeze giderek Suat Bey ile ilgili bilgi almış, Suat Bey’in tutuklanmadığını öğrenmişti.³¹⁷

Beyoğlu semtinde belediye dairesinde yapılan seçimde de yolsuzluklar yapıldığı iddia edilmişti. Bu yüzden taraflar arasında sözlü tartışmalar arbede şeklini almaya kadar gitmişti. Olayların ardından polis ve jandarmalar da sürekli sandık başında nöbet tutmaya başlamışlardı. Atılan oylara müdahale edildiği çıkan haberlerden anlaşılmıştı. Örneğin, Emanet müfettişlerinden İstiklal Nahiyesi Mutemedi Hüsnü Efendi’nin hiçbir yetkisi olmadığı halde sandığın yanından ayrılmadığı öne sürülmüştü. Burada seçimin yapıldığı yer iki kapılıydı. Gelen seçmenler eğer SCF’nin oy pusulasıyla gelip oy kullanacaksa saf bir görüntüsü varsa kişiye öbür kapı gösterilerek sandığın orada olduğu, söylenerek diğer kapıya

³¹⁶ Cumhuriyet, 7 Teşrinievvel 1930.

³¹⁷ Vakit, 6 Teşrinievvel 1930.

yönlendirdikleri o kapıdan çıkanların da bir daha oy kullanmadığı, SCF seçmenlerinin oy kullanmalarına buna benzer birçok şekilde engel olunduğu da iddialar arasındaydı. Örneğin, bir çeri başının başkanlığında getirilen Çingene kafilesi oy kullanılan mekana sokulmuş, bu Çingene kafilesi oy kullanmaya gelirken belediye dairesinin önünde “*Yaşasın Serbest Cumhuriyet Fırkası*” diye bağırdıkları, görevlinin bu kafileyi görünce köpürdüğü Arap Camii muhtarı olan sandık başında da 1842 numaralı polis memuru sıfatı ile görev yapan Hafız Niyazi Efendi kafileye dönüp bağırarak: “*Bu eşekleri ne diye getirdin? Mamefih bu ‘eşekler’in verdikleri oyları almaktan da nefislerini menedememişlerdir.*” oy kullanmalarını istemediği iddialar arasındaydı.³¹⁸

Seçimin son günlerinde Kadıköy’e bakıldığından diğer ilçelere göre seçim daha sakin geçmişti. Çünkü burada CHF taraftarları SCF’ye oranla daha fazla sayıdaydı. CHF’ye oy verecek olan memurlara çalıştıkları daireler tarafından izinler verilirken SCF’ye oy verecek memurlara izin verilmemiş, işlerine gitmek zorunda bırakıldıkları öne sürülmüştü. Burada CHF taraftarı olan bir kişi sandığa yanaştıktan sonra sandık başında gazete okuyormuş gibi yaparak sandığa oy attığı görülmüş ve bu durum SCF taraftarları tarafından protesto edilmişti. Bunun dışında CHF’nin ekmek karşılığında dilencilerin oylarını CHF’ye vermeleri için sandık başına getirildiği de iddialar arasındaydı. Orada bulunan polislerin ise bu olaya hiçbir şekilde müdahale etmedikleri söylenmişti. Üsküdar’da da bu tarz olaylar yaşanmıştır. Birkaç defa olan yolsuzluklar yüzünden hadise çıkacakken SCF’liler tarafından bastırılmıştı. Buradaki olayı çıkaranların başında esrarkeş İsmail Hakkı isminde bir vatandaş ve onun yanında bulunan on beş kişilik belirsiz şahıslar olmuştu. Bunların oy kullanmak için gelenlere tehditler savurduğu zabitanın olaya müdahale ettiği söylenmişti. Buradaki halkın büyük çoğunluğu SCF’ye oy verdiği söylenmişti.³¹⁹

Eminönü’nde ise Kadıköy’deki olaya benzer bir olay yaşanmıştı. Buradaki oyların çoğunluğunu SCF’nin aldığı bu bölgede hamalları türlü vaatlerle yanlarına çektikleri söylentileri dolaşmıştı. SCF taraftarları sandıkları gözetim altında tutarak bazı konularda itirazlarda bulunmuşlardı. Burada SCF taraftarı olan 3 kişi, seçim encümeni üyelerine iftirada buldukları gerekçesi ile polis tarafından göz altına alındıkları söylenmişti. Bunun dışında Eminönü CHF görevlisinin silah taşıdığı iddia

³¹⁸ Son Posta, 8 Teşrinievvel 1930.

³¹⁹ Son Posta, 11 Teşrinievvel 1930.

edilerek SCF mensupları tarafından polise şikayette bulunmuşlardı. Serbest bir şekilde devam eden seçimlerde bunun gibi SCF taraftarları bazı yerlerde valiliğe bazı yerlerde de savcılığa şikayetlerde bulunmuşlardı.³²⁰

Sandıkların hemen hepsinde gergin bir hava hakim olmuş, bazı yerlerde silahlar dahi çekilmişti. Bazı propagandacılar sandık başına gelmeleri yasak olmasına karşın sandık başında halka propaganda yaparak halkı tahrik etmişlerdi. Seçim yerinde taşkınlık yapanların üzerleri aranmış, bazılarında silah bulunmuş, bunun üzerine hadiselerle ilgili gereken işlemler de yapılmıştı. Şehzadebaşı Camii'nde oy kullanan 25 kişinin daha önce Küçükpazar'da da oy kullandıkları tespit edilmişti. Bunun üzerine sandık başındaki memurlar bu gruba “*İki defa oy vermek yasaktır.*” buna izin veremeyeceklerini dile getirmişlerdi. Bunlardan birinin münasebetsiz sözler sarf ettiği iddiasıyla polis tarafından gözaltına alınmıştı.³²¹

Seçimler sırasında buna benzer birçok olay yaşanmıştı. Örneğin Beyazıt'ta Şükrü isminde bir hamal tecavüzkarane sözler sarf ettiği iddiasıyla polisler tarafından alınmak istenmişti. Arkadaşlarının engellemelerine rağmen merkeze götürülüp ifadesi alınarak serbest bırakılmıştı.³²² Belediye seçimleri sona gün geçtikçe daha da hararetli bir duruma gelmişti. Her tarafta yüzlerce halk sandıklarda oy kullanmaya gidip, fırka mücadelesi yapmaya devam etmişti. Seçimler sırasında bu ve buna benzer sebeplerden çıkan mücadeleler bazen sözlü bazen de fiziki kavga şeklinde kendini göstermişti.³²³

Fatih İlçesi'nde de benzer birçok olay çıkmıştı. Seçim sandığı Unkapanı'ndaki tütün tekeli dairesinin deposunun hemen yanında kurulmuş, burada SCF taraftarları nutuk irat etmişlerdi. Tütün işçilerine karşı kışkırtıcı sözler söylemeleri üzerine olaylar çıkmıştı. Polis olaya müdahale etmek zorunda kalmıştı. Üzeyir, Arpacı Halil, Celal isminde üç kişi nezarete alınmıştı. Bunlardan Üzeyir Efendi'nin SCF adayı olduğu tespit edilmişti.³²⁴ Eyüp Camii'nde seçim sabah saat 8'de başladığında ilk oyunu kullanan CHF Kırşehir Milletvekili Yahya Galip Bey olmuştu. Daha sonra içeri dolan kalabalık sandığa hücum etmişti. Yahya Galip Bey'in burada yaptığı konuşmada SCF taraftarları gürültü yapınca camiden

³²⁰ Cumhuriyet, 7 Teşrinievvel 1930.

³²¹ Akşam, 10 Teşrinievvel 1930.

³²² Cumhuriyet, 6 Teşrinievvel 1930.

³²³ Cumhuriyet, 7 Teşrinievvel 1930.

³²⁴ Vakit, 9 Teşrinievvel 1930.

çıkarılmışlardı. Öğleye doğru da SCF İstanbul Milletvekili Haydar Bey oy sandığının yanına gelerek SCF seçmenlerinin şikayetlerini dinlemek istemişti. Ancak seçim encümeni sandık başında kimsenin duramayacağını söyleyince Haydar Bey “*Ben milletvekiliyim, bulunurum.*” demesine karşın seçim başındaki diğer memurlar milletvekillerin sandık başında bulunmalarına dair bir kanunda açıklık olmadığını söyleyince Haydar Bey sandık başından ayrılmak zorunda kalmıştı.³²⁵

Taksim’de ise, diğer yerlerden farklı ilginç bir olay yaşanmıştı. Beline kadar yarı çıplak gezen bir adam burada SCF lehine nutuk irat etmeğe kalkışınca polisler tarafından müdahale edildiği daha sonra adamın ortalıktan kaybolduğu söylenmişti. Seçimler bu şekilde devam ederken SCF’nin önde gelenleri seçimin bitmesine az zaman kala Kalmis apartmanında bir toplantı yaparak seçimle ilgili konuları görüşmüşlerdi.³²⁶

Seçimlerde yaşanan bunca olaylara rağmen, Beyoğlu’nda fırka taraftarlarının herhangi bir ideolojik düşünce için çalışmadıklarını gösteren bir olay yaşanmıştı. İki fırkanında taraftarları öğleye kadar var güçleri ile çalıştıktan sonra öğle yemeğini aynı lokantada yemişlerdi. Yemekten sonra CHF ve SCF taraftarları “*Dostluk başka.. Bu başka..*” diyerek birbirlerine sarılıp ve öpüştükleri söylenmişti. Seçimler bu şekilde farklı olaylara sahne olurken birçok semtte halkın sadece yüzde 15-25’i oy kullanabilmişti. Belediye seçimleri çok ağır ilerlerken oyunu çok fazla kişi kullanamamıştı. Oy kullanmak isteyen birçok kişi olunca seçimin bir hafta daha uzatılması ihtimali doğmuştu. Seçimin bitmesinin kanunen kesinleşmesi için seçmenlerin yarısından bir fazlasına ulaşması şarttı. Buna göre Adalar ve Bakırköy’den ayrı olarak İstanbul’da seçimlerin, bir hafta daha uzatılmasına lüzum görülmüştü.³²⁷ Görüldüğü gibi İstanbul’da iki fırkanın propaganda çalışmalarında ortaya çıkan olaylar ideolojik ayrışmadan ziyade mahalli çekişmelerin ürünüydü.

3.1.6. Seçim Sonuçları

Seçimlerde sona yaklaşıldığında Heybeli adada seçimi CHF’nin, SCF’ye göre seçimi önde götürdüğü iddia edilmişti. Bakırköy’de ise SCF’nin seçimi kazanması

³²⁵ Cumhuriyet, 10 Teşrinievvel 1930.

³²⁶ Akşam, 15 Teşrinievvel 1930.

³²⁷ Akşam, 10 Teşrinievvel 1930.

için Galip Kemali Bey ve arkadaşları faaliyetlerini arttırmıştır.³²⁸ Seçim devam ederken CHF'nin seçimi önde götürdüğü söylemi ortalıkta dolaşmaya başlamıştı. Fatih ilçesinde yüzde doksan Beyoğlu'nda yüzde seksen civarında oyun CHF lehinde olduğu diğer ilçelerde de yine büyük çoğunlukla seçimin CHF lehinde olduğu söylenmişti.³²⁹

Seçim bu gibi kargaşalar ile son güne gelmişti. 12 Ekim akşamı sandıklar açılarak oyların sayılması gerekiyordu. Ancak seçim kanununa göre seçimin bitmesi için seçmenlerin yarısından bir fazlasının oy vermiş olması gerekiyordu. Ancak seçimin son gününe kadar verilen oyların miktarı yarısından fazla olmadığı için seçimlerin uzatılması gerekmişti.³³⁰ Adalar seçimi seçmenlerin yarısından fazlasının oylarını kullanmalarından dolayı sonuçlanmış, oylar sayılmıştı.³³¹ Adalarda sayım yapılmış, CHF adayı olan Emin Ali Bey seçimi kazanmıştı.³³² Ancak Adalar ilçesi hariç diğer yerlerde kanunda belirtildiği kadar oy atılmadığı için seçim bir hafta daha uzatılmıştı. Bu konu ile ilgili İstanbul Valisi Muhittin Bey şöyle bir açıklama yapmıştı. *“Kanunun gösterdiği miktarda oyların atılmadığı defterlerin incelenmesinden anlaşılmış ve adalar ilçesi hariç seçim bir hafta uzatılmıştır. Bir iki gündün beri seçim yerlerinde olay çıkaranlar hakkında tutulan soruşturma evrakı bitirilmiştir. Bunlar savcılığa verilecektir.”*³³³

İl tarafından seçimin uzatıldığı hangi semtlerde ne zaman oyların kabul edildiğiyle ilgili yetkili yerlerden açıklama yapılmıştı. Açıklamaya göre;

1-Genel meclis seçimi için oy atılmak müddeti Adalar şubesi hariç olmak üzere diğer şubeler için belediye kanununun 41 inci maddesi hükmüne tevfikan 12 Teşrinievvel 1930 Pazar sabahından 18 Teşrinievvel 1930 Cumartesi akşamına kadar bir hafta uzatılmıştır.

2-Oy sandığı belediye şubelerinde bulunacak ve her gün sabah 9.30'dan 12'ye ve 14'ten 17'ye kadar oy kabul edilecektir. Şimdiye kadar oylarını kullanmayan seçmenlerin aşağıdaki cetvelde gösterilen günlerde nüfus tezkereleri veya hüviyet

³²⁸ Vakit, 8 Teşrinievvel 1930.

³²⁹ Hakimiyeti Milliye, 7 Teşrinievvel 1930.

³³⁰ Akşam, 13 Teşrinievvel 1930.

³³¹ Vakit, 13 Teşrinievvel 1930.

³³² Cumhuriyet, 19 Teşrinievvel 1930.

³³³ Hakimiyeti Milliye, 12 Teşrinievvel 1930.

cüzdanları ile belediye dairelerine giderek oylarını vermeleri seçim encümenleri kararı ile ilan olunur.

Seçim uzatıldıktan sonra sandıkların konulacağı yerler belirlenmiş, verilen süre içerisinde vatandaşların buralarda oylarını kullanabilecekleri duyurulmuştu.³³⁴ Seçim uzatıldığı süre içerisinde seçim sandığı bölge bölge dolaşmayarak sabit olarak belediye dairesinde bulundurulacaktı. Oy vermemiş olanlar buraya gelerek oylarını kullanacaklardı.³³⁵

Seçim sandıkları sabahtan itibaren belediye dairelerine götürülmüştü. Oylarını kullanmamış olanlar dairelere gelerek oylarını kullanmışlardı. İstanbul'da seçimler uzatılana kadar seçime sadece 25 bin kişi katılmıştı. Hâlbuki İstanbul'da oy kullanacak olan seçmenlerin sayısı 350.000 kişiydi.³³⁶ Bu rakamlardan halkın oy vermeye çekinip gitmediğini anlaşılmaktaydı.

Bir hafta uzatmadan sonra on beş gün süren belediye seçimi 19 Ekim akşamı saat 17'de son oylarda atılarak kapanmıştı. Sonrasında da oyların sayılma işlemi gerçekleşmişti. Oyların sayılma işlemi şu şekilde olmuştu. Sandıklar açıldıktan sonra oylar sayılacak sonrasında defterde seçime katılanlar sayılacaktı. Atılan oylarla seçime katılanların sayıları birbirini tutmaz ise atılan oy pusulaları ile defterdeki isimler karşılaştırılacaktı. Adresi okunmayan ve boş atılan oy pusulaları bir köşeye ayrılacaktı. Bu işlemden sonra da en çok oy alanlar yazılmıştı. Seçimde üyelik niteliklerini taşımayanların isimleri görülünce onlar çıkarılmıştı. Tutanaklar düzenlendikten sonra boş ve göz atılan oy pusulaları birer zarfa yerleştirilerek seçim encümenlerince mühürlenerek belediye başkanlığına teslim edilmişti. Oyların sayılması işi tahmin edildiğinden fazla sürmüştü, çünkü her iki fırkanın listeleri üzerinde silinmiş isimler çıkmıştı. Bu nedenle bütün oy pusulalarındaki isimler teker teker sayılmış, bu sebeple oy sayma işlemi gece geç vakitte sona ermişti.³³⁷

İstanbul belediye seçimleri sonucunda 300.000 seçmenden 49.254 kişi seçimlere katılmıştı. İstanbul'da bulunan seçmenlerin büyük bir çoğunluğu seçimlere katılmamıştı. Seçime katılan seçmenlerin 35.934'ü CHF'ye 12.813'ü de SCF'ye

³³⁴ Akşam, 13 Teşrinievvel 1930. bkz. EK-1.

³³⁵ Akşam, 12 Teşrinievvel 1930.

³³⁶ Akşam, 13 Teşrinievvel 1930. Vakıf gazetesine göre oy kullanacakların sayısı 300.000 olduğu iddia etmişti. (Vakit, 20 Teşrinievvel 1930.)

³³⁷ Akşam, 19 Teşrinievvel 1930.

oylarını vermişlerdi.³³⁸ SCF adalarda çok fazla propaganda yapmasına rağmen burada seçimi CHF büyük çoğunlukla kazanmış,³³⁹ adalar dışında diğer ilçelerde de CHF seçimi kazanmıştı.

1930 İstanbul belediye seçimlerinde fırkaların ilçelerde aldığı oy miktarları aşağıdaki tabloda ayrıntılı bir şekilde verilmiştir.³⁴⁰

İlçeler	Toplam	CHF	SCF
Fatih	12.787	9.764	2.720
Beykoz	4.514	2.900	1.040
Beyoğlu	8.735	6.268	2.374
Üsküdar	4.879	3.387	1.491
Sarıyer	2.889	1.597	1.276
Eminönü	6.014	5.010	923
Bakırköy	3.141	2.061	1.080
Kadıköy	4.466	2.956	1.503
Adalar	1.922	1.906	16

3.1.7. İstanbul Belediye Seçimlerde Gayrimüslimler ve Faaliyetleri

Cumhuriyet'in kuruluşu ile birlikte Osmanlı bakiyelerinden arınmak isteyen yeni rejim, ulus-kimlik bağlamında yeni bir toplum inşasına girişti. 1924 Anayasası'nın 88. Maddesinde “Türkiye’de din ve ırk ayırd edilmeksizin vatandaşlık bakımından herkese “Türk” denir.” İbaresine yer verilerek Gayrimüslimlerin de dahil bu topraklarda yaşayan herkesin Türk vatandaşı olarak görüldüğü herhangi bir ayırım yapılmadığı belirtilmişti.³⁴¹ Gayrimüslimlerinde içinde olduğu bir millet sistemi oluşturulmaya çalışılmıştı. Ancak siyasi alanda bu durum farklılık göstermiş, anayasada milletvekili olabilmenin şartları arasında Türkçe okuma ve yazma bilmenin gerektiği yazılmıştı. Gayrimüslimlerin Türkçe öğrenemedikleri takdirde hiçbir şekilde siyasi alanda faaliyet gösteremeyecekleri söylenmişti.³⁴² Bu maddelere

³³⁸ Vakıf, 20 Teşrinievvel 1930.

³³⁹ Vakıf, 13 Teşrinievvel 1930.

³⁴⁰ Cumhuriyet, 20 Teşrinievvel 1930.

³⁴¹ 1924 Anayasası'nın tam metni için: <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm> (30.06.2018).

³⁴² 1924 Anayasası'nın tam metni için: <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm> (30.06.2018).

Sözü edilen madde 12'dir.

bakıldığında Gayrimüslimlerinde içinde olduğu homojen tek bir toplum oluşturulmak istendiği anlaşılmıştı.

Cumhuriyetin ilanı ile beraber siyasi kişilerin ve basınında etkisi ile Gayrimüslimlere uygulanacak olan politikada belirginleşmeye başlanmıştı. Bu da Gayrimüslimleri “Türkleştirme” politikası idi. Gayrimüslimleri Türkleştirme politikası “*tek dil, tek kültür, tek ülkü*” çerçevesinde bir ulus devleti olarak Türkiye Cumhuriyeti’ne vatandaş bağı ile bağlamak olmuştu. Bu politikalar uygulanmaya çalışılırken halk Gayrimüslimlere güvenilmeyeceğini Milli Mücadele de öğrenilmiş, bu sebeple toplum, Gayrimüslimleri yabancı ve güvenilmeyecek kişiler olarak görmüştü.³⁴³ Bu da “Türkleştirme” politikasının uygulanmasını zorlaştırmıştı.

Gayrimüslimlerin günlük yaşamda, kamuoyunda ve siyasi iktidar gözünde daima öteki olarak görüldükleri, Anayasa’da mevcut olan ve herkese hiçbir ayırım uygulanmaksızın tatbik edilmesi gereken haklardan eşit bir şekilde faydalanamadıkları iddia edilmişti. Uygulamada Müslüman-Gayrimüslim ayrılığı yaşandığı öne sürülmüş, bu özellikle Gayrimüslimlerin kamu hizmetlerinde istihdam edilmemeleri şeklinde kendini göstermişti. Siyasi iktidarın kendi iradesini dayatması sonucu Gayrimüslimler yedek subay olma hakkına sahip olmalarına rağmen tıpta uzmanlık dalları dışında yedek subay sınavlarına girmelerine karşın askerliklerini er olarak yapmışlardı. Hemşirelik görevini yapmaya hiçbir engel olmayan Gayrimüslim genç kızlar Kızılay tarafından kabul edilmemişlerdi. Gayrimüslimlerin tam anlamıyla Türkleşmemiş olmaları da onların her yerde “*daha az güvenilir*” kişiler olduğuna dair bir kanaatin oluşmasına yol açmıştı.³⁴⁴

1930’lara gelindiğinde tek fırkanın kurguladığı homojen bir toplum tasavvuru toplumla belli kesimini temsil eden Gayrimüslimleri rejimle karşı karşıya getirmişti. İktidarın dışında liberal politikalarla kendini tanımlayan SCF’ye doğru Gayrimüslimlerin bir eğilimi olmuştu. 1930 tarihine gelindiğinde Gayrimüslimlere yapılan baskıların katlanarak devam ettiği öne sürülmüştü. O dönemlerde “*Türkün en kötüsü Türk olmayandan iyidir.*” , “*Türk devleti işlerinin başına öz Türk’ten başkası geçmemelidir.*” gibi sözlerle Gayrimüslimleri dışlamaya dönük bir politika izlenmeye

³⁴³ Rıfat N. Bali, “Resmi İdeoloji ve Gayri Müslim Yurttaşlar”, *Birikim Dergisi*, Ocak/Şubat 1998, 171.

³⁴⁴ Rıfat N. Bali, “Cumhuriyet Döneminin Azınlıklar Politikası”, *Birikim Dergisi*, Kasım 1998, Sayı:115, 4.

devam edilmişti.³⁴⁵ Bu uygulamalar Gayrimüslimler üzerinde büyük baskı yaratmıştı. Gayrimüslimler üzerindeki yarattığı baskının dışa yansımaları ise, SCF'nin kurulmasından sonra fırkanın katıldığı belediye seçimlerinde kendini göstermişti.³⁴⁶ SCF'nin kurulması Gayrimüslimler arasında gayet güzel bir şekilde karşılanmıştı. Bunun sebebi de fırkanın Gayrimüslimlere siyasete katılma olanağı sağlamasından gelmişti.

SCF'nin teşkilatlanma sürecinin başladığı sıralarda aslen Ermeni olan Enis Efendi Fethi Bey'e bir mektup yazarak fırkaya dahil olmak istediğini dile getirmiş, karşılık olarak da teşkilatta görev alabileceği cevabını almıştı. Fethi Bey İstanbul'a gelince Nazlı Han'da kendisi ile bir görüşme yapmış, İsmail Hakkı Bey ile tanıştırmış sürekli temas halinde olmuşlardı. Fırkanın gelişimi açısından gösterdiği çabalardan dolayı fırkanın mumamelatı umumiye bürosu şefliğine tayin edilmişti. Daha sonra Arnavutköy bölgesinin teşkilatında memur edilmiş, buranın teşkilatı için Enis Efendiye 50 lira verilmişti. Teşkilat kurmak için Arnavutköy akıntı burnunda bir bina tutulmuş, ancak eşyalar için para bulunamadığından bu ocak açılmamıştı. Enis Efendi, Makbule hanıma bir mektup yazarak para yardımı yapmasını talep etmişti. Fırkanın feshinden sonra Enis Efendi mühür ve resmi evrakları Beşiktaş SCF Kaza Muhasebecisi Hilmi Bey'e teslim etmişti. Enis Efendi Arnavutköy civarında ahlaken zayıf ve dolandırıcılıkla tanındığı için buradaki halk onu teşkilatın başında görünce SCF'den uzak durmuş, yaptığı propagandalara da itibar etmemişti. Söylenilene göre Enis Efendi'ye Arnavutköy SCF nahiye ocağı ve teşkilatı için verilen parayı özel işlerinde harcadığı için burada ocak açılmamıştı.³⁴⁷

Teşkilatlanma sürecinden sonra 1930 Belediye Seçimlerinde de Gayrimüslimlerin aktif olarak siyasetin içinde yer almalarının önü açılmıştı. Fethi Bey İstanbul'da Ermeni gazetelerine verdiği demeçte programlarında ırk ve din farkı gözetmediklerini, Gayrimüslimlerin oylarına talip olduklarını açıklamıştı. Bu amaç doğrultusunda Fethi Bey'in Gayrimüslimlerin önde gelen aydın kesimi ile adaylık konusunda görüşmelerde bulunduğu iddia edilmişti.³⁴⁸ Cumhuriyet gazetesinin haberine göre de Fethi Bey Gayrimüslim aydınları ile bir toplantı yapmış, belediye

³⁴⁵ Tanıl Bora, "Türkiye'de Milliyetçilik ve Azınlıklar", *Birikim Dergisi*, Mart/Nisan 1995, 37.

³⁴⁶ Rıfat N. Bali, "Cumhuriyet Döneminde Azınlıklar Politikası", 82.

³⁴⁷ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, AIV-9, D 57, F17-1.

³⁴⁸ Mehmet Pınar, *a.g.e.*, 216.

seçimlerinde gösterilecek adaylar arasında eski Milletvekillerinden Orfanidis Efendi'nin de bulunduğu söylenmişti.³⁴⁹ SCF Sekreteri Nuri Bey de bunu doğrulayarak Gayrimüslimlerden bazı aydınlar ile görüşüldüğünü fırkasının Yahudilerden, Rumlardan ve Ermenilerden yerel seçimlerde aday göstereceğini açıklamıştı.³⁵⁰ Bu açıklamadan sonra iktidar fırkası ve bazı yayın grupları tarafından eleştirilmeye başlanmıştı.

Fethi Bey, Gayrimüslimlerden aday gösterilmesinin eleştirilmesi üzerine Cumhuriyet rejimine ve anayasa maddelerine uyulduğu sürece bunun problem olmayacağını belirtmişti. Aynı şekilde Cumhuriyet rejiminin bütün vatandaşlara tanıdığı hakları ve herkesin kabul ettiği anayasa maddelerine uyulduğu sürece adaylık konusunda herhangi bir sıkıntının yaşanmayacağını ifade etmişti.³⁵¹ Ancak Gayrimüslimlerden aday gösterilmesi SCF'ye mensup olan bazı kişilerce de hoş karşılanmamıştı. Hatta gösterilecek Gayrimüslim adayların isimlerinin silinmesini yerine müstakil ya da CHF'nin göstereceği adayların yazılması gerektiğini söylemişlerdi.³⁵²

Cumhuriyet tarihinin ilk iki partili belediye seçiminde SCF'nin özellikle İstanbul'da Gayrimüslimlerden aday göstermesi iktidar fırkası tarafından tepki ile karşılanmış, SCF'nin Gayrimüslimlerden aday göstermesinden dolayı CHF tarafından ağır eleştirilere maruz kalmıştı. İktidar fırkası, vatandaşlara geçmişi hatırlatılarak Gayrimüslimler konusunda dikkatli olmaları gerektiğini her fırsatta dile getirmişti.³⁵³ CHF'ye göre, SCF "gayri Türklerin fırkası" idi. CHF ise, "Türklerin fırkası" olarak adlandırılmıştı. SCF ile Gayrimüslimlerin ilişkilerinin fırka kurulur kurulmaz başladığı iddia edilmişti. 13 Ağustos 1930 tarihli Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan bir habere göre Fethi Bey, fırkanın kurulduğu günlerde Türkiye'de yayımlanan Ermenice bir gazetenin muhabirleriyle görüşme yapmış, şunları söylemişti; "Son zamana kadar bazı yabancılar Türkiye'deki Gayrimüslim anasını kendi siyasi emellerinin tahakkukunu temin için tahrik ediyorlar, aldatıyorlardı. Artık bu gibi işfale kapılmamak beklenebilir. Herkesin gayesi Cumhuriyeti

³⁴⁹ Cumhuriyet, 31 Ağustos 1930.

³⁵⁰ Mehmet Pınar, *a.g.e.*, 216.

³⁵¹ Yarn, 10 Teşrinievvel 1930.

³⁵² Cumhuriyet, 1 Teşrinievvel 1930.

³⁵³ İhsan Sabri Balkaya, *Serbest Cumhuriyet Fırkası Arşiv Belgelerine Göre 1930 Belediye Seçimleri*, Güneş Vakfı Yayınları, Erzurum 2006, 100.

yükseltmek olmalıdır. Türkiye’de bilatefrik (ayrım yapılmaksızın) cins ve mezhep, herkes kanunun bahsettiği hukuka maliktir” Fethi Bey bu sözlerinin arkasında durmuş ve listelerinde Gayrimüslim temsilcilerine de yer vermişti. SCF’nin İstanbul listesinde 6 Rum, 4 Ermeni ve 3 Yahudi olmak üzere 13 kişi aday gösterilmişti. Buna karşılık CHF listelerinde hiç Gayrimüslim aday yoktu.³⁵⁴ Gayrimüslimlerden hiç aday göstermeyen CHF “Bizim bu meselede tek cephemiz vardır. Gayrimüslim Türk vatandaşları lisanımızı ve aldıkları gün kanunlarımızla teyit edilen haklarını reylerimizle de tespit etmemize hiçbir mani kalmaz.” diyerek neden Gayrimüslimlerden aday göstermediğinin sebepleri üzerinde durulmuştu.³⁵⁵

SCF’nin İstanbul Belediye seçimlerinde Gayrimüslimlerden gösterdiği adaylar şunlardı: İstanbul Beyoğlu İlçesi adayları; Eski Milletvekili Orfanidis Efendi, Eski Osmanlı Bankası Müdürü Panciri Bey, Avukat Marko Naum Efendi, Avukat Avram Naum Efendi, Eski Sisam Beyi Vegleri Efendi, Rum Spor Kulüpleri Başkanı Pantazidiz Efendi, Arpacı oğlu Nikolaki Efendi, Eski Elçilik Sekreteri Herant Bey, Kazancıyan Bey. İstanbul Beyazıt İlçesi adayları; Eski Osmanlı Bankası Müdürü Berç Keresteciyan Efendi ve Kabzımal Halepli oğlu Yuvan Efendi. İstanbul Fatih İlçesi adayı; Fabrikatör Yani Volos Efendi. İstanbul Kadıköy İlçesi; adayı Avukat Lion Bey Zive.³⁵⁶

SCF’nin Gayrimüslimlerden aday göstermesi ve onların bu fırkayı desteklemesi toplumun bu kesiminin özellikle ticaretle uğraşması ve serbest meslek sahibi olmasından kaynaklanmıştı. Ayrıca bu kesimin ekonomik bunalımdan daha çok etkilenmeleri ve SCF’nin programının "liberal" nitelik taşıması da onların fırkaya ilgi göstermesinde etkili olmuştu.³⁵⁷

Muhalefetin Gayrimüslimlerden aday göstermesi basında da tepkilere neden olmuştu. Yunus Nadi Gayrimüslimlerin Lozan Antlaşması ile kendilerine tanınan haklarından vazgeçtiklerini din ve ırk faktörünü ön plana çıkarmadan yaşamlarını devam ettirmeleri gerektiğini belirtmişti.³⁵⁸

Gayrimüslimlerin aday olma konusunda en sert eleştiriler iktidara yakınlığı ile bilinen Anadolu ve İnkılâp gazetelerinden gelmiş, Haydar Rüştü Bey, Rumların,

³⁵⁴ Ayşe Hür, Agos Gazetesi, Mart 2009, Sayı:678.

³⁵⁵ Hakimiyeti Milliye, 14 Teşrinievvel 1930.

³⁵⁶ Son Posta, 6 Teşrinievvel 1930,

³⁵⁷ Hikmet Çolak, a.g.t., 133.

³⁵⁸ Mehmet Pınar, a.g.e., 217.

Ermenilerin, Yahudilerin örfleri ve çıkarlarının birbirinden farklı olduğunu, bu sebeple de bugüne kadar hiçbir meselede birleşemediklerini öne sürmüştü. Bu unsurların sadece ülkenin işgal altında olduğu yıllarda Türkler aleyhine işgalci güçlerle iş birliği yaptıklarını, bu noktadan hareketle de belediye seçimleri esnasında yine bütün bu Gayrimüslimlerin SCF etrafında Türkler aleyhinde örgütlendiğini ifade etmişti.³⁵⁹

Cumhuriyet ve Anadolu gazeteleri de SCF'nin Gayrimüslim politikasına sert eleştiriler getirmişlerdi. Gayrimüslim düşmanı yazılar artınca SCF lideri Fethi Bey konuyla ilgili bir açıklama yapmıştı: “*Rumları, Ermenileri listemize koymamız Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda onlara tanınan hakka riayetimizdendir.*” Gazete, Fethi Bey'in bu sözlerine şöyle karşılık vermiş: “*Teşkilatı Esasiye Kanunu ekalliyetlere hak veriyor, bunu biz de biliyoruz. Fakat o Teşkilatı Esasiye Kanunu'nda Rumların, Ermenilerin dahil olmadığı intihaplar yolsuzdur, kanunsuzdur! Diye bir kayıt var mıdır? Gene o Teşkilatı Esasiye Kanunu'nda bütün teşkilatlara mutlaka bir Rum ve Ermeni konacak diye bir emir, bir madde var mıdır?*” Anadolu gazetesinin başyazarı Haydar Rüştü Bey, 8 Eylül tarihli ‘Kirkor Efendi’ isimli yazısında Osmanlı döneminde Gayrimüslimlerin bakanlık bile yaptığı ve bunun ne acı sonuçları olduğu hatırlattıktan sonra yazısını “*Ne günlere kaldık yarabbi, demekten başka söz kalmıyor.*” diye bitirmişti. Milliyet gazetesinde ise, Gayrimüslimlerin Lozan'da kendilerine tanınan haklardan feragat ettikleri, bir gün Türk dili ve kültürüyle kaynaştıklarında haklarının iade edilmesine bir engel kalmayacağı belirtilmişti.³⁶⁰

Anadolu gazetesi sadece muhalefeti değil iktidar fırkasının de politikalarını eleştirerek, İzmir'de yaşayan Musevilerin oylarını CHF'ye vereceklerini açıklamaları üzerine iktidarın Yahudileri övücü tespitlerini samimi bulmamıştı. Haydar Rüştü Bey, Gayrimüslimlerin aday gösterilmesini eleştirirken; bu unsurların mecliste siyaset yapmalarının da önünün açılmış olacağını, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde buna benzer acı tecrübelerden ders alınması gerektiğini şu sözlerle vurgulamıştı:³⁶¹ “*Biz İzmirliler Torkumun hıyanetlerini, Hirisostomos'un ihanetlerini asla unutmuyoruz. İstanbul'un temiz ve asil evlatları Araphanı hainleri unutamaz.*

³⁵⁹ Anadolu, 7 Teşrinievvel 1930.

³⁶⁰ Ayşe Hür, Agos Gazetesi, Mart 2009, Sayı:678.

³⁶¹ Anadolu, 15 Teşrinievvel 1930.

Şarkta ve garpta kuyuları Türk kellesiyle dolduran Taşnakçılar ne Erzurum'un ne Erzinca'nın ne Sivas'ın ne Diyarbakır'ın hala babasız yaşayan çocukları, bu kocasız sürünen dulları, hala evlatsız gözyaşı döken anaları unutamıyor. Üç buçuk sene düşman zulüm ve esareti altında inleyen nesil hala sağdır ve biz onları. İzmir'i yakan yıkanların Rum ve Ermeniler olduğunu biz bilmeyiz de kim bilir?" Gayrimüslimlerden aday gösterilmesinin doğru olmadığını dile getirmişti.³⁶²

Bazı gazeteler Gayrimüslimlerin adaylığı konusunda önemli tespitlerde bulunmuşlardı. İnkılâp gazetesi, olayı daha ileri bir boyuta taşıyarak "*Bugün belediye azası olursa yarın niçin mebus olmasınlar. Memlekette teşekkül eden yeni bir fırka var. Bu fırka Ruma, Ermeniyeye intihap hakkı veriyor. Bunlar yarın mebus da olur bütün devlet işlerini elinde tutarlar.*" diyerek işin tehlikeli olan boyutuna dikkat çekmek istemiş ve yapılanın doğru olmadığını vurgulamıştı.³⁶³

Vakit gazetesi de, bu meseleyi köşesine taşıyarak muhalefetin belediye seçimlerinde adaylarını açıklamasından itibaren ülkede kara bulutların ortaya çıktığını herkesi tiksindiren ve karamsarlığa düşüren bir havanın oluştuğunu öne sürmüştü. Gazete, olayın tarihsel kökenlerine şu şekilde vurgu yapmıştı: "*Fethi Bey, yabancı unsurlara çünkü onlar Rumca yazıp, Ermenice okudukça, Yahudice düşünüp Filistin ve Arzı Mevut rüyaları gördükçe yabancıdırlar. Bu hakkı onlara vermekle kıyamete kadar kurtulduğumuza inandığımız bir endişeyi tekrar içimizde diriltmiş olduğunuz. Mesele din işi değil, kan işi değil, dil işi, kültür ve ülkü işidir. Rumlar Rumca'yı unutup tarihlerini bizim kültürümüz içinde eritecekleri güne kadar onlara teslim olmamak ihtiyatı hem boynumuzun hem aklımızın borcudur. Meşrutiyet İnkılâbı'ndan sonraki Osmanlı tarihimizin faciaları unutuldu mu? Sünepe miskin Azaryanın ayan müzakere salonunun pencerelelerinden İngiliz donanmasına bakarak nasıl aslan kesildiği hala gözümüzün önünde nesiller değişmeden diller birleşmeden Türk kültürü içinde eriyip Türkleşmeden onlara teslim olmayız. Yeni Başolarla dini siyaset bayrağı yapanlara Türk tarihinde artık yer kalmamıştır."*³⁶⁴ Gayrimüslimlerin bizim kültürümüzden olmak istemediklerini, bunu devam ettirdikleri sürece de onlara güvenilmemesi gerektiği söylenmişti.

³⁶² Anadolu, 9-10 Teşrinievvel 1930.

³⁶³ İnkılâp, 11 Teşrinievvel 1930.

³⁶⁴ Vakit, 14 Teşrinievvel 1930.

Siirt Milletvekili Mahmut Bey de, “SCF’nin yanlış yolda olduğunu Osmanlı Devleti’ndeki ıslahatçı sultanların Avrupa devletlerine hoş gözükmek için Gayrimüslimlere verdikleri haklar gibi Fethi Bey’inde bunların etkisinde kalarak Ermenilere ve Yahudilere kendi fırkasında siyaset yapma hakkını verdiğini eşitliği savunarak Türk dilini kabul etmeyen okulları ayrı olan ve ülkenin kültürünü benimsemeyen bir topluluğa bu kadar güvenmenin Türklüğe hakaret olduğunu Osmanlı döneminin sona erdiğini CHF’nin eşitliği savunurken kimseye yaranmak gibi bir sorununun olmadığını belirtmiştir. Bu vatandaşlar arasında M.Pioncare’ni dediği gibi, *Ekaliyetlerin vazifesi ekseriyete intibak etmektir.*” Tarihten ders alınması gerektiğini Gayrimüslimlerin geçmişte yaptıklarını tekrar edebileceklerini anlatmaya çalışmıştı. Mahmut Bey, “*Gayrimüslimler ne zaman dilimizi konuşur, kültürümüzü benimserse o zaman oylarımızı rahatça onlarla paylaşıyoruz.*” diyerek meseleye dil boyutundan bakmıştı.³⁶⁵

CHF’liler bu gibi söylemleri seçim boyunca propaganda aracı olarak kullanarak, genellikle “*Serbest Fırka gavur fırkasıdır*” diyerek oy toplamaya çalışmışlardı. Yine CHF “*Hamparsunların, Mişonların, Yorgaların rey verdiği bu fırkaya nasıl utanmadan rey veriyorsunuz?*” diyerek kendi fırkasına oy vermelerini istemişti.³⁶⁶ Seçimlerde CHF’nin bu eleştiri ve propagandalarına karşılık Gayrimüslimler SCF lehine propaganda yapmayı sürdürmüşler, SCF de eleştirilere rağmen seçim propagandasını yapmak için Gayrimüslimlerden yararlanmaya devam etmişti. Gayrimüslimler SCF’nin seçimleri kazanması için ellerinden geleni yapmışlardı. Örneğin Kadıköy’de Musevi kızları SCF’nin listelerini dağıtmakla görevlendirilmişlerdi.³⁶⁷ Beyoğlu’nda ise bir Rum etraftakilere SCF’ye oy vermeleri için konferanslar vermişti.³⁶⁸ Hasköy’de seçim yerinde SCF adına propaganda yapmak için genç bir Yahudi görevlendirilmiş, bağıra çağıra propaganda yapmıştı. Propaganda sırasında bir Musevi de taşkınlık yapıp polis memurunu itmesi iddiasıyla tutuklanmıştı.³⁶⁹ Yine Beyazıt’ta (Eminönü) seçim sandığı Gedikpaşa’da Rüstempaşa Camii’de bulunduğu sırada SCF taraftarı olan Yahudi bir genç fırka lehinde nutuklar

³⁶⁵ Hakimiyeti Milliye, 14 Teşrinievvel 1930.

³⁶⁶ Yarn, 9 Teşrinievvel 1930.

³⁶⁷ Akşam, 9 Teşrinievvel 1930.

³⁶⁸ Son Posta, 9 Teşrinievvel 1930.

³⁶⁹ Vakit, 10 Teşrinievvel 1930.

söylemişti.³⁷⁰ Hasköy’de de fırka taraftarları sandıktan önce gelip propagandalarını yaparak oy toplamaya çalışmışlardı. İskele civarı Musevilerle dolup taşmış, SCF taraftarlarına bağırmaları üzerine bir kısım Musevi tahrik olmuş, ancak olay çıkmadan yatıştırılmıştı.³⁷¹

Propaganda faaliyetlerinin artması üzerine CHF, Gayrimüslimlere cephe almanın yanında ironik bir biçimde bu grupların oylarına göz dikmekten geri kalmamıştı. Milli Mücadelede Türklerle Yahudilerin aynı safta yer aldığı tezi işlenmişti. İzmirli bir tüccar olan Babur Bey bu amaçla kendi cemaatini etkilemek üzere görevlendirilmişti. Sonuçsuz kalan bu girişimden sonra Doktor Levi, Yahudilerin kutsal dini mekanı olan Havra’da oylarını CHF’ye vermeleri için konuşmak zorunda bırakıldığı iddia edilmişti. Cemaatin tepkisi neden hükümet fırkasının Yahudi kökenli aday göstermediği ve hükümet gazetelerinin kendilerini aşağılamaya devam ettikleri yönünde olmuştu. İstanbul Rumları da baskı altına alınmış, CHF Müfettişi Kamil Bey, Panaya kilisesi Mütevelli Heyeti’ni çağırarak ve seçimlerde oylarını ne yönde kullanacaklarını sormuştu. Bu doğrultuda Rumların ya CHF’yi destekledikleri ya da hükümet baskısından korkarak seçimlere katılmadıkları iddia edilmişti.³⁷²

Kandilli’de Rum papazlardan biri oy için gece Rumların evlerini teker teker ziyaret ederek oylarını CHF’ye vermelerini söylemişti. Bu yüzden Rumlar da sandığa gittiklerinde kararsız bir şekilde nasıl oy vereceklerini bilemedikleri söylenmişti.³⁷³ Seçimde kullanılan oyların büyük çoğunluğu CHF lehineydi. Bunun sebeplerinden biri de oy kullanan Rumlara muhtarların önceden CHF’ye ait oy pusulalarını dağıtıp CHF’ye oy vermeleri için yaptığı baskıdan kaynaklandığı öne sürülmüştü.³⁷⁴

İstanbul’da CHF tarafından Rumlar hedef alınmıştı. İstanbul’da bulunan Hoca Murat Efendi isimli bir kişi Kemerburgazlılara SCF’ye oy vermemelerini söylemişti. Bunun gerekçesi olarak da SCF’nin Rum, Ermeni ve Yahudilerin elinde olduğunu iddiası olmuştu. CHF Kırşehir Milletvekili Yahya Galip Bey muhalefet fırkasını “*apostollar fırkası*” olarak nitelemişti. Bu söylemler üzerine SCF İstanbul Ocak Başkanı İsmail Hakkı Bey, Kuzguncuk Ocağının açılışında konuşma yaparak

³⁷⁰ Vakit, 8 Teşrinievvel 1930.

³⁷¹ Vakit, 9 Teşrinievvel 1930.

³⁷² Cem Emrence, “1930 Belediye Seçimleri: CHP’nin Baskı ve Propaganda Yöntemleri”, 49.

³⁷³ Son Posta, 12 Teşrinievvel 1930.

³⁷⁴ Son Posta, 15 Teşrinievvel 1930.

bu iddiaları reddetmişti.³⁷⁵ SCF'nin Rumlardan aday gösterdiği Orfanidis Efendi'nin Rumlara ait olan gizli bir komiteye üye olduğu, bu komitenin Rumların ihtiyaçlarını belirlediği öğrenilmiş, halkın ihtiyaçlarının belediye meclislerinde görüşülmesinden önce Orfanidis Efendi'nin Yunan ocaklarında Rumların ihtiyaçları hakkında görüşme yapıp mazbatalarına imza attığı söylenmişti. Bu olaya SCF karşıtları büyük tepki göstermişlerdi.³⁷⁶

Seçim sırasında Halıcıoğlu'nda muhtarlık yapan ve Rum patriği Meletyosu İstikbal ve elini öpen Ocalno Davit SCF için avazı çıktığı kadar “*Ben bundan sonra kaymakam da, vali de olacağım*” diye bağırdığı iddia edilmiş, halkın da buna tepki gösterdiği görülmüştü. Seçim işlerinde umursamaz gibi görünen Rum gazeteler eleştirilerin artmasıyla Rumların SCF'ye oy vermeleri gerektiğini savunmaya başlamışlardı. SCF listelerinde aday olan Gayrimüslimlerin isimlerini gazetelerinde yayınlamışlardı. Rumlar “*Maziye kurcalamak doğru değildir, cevap vermemek mecburiyetinde bulunduğumuz bahislere temas etmeyiniz, bu ulüvvücenap ve hakiki Türklerin civan mertliği ile kabili telif bir hareket değildir*” Bu hareketler CHF'lilerce hoş karşılanmamış, muhalefeti eleştirmeye devam etmişlerdi.³⁷⁷ Beyoğlu'na bakıldığında Gayrimüslimlerden en çok Musevilerin SCF'ye oy verdiği görülmüştü. Seçimde Gayrimüslimlerin oy vermelerine engel olunmaya çalışılmış, etabli belgeleri ile seçimde oy kullanmak isteyen Rumların SCF'ye oy verecekleri anlaşılınca oylarının kabul edilmediği iddia edilmişti.³⁷⁸ Seçimlerde Gayrimüslimlerin büyük çoğunlukla SCF'ye oy verdikleri dile getirilmiş, ancak etabli belgesi almamış olan Rumlar seçimlere katılmadıklarından oy da kullanamamışlardı. Seçimler sırasında bu ve buna benzer sebeplerden çıkan mücadeleler bazen sözlü bazen de fiziki kavga şeklinde kendini göstermişti.³⁷⁹

Gayrimüslimlerin seçilmesi konusunda yaşanan sıkıntılara da çözüm getirilmişti. Akşam gazetesinin yazısına göre Gayrimüslimlerden aday olup da seçilme kısmında sıkıntı oluşması durumunda, Musevilerden oy alan üyelerin birinin

³⁷⁵ Cem Emrence, “1930 Belediye Seçimleri: CHP'nin Baskı ve Propaganda Yöntemleri”, 49.

³⁷⁶ Vakit, 14 Teşrinievvel 1930.

³⁷⁷ Vakit, 9 Teşrinievvel 1930.

³⁷⁸ Son Posta, 8 Teşrinievvel 1930.

³⁷⁹ Cumhuriyet, 7 Teşrinievvel 1930.

diğerine tercihi için kanunda şu şart yazılmıştı. “*Musevi oy kazananlardan evli olan, evlilerden yaşı büyük olan, bu da Musevi ise çocuğu çok olan tercih olunur.*”³⁸⁰

SCF'nin oy pusulası ile sandık başına gidenlere isimlerinin olmadığı söylenerek geri çevrilmişlerdi. Ancak Dr. Nikolaki Efendi kimliği olmadığı halde CHF için oyunu kullanınca hakkında zabıt tutulmuştu. Bu sandıkta Ester adındaki bir kadına da orada hazır bulunan Rebeka imzalı bir CHF oy pusulası verilmiş, bunu gören halk da buna itiraz edip kanunsuz olduğunu söyleyince kadına yeni bir CHF oy pusulası verilmişti.³⁸¹ Yani Oğlu Yorgi Efendi elinde SCF'nin aday listesi ile oyunu kullanmak için sandık başına gittiğini, fakat defterde isminin olmadığı söylenerek oy kullanmasına izin verilmediği belirtilmişti. Kendisi kırk üç senedir Hocapaşa, Ebussuut caddesinde oturduğunu buna rağmen oy kullanamadığını dile getirmişti. Seçimde genel olarak insanlar defterlerde isimlerinin bulunamamasından şikayet etmişlerdi.³⁸²

Seçim sırasında buna benzer birçok olay yaşanmış, yaşanan olaylar üzerine M.Rainzar, Soryano ve Sami Künzberg'den oluşan bir grup Yahudi heyeti seçimlerde hükümet aleyhinde olmadıklarını, taşkınlıklarla bir ilgilerinin olmadığını göstermek için Meclis Başkanı Kazım (Özalp) Paşa'yı ziyaret ederek bağlılıklarını bildirmişlerdi. Türkiye Musevi Cemaati ve Hahambaşılığı İdare Heyeti Başkanı Avukat Isak Hazon ise, Rainzar'ın böyle bir yetkisinin olmadığını bu bağlılık ziyaretinin haberleri dışında geliştiğini belirtmişti. Bu açıklamalar üzerine Kazım Paşa, Yahudilerin seçimlerdeki infial yaratacak muhalefet yanlısı eğilimlerinin sıkıntı oluşturacağını ifade etmişti.³⁸³

Cumhuriyet gazetesi Ermenilerin, Rumların, Yahudilerin seçime katılma noktasında çok istekli görünmediklerini, Ermenilerin seçimlerde rahat bir ortam olduğu takdirde oy kullanacaklarını, Rumların ve çok daha isteksiz görünen Yahudilerin muhtemelen oylarını iktidar firkasına vereceklerini öne sürmüştü.³⁸⁴ Aynı gazete seçim başladıktan sonra Gayrimüslimlerin SCF'ye oy verdiklerini, Türklerin ise, iktidar firkasına oy verdiklerini yazmıştı.³⁸⁵ Museviler genellikle

³⁸⁰ Akşam, 19 Teşrinievvel 1930.

³⁸¹ Son Posta, 7 Teşrinievvel 1930.

³⁸² Son Posta, 9 Teşrinievvel 1930.

³⁸³ Vakit, 19-20 Teşrinievvel 1930.

³⁸⁴ Cumhuriyet, 5 Teşrinievvel 1930.

³⁸⁵ Cumhuriyet, 7 Teşrinievvel 1930.

Eminönü'nde Hocapaşa Camii'ndeki sandıkta oylarını kullanmışlardı. Musevi kadınları herhangi bir olay çıkmasın diye oy kullanmak için acele davranmışlar, buradaki sandıkta oy kullanan seçmenlerin çoğu CHF'ye oy vermişlerdi.³⁸⁶ Hasköy ve Halıcıoğlu'nda da Musevilerin genellikle SCF'ye, Ermenilerin ise genellikle CHF'ye oy verdikleri iddia edilmişti.³⁸⁷ Fatih İlçesi'nde seçim diğer ilçelere göre daha hararetli geçmiş, Balat'tan gelen seçmenlerin çoğunluğu SCF'ye oylarını vermişlerdi. Burada oylarını veren seçmenlerin birçoğu Musevilerden oluşmaktaydı.³⁸⁸ CHF İstanbul İl Kurultay'ında halkın SCF'ye ilgi gösterdiğini özellikle de Gayrimüslimlerin çoğunlukla SCF'ye oy verdikleri söylenmişti. Örneğin, Ortaköy Yahudileri hariç tüm Yahudilerin, Rumların, bazı bölgelerde Ermenilerin çoğunlukla SCF'ye oy verdikleri dikkat çekmişti.³⁸⁹

İktidar fırkasının Gayrimüslimleri dışlaması ve onlar üzerinde baskı kurmaya çalışması SCF'yi de zor durumda bırakmıştı. Bu seçimlerde Gayrimüslimler ezici bir çoğunlukla SCF lehine oy kullanmışlar ve CHF aleyhine gösteride bulunmuşlardı.³⁹⁰

³⁸⁶ Vakıf, 6 Teşrinievvel 1930.

³⁸⁷ Hakimiyeti Milliye, 9 Teşrinievvel 1930.

³⁸⁸ Cumhuriyet, 15 Teşrinievvel 1930.

³⁸⁹ BCA, 490.01/233.916. 29.

³⁹⁰ Rıfat N. Bali, "1930 Belediye Seçimleri ve Serbest Fırka'nın Azınlık Adayları", *Tarih ve Toplum Dergisi*, Kasım 1997, Sayı 167, 25-34.

SONUÇ

1930'lu yıllara bakıldığında Takrir-i Sükûn'un yarattığı etki, yaşanan ekonomik sıkıntılar ve hükümetin baskıları halkı bunaltmaya başlamıştı. Halkın hoşnutsuzluğunu gören Gazi Mustafa Kemal hem içerideki bu sıkıntıların hafiflemesi için hem de diğer ülkelere karşı çizgimizi düzelmek amacıyla yeni bir fırka kurma düşüncesini ortaya atmıştı. Aynı zamanda hükümetin denetlenmesi amacıyla da yeni bir fırkanın kurulması gereklilik arz etmişti. SCF'nin kuruluşu dikkate alındığında dönemin şartlarının bir zorunluluğu olarak ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

SCF kurulduktan kısa bir süre sonra hemen teşkilatlanmaya başlamıştı. Ülkenin yeni bir fırka fikrine alışmasından evvel SCF'nin teşkilatlanması hem kendi çevresinde hem de iktidar çevresinde eleştirilmişti. Ancak Fethi Bey gezilerde gördüğü ilgi neticesinde fırkasının hem teşkilatlanmasını hem de seçimlere katılmasını istemişti.

SCF, 12 Ağustos 1930'da Fethi Bey'in başkanlığında İstanbul merkezli olarak kurulmuştu. SCF, teşkilatlanmaya ilk İstanbul'dan başlayarak otuz yedi ilde teşkilat kurmuştu. İstanbul teşkilatına diğer illere göre daha fazla önem gösterilmiş, Fethi Bey İstanbul'daki teşkilat ile yakından ilgilenmişti. İstanbul'un her semtinde teşkilat kurulmasına dikkat edilmişti. İstanbul'da teşkilata üye olan kişilere bakıldığında her meslek grubundan insanın yer aldığı görülmüştü. Teşkilata üye olanlar içerisinde tüccar, avukat ve asker mesleğine mensup olanların diğerlerine göre fazla olması dikkat çekmişti. CHF kendi teşkilatına Gayrimüslimleri dahil etmezken, SCF İstanbul teşkilatına Gayrimüslimlerden de üye kabul etmişti. İstanbul SCF teşkilatının diğer illerden farkı Fethi Bey, Süreyya Paşa, İsmail Hakkı (Baltacıoğlu) Galip Kemali (Söylemezoğlu) gibi Türk siyasetinin ve diplomasisinin içinde yer almış önemli aktörlerden oluşmasıydı. İstanbul teşkilatında Avrupa yakasının işleri ile Fethi Bey, Anadolu yakasının işleri ile de Süreyya Paşa ilgilenmişti. Süreyya Paşa'nın arkadaş çevresi sayesinde Anadolu yakasındaki teşkilat kısa sürede bitirilmişti. Yeni kurulan bir fırka için teşkilat işleri çok hızlı ilerlemişti. İstanbul'da fırkaya ait bir gazete çıkarılarak fırka ve teşkilat ile ilgili haberlerinin yayınlanması düşünülmüş, ancak şartlar el vermediğinden vazgeçilmişti.

Teşkilatlanma sürecinden sonra belediye seçimleri başlamış ilk kez kadınların ve Gayrimüslimlerin aktif olarak siyasetin içinde yer aldığı yeni bir süreç başlamıştı.

İstanbul özellikle Gayrimüslimlerin belediye seçimlerinde oynadığı rol açısından önem arz etmişti. SCF belediye seçimlerinde İstanbul'un her yerinde Fethi Bey'in fotoğrafları ve pankartlar ile propaganda faaliyetleri yapmışlardı. İki fırkanın da seçmenleri hiçbir ideolojik düşünce taşımadan kişisel fikirler etrafında seçim faaliyetlerini yürütmüşlerdi. Bazı yerlerde fırkanın önde gelen isimleri tarafından konferanslar verilerek halkın fırkaya oy vermeleri istenmişti.

Seçimlere katılan muhalefet fırkası birçok yerde iktidarın engelleri ile karşı karşıya gelmişti. SCF'nin seçmeninin fazla olduğu bazı ilçelerde seçim sandığı geç kurulup erken kaldırılmış, daha az oy atılması sağlanmıştı. İstanbul belediye seçimlerinde muhalefet fırkasına oy vermek isteyen birçok kişi en çok da defterde isimleri olmadığı bahanesiyle oy vermeleri engellenmiş ya da ellerinden seçim pusulaları alınıp yırtılmıştı. SCF ve CHF seçmenlerine eşit şekilde davranılmamıştı. SCF'ye oy verecek olan vatandaşlar çeşitli şekillerde korkutularak sandığa gitmeleri engellenmiş, gidenlere de sandık başında çeşitli bahaneler öne sürülerek uzaklaştırılmaya çalışılmıştı. Konu vergi vermeye gelince herkesin isimlerinin bulunduğunu ama SFC için oy vermek istediklerinde defterlerde olmadıkları söylenmiş, bu engellemeye de bütün ilçelerde rastlanmıştı. İstanbul'un birçok semtinde SCF taraftarlarının oy vermelerine engeller çıkarılınca zabıtlar tutularak gerekli yerlere şikayet edilmiş, ancak bundan bir sonuç alınamamıştı. Fethi Bey bu konuyu meclise taşıyarak orada da durumu izah etmesine rağmen sonuç değişmemişti. Seçime devlet müdahalesinin olduğu çok açık şekilde görülmüştür ki Gazi Mustafa Kemal'in Hasan Rıza Bey'le seçimi kimin kazandığıyla ilgili yaptığı konuşma da bunu destekler niteliktedir.

İstanbul'da seçimler sırasında birçok olay yaşanmış, en çok olay yaşanan ilçe olarak da karşımıza Beyoğlu çıkmaktadır. Bu olayların SCF'nin seçimlerde kazanmasına engel olmak için yapıldığı iddia edilmişti. Halkın gösterdiği ilgi üzerine iktidar güç kaybedeceğini anlayıp muhalefetin kazanmaması için bütün gücünü kullandığı söylenmişti. SCF'nin Ermeni, Rum ve Yahudilerden aday göstermesi Gayrimüslimlerin çoğunlukla muhalefete yönelmelerini sağlamıştı. Gayrimüslim aday gösterilmesi iktidarın hoşuna gitmemiş, muhalefeti sert sözlerle eleştirmişti. CHF'nin bu tutumu ve Gayrimüslimlerin kendilerini baskı altında hissetmeleri SCF için kaçırılmaz bir fırsat olmuştu. CHF İstanbul özelinde Gayrimüslimlerin siyasetin

içinde aktif rol almasına karşı olsa da bu kesimden oy alabilmek için politikaları bu doğrultuda işlemiştir. Özellikle İstanbul'un burjuva ve ekonominin kalbi olması, Gayrimüslimler arasında farklı eğilimleri de beraberinde getirdi. Yeni palazlanma sürecinde olan Museviler, yeni ekonomik kaynaklara yönelmenin koridorunu liberal politikalar ortaya koyan muhalefette görürken, Lozan Antlaşması sürecinden sonra İstanbul'da yeni bir statü kazanan Rumlar ise statükolarının bozulmaması adına iktidar fırkasını tercih etmişlerdi.

İstanbul Belediye Seçimleri Türk siyasi hayatında bu açıdan önemli değişiklikleri de beraberinde getirmişti. Gayrimüslimlerin kendi kabuklarından sıyrılarak siyasetin içerisinde yer almaları iktidarın ulus-kimlik oluşturma sürecini hızlandırmasına yol açtı. İktidar yeni argümanlar geliştirerek ulus tezi bağlamında Türkleştirme politikasına ağırlık vermişti. Bu yeni yaklaşım modeli belli bir süreçten sonra Avram Galenti, Moiz Kohen (Tekinalp) gibi Türk kimliğini ve iktidarın Türkleştirme politikalarını başat bir şekilde savunan kişileri ortaya çıkarmıştı.

KAYNAKLAR

ARŞİVLER

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi(BCA)

Cumhurbaşkanlığı Arşivi

RESMİ YAYINLAR

TBMM, Zabıt Ceridesi

GAZETE VE DERGİLER

Agos, Mart 2009

Anadolu

Akşam

Cumhuriyet

Hakimiyeti Milliye

Hizmet

İnkılap

Son Posta

Vakit

Yarın

ARAŞTIRMA ESERLER

AĞAOĞLU, Ahmet, *Serbest Fırka Hatıraları*, İletişim Yayınları, İstanbul 1994.

AĞAOĞLU, Ahmet, *Serbest Fırka Hatıraları*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1961.

AVŞAR, Abdülhamit, *Bir Partinin Kapanmasında Basının Rolü Serbest Cumhuriyet Fırkası*, Kitabevi, İstanbul 1998.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, *Tek Adam (1922-1938) III*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999.

BALKAYA, İhsan Sabri, *Serbest Cumhuriyet Fırkası Arşiv Belgelerine Göre 1930 Belediye Seçimleri*, Güneş Vakfı Yayınları, Erzurum 2006.

BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı, *Hayatım*, Yayına Hazırlayan: Ali Y. Baltacıoğlu, Dünya Yayınları, İstanbul 1998.

ÇAVDAR, Tefik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, İmge Kitabevi, Ankara 2004.

GOLOĞLU, Mahmut, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I 1924-1930 Devrimler ve Tepkileri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

İLMEN, Süreyya, *Dört Ay Yaşamış Olan Zavallı Serbest Fırka*, Muallim Fuad Gücüyener Yayınevi, İstanbul 1951.

İLMEN, Süreyya, *Hatıralarım II.Cilt (Teşebbüslerim ve Reisliklerim)*, Hilmi Kitabevi, İstanbul 1949.

İLMEN, Süreyya, *Hatıralarım III.Cilt, (Dört Ay Yaşamış Olan Zavallı Serbest Fırka)*, Muallim Fuad Gücüyener Yayınevi, İstanbul 1951.

İLMEN, Süreyya, *Hatıralarım IV.Cilt (Maliyemize Armağan)*, Muallim Fuad Gücüyener Yayınevi, İstanbul 1951.

İLMEN, Süreyya, *Hatıralarım V.Cilt (Sanayi Odası İçin Vaktile Ne Kadar Çalıştım)*, Muallim Fuad Gücüyener Yayınevi, İstanbul 1951.

İLMEN, Süreyya, *Zavallı Serbest Fırka*, Derin Tarih Kültür Yayınları, İstanbul 2015.

KARPAT, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014.

KINROSS, Lord, *Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1994.

KOÇAK, Cemil, *Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.

KOÇAK, Cemil, *Belgelerle Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005.

LEWIS, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*(Çev. Prof. Dr. Metin Kıratlı),Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1993.

OKYAR, Fethi, *Üç Devirde Bir Adam*, Tercüman Yayınları, İstanbul 1980.

OKYAR, Osman-SEYİTDANLIOĞLU Mehmet, *Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye Fethi Okyar'ın Anıları*, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 2007.

ÖZMAN, Aylın, “İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce -Modernleşme ve Batıcılık*, C, III, İletişim Yayınları, İstanbul 2007.

PINAR, Mehmet, *Tek Parti Döneminde Trakya’da Siyasi Hayat ve Yahudiler(1930-1934)*, Grafiker Yayınları, Ankara 2016.

SOYAK, Hasan Rıza, *Atatürk'ten Hatıralar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010.

T.C. İç İşleri Bakanlığı Emniyet Müdürlüğü: *Türkiye’de Siyasi Dernekler II*, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara 1950.

TİMUR, Taner, *Türk Devrimi ve Sonrası*, İmge Yayınları, Ankara 1997.

TUNAYA, Tarık Zafer, *Türkiye’de Siyasi Partiler 1859-1952*,Ulus Basımevi, Ankara 1950.

TUNÇAY, Mete, *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek-Parti Yönetimi’nin kurulması (1923-1931)*, Yurt Yayınları 1, Ankara 1981.

TUNÇAY, Mete, *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması*, Cem Yayınevi, İstanbul 1992.

URAN, Hilmi, *Hatıralarım*, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1959.

YETKİN, Çetin, *Atatürk’ün Vatana İhanetle Suçlandığı SCF Olayı*, Otopsi Yayınları, İstanbul 2004.

ZÜRCHER, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1995.

MAKALELER

AYDOĞAN, Erdal–MAHMUTOĞLU, Tansu Barış, “Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Yapılan Seçimler ve Karakteristik Özellikleri”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl 2013, Sayı 10, 122-123.

AYTAÇ, Kemal, “İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri fakültesi Dergisi*, Cilt 17, 1984.Sayı 1, 237-239.

BALİ, Rıfat N., “1930 Belediye Seçimleri ve Serbest Fırka’nın Azınlık Adayları”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, Kasım 1997. Sayı: 167, 25-34.

BALİ, Rıfat N., “Resmi İdeoloji ve Gayrimüslim Yurttaşlar”, *Birikim Dergisi*, Ocak/Şubat 1998. 171.

BALİ, Rıfat N., “Cumhuriyet Döneminin Azınlıklar Politikası”, *Birikim Dergisi*, Kasım 1998,Sayı: 115, 4-82.

BORA, Tanıl, “Türkiye’de Milliyetçilik ve Azınlıklar”, *Birikim Dergisi*, Mart/Nisan 1995,37.

EMRENCE, Cem, “Muhafif Bir Perspektiften 1930 Belediye Seçimleri: CHP’nin Baskı ve Propaganda Yöntemleri”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, Ağustos 2000,Sayı 200, 47.

EMRENCE, Cem, “Muhafif Basına Göre 1930 Belediye Seçimleri ve Baskı Politikası”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, Haziran 2001,Sayı 210, 44-46.

EMRENCE, Cem, “1930 Belediye Seçimleri: CHP’nin Baskı ve Propaganda Yöntemleri”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, Ağustos 2000, Sayı 200, 49-50.

ERTEM, Barış, “Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin İlk On Yılında Parlamento İçi Muhalefet ve Bir Örnek: Serbest Cumhuriyet Fırkası”, *TSA*, Sayı 2, Ağustos 2013, 351-355.

ERTEM, Barış, “Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak serbest Cumhuriyet Fırkası”, *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1,Sayı 2, Aralık 2010, 72-80.

GÜNGÖR, Mehmet, “Çağının Önünde Koşan Bir Aydın: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu”, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, Haziran 2008, 55.

KARACAGİL, Ö. Kürşad, “Süreyya (Paşa) İlmen ve Serbest Cumhuriyet Fırkası”, *Tarih Dergisi*, Sayı 57, Ocak 2013, 128-260.

KARAKAŞ, Ömer, “Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın Muğla’da Teşkilatlanması ve 1930 Belediye Seçimleri Dolayısıyla Oluşan Tartışmalar”, *Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:7, Sayı:31, 354.

VERGİLİ, Ayhan, “Bilinmeyen Bir Yönüyle İsmail Hakkı Baltacıoğlu”, *Sosyoloji dergisi*, 3.Dizi, Sayı 29, Şubat 2014, 408-410.

TEZLER

ÇOLAK, Hikmet, “*1930 Belediye Seçimleri*”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2007.

KARACAGİL, Ö. Kürşad, “*Süreyya İlmen’in Hayatı, Faaliyetleri ve Eserleri*”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2011. 128-260.

OBUZ, Ömer, “*İsmail Hakkı Baltacıoğlu’nun Düşünce Dünyası*”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Eskişehir 2015.

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm>Erişim Tarihi:30.06.2018.

EKLER

EK-1

Seçim uzatıldıktan sonra oy kullanılacak yerler

Beyazıt (Eminönü şubesi)

12 Ekim 1930 Pazar saat 9.30- 12.00, 14.00 -17.00

Mahmut Paşa, Monla Hüsrev, Kırkçeşme, Kemalpaşa, Baba Hasanalemi, Graba Hüseyin Ağa, İne Bey.

13 Ekim 1930 Pazartesi

Camcı Ali, Balaban Ağa, Beyazıt Mimar Kemaleddin, Tavşan Taşı, Mimar Hayrettin, Emin Sinan.

14 Ekim 1930 Çarşamba 10.00-12.00, 14.00-17.00

Şehsuvar, Bayram Çavuş, Cadırcı, Muhsine Hatun, Kazanı Sadi, Nişancı, Tülbentçi.

16 Ekim 1930 Perşembe

Çelebi Oğlu Alaettin, Sarı Demir, Demir Taş, Yavuzersinan, Hacı Kadın, Hoca Kıyaseddin, Süleymaniye, Katip Kasım.

17 Ekim 1930 Cuma

Alemdar, Binbir Direk, Sultan Ahmet, Can Kurtaran, İshak Paşa, Küçük Ayasofya, Molla Fenari.

18 Ekim 1930 Cumartesi

Tahta Kal, Hocapaşa, Hopyar, Şeh Mehmet Geylani, Rüstem Paşa Ahi Çeleçi, Zıندان Kapı.

Fatih Şubesi

12 Ekim 1930 Pazar

Monla Şeref, Kirmasti, Şehremini, İskender Paşa, Hocaviz, Sinanağa Sofular, Murat Paşa, Hasan Halife, Hüsam Bey, Muhtesip İskender, Keçeci Karabaş Hatice Sultan, Mimar Sinan, Neslişah.

13 Ekim 1930 Pazartesi

Nevbahar, Melek Hatun, Ördek Kasap, Velet Karabaş, Merkez Efendi, Deniz Aptalereyli, Araba Emimi, Fatma Sultan İbrahim Çavuş, Uzun Yusuf, Seyit Ömer, Beyazıt Ağa.

14 Ekim 1930 Salı

Hatip Maslahattin, Tevkii Cafer, Koğacı Dede, Avcı Bey, Mollaşkı Derviş Ali, Katip Maslahattin, Kari Atik Ali Paşa, Tahta Minare, Hızır Çavuş, Kasımı Günani, Atik Mustafa Paşa, Beyceğiz, Balat Karabaş.

15 Ekim 1930 Çarşamba

Kasap Timur Han, Hacı Kara Muhsin, Fadlı Ali, Haydar Küçük Mustafa Paşa, Abdi Subaşı.

16 Ekim 1930 Perşembe

İslam Bey, Rami Yenimahalle, Cezri Kasım, Eyüp Sultan, Aptulvedut, Fethi Çelebi, Gümüşsuyu, Dökmeciler, Nişancı Mustafa Paşa, Üç Şehitler, Cuma, Topçular, Alibey Köyü.

17 Ekim 1930 Cuma

Davutpaşa, Çakırağa, Kasap İlyas, Cerrahpaşa, Keçi Hatun.

18 Ekim 1930 Cumartesi

Hacıkadın, Koca Mustafa Paşa, Emri Hor, Ali Fakı, Arabacı Bayazı, Hacı Hüseyin Ağa, Hacı Hamza Ağa, Canbaziye, Hacı Evhat, Kazlı Çeşme, Sancaktar.

Beyoğlu Şubesi

12 Ekim 1930 Pazar

Hasköy, Sütlüce Piri Mehmet Paşa, Keçeci Piri.

13 Ekim 1930 Pazartesi

İstiklal, Kuloğlu, Cihangir, Gümüşsuyu, Koca Tepe, Katip Mustafa Çelebi, Firuzağa, Çukur, Őehit Muhtar Bey, Bülbül, Botsa, Hüseyin Ağa, Hortum, Asmalı Mescit, Kemer Hatun, Kalyoncu Kulluğu Mahalleleri.

14 Ekim 1930 Salı

Galata, Kemankeş, Hacı Mimi, Müeyyet Zade, Yeni Camii, Arap Camii, Emek Yemez, Bereket Zade, Őahkolu Mahalleleri.

15 Ekim 1930 Çarşamba

Şişli, Feriköy, Duvar Tepe, Cumhuriyet, Bozkurt, İnönü, Pangaltı, Eskişehir, Mecidiye, Meşrutiyet, Halaskar Gazi, Teşvikiye, Harbiye, Kağthane.

16 Ekim 1930 Perşembe

Beşiktaş, Ortaköy, Mecidiye, Abbasağa, Yıldız, Cihannüma, Sinan Paşa, DikilitaŐ, ViŐne Zade, Muradiye, Türkali.

17 Ekim 1930 Cuma

Fındıklı, Ömer Avni, Kürt ElaŐhasen Efendi Mahallesi.

18 Ekim 1930 Cumartesi

Kasımpaşa, Sururi, Kaptan Paşa, Kadınmehmet Efendi, Camii Kebir, Hacı Ahmet Bedrettin, YeniŐehir, Piyale, Hacı Hüseyin, Yahyakahya Mahalleleri.

Yeniköy-Sarıyer

12 Ekim 1930 Pazar

Rumeli Feneri, Garpçe Rumeli Kavağı Yeni Mahalle Sarıyer, Maaden.

13 Ekim 1930 Pazartesi
Tarabye, Yeniköy.

14 Ekim 1930 Salı
Büyükdere, Kireçburnu, Bahçeköy.

15 Ekim 1930 Çarşamba
Uluköy, Rumelihisarı, Ayasağı, Uluköyde Muvakkathane Caddesi.

16 Ekim 1930 Perşembe
Bebek, Arnavutköy, Kuruçeşme.

17 Ekim 1930 Cuma
Kemerburgaz, Petmeher, Pirinççi İhsaniye, Çiftalan, Odayeri, Akpınar, Ağaçalı
kısırmandıra.

18 Ekim 1930 Cumartesi
Kilyos, Zekeriyaköy, Demirci, Kısırkaya, Gümüşdere, Uskumru.

Hisar (Beykoz) Şubesi

12 Ekim 1930 Pazar
(İsteceli, Muratlı) Yalıköy, Beykoz, Dereseki, Akbaba, Poyraz (Fener Riva).

13 Ekim 1930 Pazartesi
Kuzguncuk, İcadiye, Burhaniye.

14 Ekim 1930 Salı
Umur yeri, Servi Burnu, Mahmut Şevket Paşa, (Ali Bahadır) Polonez, Cumhuriyet,
Buzhane, (Göllü, Örümce) Paşa Mandıra.

15 Ekim 1930 Çarşamba
Beylerbeyi, Abdullah Ağa, (Köplüce) Çengelköy, Kulesi.

16 Ekim 1930 Perşembe

Paşabahçesi, İncirköy, Çubuklu, Kanlıca, Hisar, Göksu.

17 Ekim 1930 Cuma

Konçullu, Ömerli, Sıra Pinar, Hüseyinli, Kılıçlı (İshaklı).

18 Ekim 1930 Cumartesi

Vaniköy, Kandilli, Anadolu Kavağı (Mirşah).

Üsküdar Şubesi

12-13 Ekim 1930 Pazar, Pazartesi

Çakırcı Hasan Paşa, İhsaniye, Selimiye, Ayazma, İmrahur, Ahmet Çelebi Hamza Fakih, Salacak, Sinanpaşa, Tavaşi Hasan Ağa Mahalleleri.

14 Ekim 1930 Salı

Karadavut Paşa, Kepçe, Kepçe Dede Bulgurlu, Mescit, Evliye, Hoca Tenbel Hacı Mehmet Gülfem Hatun, Durbalı Hayrettin, Çavuş, Toygar Hamza Solak Sinan mahalleleri.

15 Ekim 1930 Çarşamba

Selman Ağa, Camii Derununda Selman ağa, Hacı Hasan, Rumi Mehmet Paşa Mahalleleri.

16 Ekim 1930 Perşembe

Validei Atika Camii Derununda Validei Atik, Arakiyeci Hacı Mehmet Arakiyeci Hacı Cafer Tabakalar Kazasker Ahmet Efendi, Ahçı Başı Mahalleleri.

17 Ekim 1930 Cuma

Dudullu, Çekmeköy Küçük Bakkal Köyleri.

18 Ekim 1930 Cumartesi

Yenimahalle, Murat Reis Pazarbaşı Selami Efendi Altuni Zade Kısıklı Bulgurlu
Umraniye Mintıkları.

Bakırköy Şubesi

12 Ekim 1930 Pazar

Şamlar, Ayayorgi, İki Telli.

13 Ekim 1930 pazartesi

Vidos, Litros, Avas, Çıfıburgaz, Ayaya.

14 Ekim 1930 Salı

Yenibostan, Nifos, Mahmut, Halkalı, Safra.

15 Ekim 1930 Çarşamba

Firuz Köy, Anbarlı, Mitos, Amindos, Küçük Çekmece, Kalitarya.

16 Ekim 1930 Perşembe

Zeytinlik, Cevizlik, Sakızağacı, Yeni Mahalle.

17 Ekim 1930 Cuma

Yeşil Köy.

18 Ekim 1930 Cumartesi

Kartal tepe, Yeniköy.

Kadıköy Şubesi

12 Ekim 1930 Pazar

Osman Ağa, İkbaliye.

13 Ekim 1930 Pazartesi

Cafer Ağa, Hasanpaşa.

14 ve 15 Ekim 1930 Salı-Çarşamba

Rasimpaşa, İbrahimağa, Osmaniye ve Mecidiye.

16 ve 17 Ekim 1930 Perşembe-Cuma

Zühtüpaşa, Tuğlacı, Göztepe, Merdivenköy, Sahrayıcedit, Suadiye.

18 Ekim 1930 Cumartesi

Bostancı, İçerenköy, Kozyatağı Mahalleleri.

Hocapaşada intihap faaliyeti

EK-2:Vakit, 6 Teşrinievvel 1930.

EK-3: Akşam, 10 Teşrinievvel 1930.

Yukarıda Fatih dairesi önünde katabalık, aşağıda Serbes
firka halkı rey vermek için kamyonla getiriyor
11.11.1930. tebrik edici sözler söy

EK-4: Akşam, 16 Teşrinievvel 1930.

EK-5: Cumhuriyet, 11 Teşrinievvel 1930.

EK-6: Cumhuriyet, 9 Teşrinievvel 1930.